

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОХЛИ ЛУФАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТЎХЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Лугат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Лугатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Лугат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий аҳборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

**“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”
Давлат илмий нашиёти
Тошкент**

**Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқини
максадида фойдаланиш мумкин. Тижорий максадларда фойдаланиш (сотиш,
кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.**

Ў унд. с. 1 Бировга мурожаат қилганда, унинг диққатини ўзига жалб этишни билдиради; «хой», «хей», «эй». -Ў, телба хотин, нега зарда қиласан, – деди орқасига суюниб, кўзини юмиб. А. Қаҳҳор, Сароб.

2 (турли даражадаги чўзиқлик билан) Хурсандлик, миннатдорлик ёки афсусла-ниш, нафратланиш, ҳайратланиш ҳис-туй-гусини билдиради. -Ў, бу ёрдамингизни сира унумтайман, дўстим. ■ -Раҳмат, ў, раҳ-мат! – деди Элмурод бойчечакларни олар экан. П. Турсун, Ўқитувчи. -Ў, нақадар ваҳ-шийлик, – деди Саидий. А. Қаҳҳор, Сароб.

ЎББЎ айн. оббо. Ўббў сен-эй, боплабсан-ку.. А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими. Ўббў, дар-дисар сумалаг-эй.. Н. Мақсудий, Лайлутул-қадр.

ЎБДАН шв. Обдан. Бир ярим товоқ мас-тава, икки чойнак кўк чойни ўбдан ичган-дан кейин.. Т. Алимов, Жоним ҳиқилдоғимга келди.

ЎГАЙ 1 Олдинги эр ёки хотиндан бўлган фарзандлар ҳозирги эр ёки хотинга ҳамда уларнинг қариндошларига нисбатан, шунингдек, ҳозирги эр ёки хотин ва уларнинг қариндошлари олдинги эр ёки хотиндан бўлган болаларга нисбатан. Ўгай набира. Ўгай ота. Ўгай хола. ■ Ҳафсалам пир бўлиб: -Пешонамнинг шўри қурсин, ўгай бола ҳам насиб қиласа, – деб йиглаб-йиглаб қайтдим. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Чап то-мондагиси Юсвали тоғанинг ўгай ўғли Аваз, ўнг томондаги Давлатёр эди. П. Турсун, Ўқитувчи. [Марасул:] Ўз холам бўла туриб, тўйга келмадингиз-а? Ўгай бўлсангиз ҳам хафа бўлмас эдим. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

Ўгай қайнана ёши олтмишларга борган, се-миз, забардаст, димоғдор кампир эди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Бир онадан туғилмаган ёки бир ота-дан бўлмаган, отаси ёки онаси бошқа, туғишмаган фарзандлар (бир-бирига нис-батан). Ўгай ака. ■ [Дилбар:] Ботиржон акамнинг ўгай синглиси бор, оти Адолатхон, шу ўғил туғибди. Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби.

З кўчма Ўзиники бўлмаган; ёт, бегона. Бобур ўзига улуғ бир мураббий топдим, деб суюниб юрганида, ўгай тақдир уни бу ма-дадкоридан ҳам жудо қилган эди. П. Қоди-ров, Юлдузли тунлар. «Ўгай» экинларнинг ҳолидан ҳеч ким хабар олмади. Газетадан. Булбул ўгай эрур зоғлар орасида, Югурек сув ўгай тоғлар орасида. А. Орипов, Руҳим.

Ўгай кўрмоқ (ёки қарамоқ) ёки ўгай кўз билан қарамоқ Бегона каби муносабатда бўлмоқ. Мустамлакачи чор маъмурлари ма-ҳаллий меҳнаткашларни ўзларига ўгай кў-рардилар. Н. Сафаров, Оловли излар. Дан-галини айтавериш керак.. авваллари бу ма-шинага одамларимиз ўгайроқ қаради. Ҳ. На-зир, Ўтлар туташганда. Дангал айтшишим ке-рак, ўртоқлар, машинага ўгай кўз билан қаровчилар йўлимизга кўндаланг туришиб олдилар. Газетадан.

ЎГАЙЛАМОҚ Ўгай қарамоқ, ўгайларча муносабатда бўлмоқ. Уни [келинни] камси-тишга, ўгайлашга уринган баъзи қайнаналар, шубҳасиз, келгуси кўнгилсизликларга замин яратади. Т. Фуломов, Қайнананг яхши бўлса. Шифобоҳаш мева берадиган қимматли да-рахтларни ўгайлаб қўймаслигимиз керак. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЎГАЙЛИК 1 Ўгай ҳолат, ўгай эканлиқ. Қиз билан бола ўгайликни билмай.. иноқ бўлиб ўйнаб юришибди. «Олтин бешик».

2 Ўгай кишига нисбатан бўладиган муносабат. Жувонмарглар ўгайликни билдириди, Душманлик қиб [қилиб], бағрим қонга тўлдириди. «Ширин билан Шакар».

ЎГИРИГЛИК Бирор тарафга қаратиб ўгириб кўйилган; терс. Кўча тарафга орқаси ўгирғелиқ пастаккина бир уй, бир айвонимиз бор. Ойдин, Садағанг бўлай, командир.

ЎГИРМА Каштачиликда: безак – гул тикишнинг бир усули. Тикиши силлиқ эмас: Ўгирмаси чакмага, Санамаси йўрмага Кундош бўлиб тургандай. F. Фулом.

ЎГИРМОҚ 1 Асл (турган) ҳолатидан бирор томонга қаратмоқ, бурмоқ. Раъно юзини четга ўгириб, бошидаги рўмоли билан юзини артди, узун энтикди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. У киргач, хотин бошини ўгириб қаради-да, шу қараганича кўзлари хирадашиб, секин юмилди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Баширжон дарҳол хотинига орқа ўгириб, бармоғини қалин лабларидаги ҳўллаб олиб, санашга тушди. Н. Аминов, Суварак.

2 Ўйинда: ошиқ, гутурт каби нарсаларни (бирор ҳолатда, мас, тикка туришини мўлжаллаб) думалатиб, ерга ташламоқ. Бола ошиқ ўгирди.

3 Тўй-ҳашам ва ш.к. да кўшиқчи, ўйинчи бошидан пул айлантириб ташламоқ, пул қистирмоқ. Пулдор хотинлар бир-бирларидан қолмасликка тиришиб, пул ўгирдилар. Ойбек, Танланган асарлар.

4 дин. Азиз-авлиёларга атаб боши ёки устидан пул ёки бирор буюмни айлантириб садақа қилмоқ (бирор эзгу тилакка эришиш учун ёки бирор баҳтли ҳодиса муносабати билан). *Маҳалладаги қушноч хотин беморнинг бошидан бир қора товузни ўгириб.. бир эчкини сўйиб, худои қилишини буюорди.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ. Офтоб ойим эрининг бу сўзини эшишиши билан Ҳўжа Баҳовуоддин ўйлига ўгириб қўйган етти танга пулини Тўйбекага бериб, дарров эшоннинг кига жўнатди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

5 Таржима қилмоқ. ..оригиналдаги асар лейтмотивини ифодалайдиган дўстлик, қўшиқ, рақс, висол.. сўз ва ибораларни қойил қилиб ўгирган. «ЎТА». Асадулла хаёлидаги ўзбекча шеърни форсийга ўгириб ёзди. «Шарқ юлдози».

Бошидан сув ўгириб ичмоқ Ўта қадрламоқ, фоят эъзозламоқ. *Пахтакор билан механизатор ҳар бир янги машинанинг бошидан сув ўгириб ичгудай.* И. Раҳим, Зангори кема капитани. **Калима ўгирмоқ** айн. **калима келтиримоқ** қ. **калима**. Бурун замонда буларга ўхшаган қарилар эмас, ҳатто ёшлар ҳам **калима ўгириб ётар** эди, яъни айтмоқчи бўламанки, яшашдан кўра кўпроқ ўлиш тўғрисида ўйлар эди. А. Қаҳҳор, Йиллар. **Юз ўгирмоқ** қ. юз I.

ЎГИТ Йўл-йўриқ кўрсатиб айтиладиган гап; насиҳат. Зеҳни тез, тиришқоқ Собир, отасининг ўгитини бажаришга интилиб, «Машраб», «Сўфи Оллоёр» каби китобларни тезда шарилатиб ўқийдиган бўлди. Ж. Шарипов, Хоразм. Кейин ўзидан-ўзи мамнун бўлиб, ўгит оҳангига ўтди: -Ёшларнинг тарбияси билан шуғулланиш кўп савоб иш, албатта.. А. Мухтор, Туғилиш.

ЎГИТЛАМОҚ кам қўлл. Насиҳат қилмоқ. Жумақул ота ўзининг бугунги баҳтли кунларини ўйлаб, ниҳоятда қувонди. Кампирини ўгитлади. Ш. Сулаймон, Ота ўғил.

ЎДАФА фольк. Бошлиқ, саркор. Йигитлар ичидаги менман ўдага.. «Равшан».

ЎДАҒАЙЛАМОҚ Баланд овоз билан дўқ урмоқ, таҳид ёки пўписа қилмоқ. Жўра ҳам Замонга ўдагайлаб гапира бошлади. Н. Назаров, Замон. Фосиҳ афанди.. гўдак боланикига ўхшаш кичкина муштини торгина кўкраги олдига силкитиб ўдагалайди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЎДАҒАЙЛАНМОҚ Ўдагайламоқ фл. ўзл. н. айн. ўдагайламоқ.

ЎЖАР 1 Тўгри, мақбул маслаҳат, гапсўзга ҳам қулоқ солмай, ён бермай, ўз фикрини маъқуллайверадиган; гап уқмайдиган, қайсар. У қанча сўзламасин, бу китобнинг динга зиёнсиз эканини ўжар мусулмонга тушунтира олмайди. Ойбек, Танланган асарлар. Баъзи бир ўжар, фойдали ишдан бўйин товловчи кишилар унинг маслаҳати, ёрдами туфайли ҳаётда ўз ўйини топиб олди. Газетадан. -Эртага вожатийдан сўраймиз, – деди Қудрат гап уқмас, ўжар синглисини тинчитиб. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

2 Ялиниб-ёлвориш, илтимос кабиларга кўнавермайдиган, ўз сўзидан, фикридан қайтмайдиган; бир сўзли. **Унга камоли эҳтиром** билан салом берди. Дилидаги гапларни

астойдил тушунтириб түкди. Ўн бешинчи тушмагур бир сўзли ўжар одам экан. Кўнмади. С. Аҳмад, Сайланма.

3 кўчма Бошқанинг измига юрмайдиган; бўйсунмас. Ўжар дарё. Ўжар табиат. ■ Гуломжоннинг миясига яна қон югурди, бояги таниш ўжар ҳис яна бутун вужудини қамради. М. Исмоилий, Фаргона т. о. Сув ўжар, уни тизгинлаш осон эмаслигини Пўлатжон билади. С. Аҳмад, Қадрдан далалар.

4 кўчма Қайтариб, ўзгартириб бўлмайдиган нарса ҳақида. Ҳақиқат — ўжар нарса. Кишиларнинг кимлиги, қайси вазифада ишланиши юз-хотир қўлмайди. А. Набиҳўжаев, Ўжарнинг қисмати. Фирибгар ҳар қанча айёллик қўлмасин, ўжар фактлар олдида қўлмишига икror бўлди. Газетадан.

ЎЖАРЛИК Ўз билганидан қолмаслик; ўжарларга хос хусусият, муомала; қайсарлик. Айтувдим-а, қийналиб қоласан, деб! Ўжарлик қилдинг-да, дўстим. О. Ёқубов, Излайман. Ўжарликни қўйиб, гапимга қулоқ солсанг.. оғангнинг ёнига олиб кираман. Мирмуҳсин, Меъмор.

ЎЖАРОНА рвш. кам қўлл. Ўжарлик билан. У диннинг талабларига қаттиқ, ўжарона риоя қиларди. Ойбек, Улуг йўл. У қиёфасини ўзгартирмай, ўжарона оҳангда яна тақрорлади. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЎЖАРЧАСИГА айн. ўжарона. Йўлчи бошини қўйи солиб, жим ўтириди. Аммо чолнинг яланниншлари, саводогарнинг ўжарчасига оёқ тираб туриши йигитнинг ғазабини ошира бошлади. Ойбек, Танланган асарлар.

Ўз ўзл. олм. 1 Эгалик қўшимчасини олган от олдидан келганда, кимса ёки нарсанинг эгалик қўшимчасидан англашилган шахсга (1-, 2- ёки 3-шахсга) қарашли экани ифодаланади. Бунда шахс маъноси шахс қўшимчаси орқали воқеланади, ўз сўзи таъкидлаш учун қўлланади. Ўз ватани. Ўз дўстинг. Ўз мулкимиз. Ўз ўйим. Ўз хоҳишм билан рухсат бердим. ■ Бой ўз умрида кўпни кўрган.. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳошимжон aka бу билан ўз журъатсизлигини яшишмоқчи эканига ҳамманинг имони комил эди. О. Ёқубов, Бир фельетон қиссаси.

2 Эгалик қўшимчаси билан келганда: 1) иш-ҳаракат шу қўшимча билдириган шахсга оидлигини билдиради. Ўзим сўрадим. Ўзинг сўра. Ўзи сўради. Бу шеърни ўзим ёздим. Масалани унинг ўзи ечди. ■ Ўзи тўғради

тиёз, Ачиса ҳамки кўзи. Ю. Шомансур. [Каромат опа:] Тенгини қиз боланинг ўзи танлагани маъқул-да, холажон. Т. Алимов, Совичи. Ўзинг ишлаб топганингга ўзинг эга бўлмасан! С. Аҳмад, Ҳасрат; 2) 3-ш. шаклида (ўзи) иш-ҳаракат њеч кимнинг иштироки-сиз бўлиши, бажарилишини билдиради; ўзича, ўзидан-ўзи. Девор ўзи ишқилиб тушди. Машина ўзи юриб кетди. Чироқ ўзи ўчиб қолди. ■ «Уч-тўрт кун одамларнинг ҳожатини чиқариб юра турай, тузук иш ўзи чиқиб қолади», деган ўйда юра берди. А. Қаҳҳор, Асарлар; 3) сўроқ мазмунли гапларда таъкид, кучайтириш учун қўлланади (бунда шахс маъноси бўлмайди). Мен ўзи қаерга келиб қолдим? Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Ўзи нима ишлар бўлаётиди? Мирмуҳсин, Меъмор. Сенда уят, одамгарчилик деган нарса борми ўзи? С. Сиёев, Ёруғлик.

З Бирон сабаб, мақсад билан эмас, шунчаки. -Нимага хафасан? Мана, ман соғсаломат қайтдим. -Хеч нима, — ерга қараб деди Унсин, — ўзим, шундай.. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Ўзига хос. Кузда балиқ овлашнинг ҳам ўз гашти бор. Газетадан.

5 Қаратқич келишигидаги сўз билан қўлланиб, ўҳашашликни алоҳида таъкид, қайд билан билдиради. Катта ўғли отасининг ўзи. ■ Ўзим Роҳилагинамнинг ўзи-да.. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

Ўз гази билан ўлчамоқ қ. газ I. Ўз ёғига ўзи қовурилмоқ қ. ёғ. Онам ўз ёғига ўзи қовурилб, кимнидир қарғади. Т. Алимов, Тўй қолди. Ўз йўлида Ўз иш-фаолияти давомида. Ҳар ким ўз йўлида матонат билан қурашмаса, фожиага йўлиқмаган тақдирда ҳам, ярим йўлда қолиб кетиши мумкин. С. Кароматов, Олтин қум. Ўз навбатида Навбати билан, ўрни билан (ўрни келганда). Омон кўп масалаларда Шерали билан масла-ҳатлашар, ўз навбатида Шерали ҳам ночор қолган дамларда у билан сұхбатлашиб, кўнгил чигшилини ёзарди. С. Кароматов, Олтин қум. Ўз сўзли қ. сўзли. Ўз-ўзидан айн. ўзидан-ўзи. Панжаларим ўз-ўзидан очилиб, замбилини тўқ эткизиб ташлаб юборди. С. Сиёев, Ёруғлик. Ўзи бўладими ёки ўзи бўлмайди Осон эмас, осонгина амалга ошадиган иш эмас. Мактаб зиналаридан чиқа беришнинг ўзи бўладими? Ж. Шарипов, Хоразм. Ўзига келмоқ Эс-хуши, ҳолати меъёрий ҳолга

тушмоқ, ростланмоқ. *У, қулогига гап кирмай, гаранг бир аҳволда ўтирганда, бирдан қозон бошида кўтарилиган шов-шувни эшишиб, ўзига келди.* Н. Фозилов, Дийдор. *Худододбек Бадиадан шапалоқ егач, анча ўзига келиб, мулоётим бўлиб қолди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Ўзига урсин (ёки кўринсин)* Қилмиши ажрини ўзи кўрсин, ажри ўзига тегсин. *Касофатинг ўзингга урсин!* К. Яшин, Ҳамза. *Илоҳо, қилмишларинг, нобакор ишларинг ўзингга кўринсин!* К. Яшин, Ҳамза. *Ўзидан йўқ* Белгининг кучли даражасини билдиради; ниҳоятда, жуда ҳам. *Матчон тўра ўзидан йўқ* хурсанд бўлди. Ж. Шарипов, Хоразм. *Ўзидан кетмоқ* Эс-ҳуши, меъёрий ҳолатини йўқотмоқ. *У мактубни ўзининг сўнгги томчи кучи билан ўқиб тамом қилди-да, ерга йиқилиб, ўзидан кетди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ўзидан-ўзи* 1) сабабасоси номаълум ҳолда. Эшик ўзидан-ўзи очилиб кетди. — ..ўзимдан-ўзим терлаб кетавердим. Х. Тўхтабоев, Сарик девни миниб; 2) ўзича. *Бургут ўйга қайтиб кирап экан, ўзидан-ўзи кулар эди.* С. Аҳмад, Ҷўл бургути. *Ўзингдан қолар гап йўқ* Ҳаммасини ўзинг биласан, ўзинг тушунасан. *Буларни айтиб ўтиришининг нима ҳожати бор, ўзингдан қолар гап йўқ.* Ўзини босмоқ қ. босмоқ 16. *Ўзини йўқотмоқ* қ. *йўқотмоқ.*

ЎЗАК 1 Ўсимлик пояси ва илдизининг кўпинча юшмоқ тўқимадан иборат бўладиган ички қисми. *Толинг ўзаги.*

2 шв. Дарахт, бута кабиларнинг танаси; поя. *Гуломжон ўрикнинг кекса, йўғон ўзагиги ушлаб турриб тўхтади.* М. Исмоилий, Фаргона т. о. *Сумба қилдим иргайнинг ўзагиги.* «Оқ олма, қизил олма».

3 Илдизмеванинг (ёғоч ўзагига ўхшаш) ўрта қисми. *Сабзининг ўзаги.*

4 tech. Электромагнит ва ш.к. нинг ичига, ўртасига ўрнатилган қисм; стержень. Электромагнит ўзаги.

5 тлш. Сўзнинг асл маъносини билдириб, янги сўз ясалишига асос бўладиган, сўз ясовчи қўшиладиган энг кичик қисм; сўз ясалиш асоси.

6 кўчма Бирор нарсанинг энг муҳим, асосий қисми; асос, моҳият. *Улар [аёллар] оиласининг ўзаги ва файзигина эмас, балки жамоатчилик ҳаётида ҳам алоҳида ўрин эгаллайдилар.* Газетадан. *Менинг назаримда, ўртоқ Мардиев, биз қилаётган ишнинг ўзаги*

битта!

Умумхалқ, умумдавлат манфаати. С. Кароматов, Сўнгги бархан.

ЎЗАН 1 Сув оқиб ўтадиган узун чуқурлик; сув йўли. Энди ўзандан бу ёққа ариқ чиқариш ва ҳовуз қазиш керак эди. П. Қодиров, Қадрим. *[Жамолнинг]* Кўз олдида эгри-бугри Чирчиқ ўзани. Ундан нарида — каттакон Тошкент. С. Анорбоев, Мехр. Зарафшон дарёсининг эски ўзанлари кўп. П. Гуломов, Зарафшон этакларида. У сув ювган тақирип ўзандан борар экан, чакалакзордаги.. буталардан асар қолмаганига гумон қилмасди. Р. Раҳмонов, Чангизордаги шарпа. *Йигинимиз oddий кунда эмас, канал ўзанига биринчи кетмон урилган куннинг ўттиз ўйлиги арафасида бўлди.* «Ўзбекистон қўриклиари».

2 кўчма Бирор давомли нарсанинг музайян йўли. Йўқ, ҳаётни жўнлашириб бўлмайди. У ўзининг чигал, мураккаб ўзанлари бўйлаб оқади. А. Мухтор, Чинор. Ашурмирзо парво қилмай, гап ўзанидан чиқмади. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

ЎЗАРО Икки ёки бир неча шахс ўртасида ёки томонлар орасидаги. *Ўзаро сұхбат.* *Ўзаро келишув.* *Ўзаро мусобақа.* *Ўзаро текширув.* *Ўзаро низолар.* — *Ўзаро қирғин, ҳарбий юришлар.. раиятни тобора қашоқлашириб, тинкасини қуритди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Умри менинг бу гапларимни ўзаро маслаҳат деб тушунди, шекилли, югуриб ўйидан бир қоғоз олиб чиқди.* А. Қаҳҳор, Хоинилар.

ЎЗАФОН Ҳаммадан тез югурадиган, ўзиди кетадиган, ўзғир. *Ўзагон бола.* *Ўзагон от.*

ЎЗБЕК 1 Ўзбекистон Республикаси туб аҳолиси (халқи)нинг номи. *Ўзбек халқи.* *Ўзбек миллати.*

2 Шу халқ (миллат)га тегишли, мансуб. *Ўзбек хонадони.* *Ўзбек тили.* *Ўзбек лотин алифбоси.*

ЎЗБЕКЛАР Ўзбекистон Республикаси туб аҳолиси, туркий тиллардан бирида сўзлашувчи халқ.

ЎЗБЕКЛИК Ўзбек халқи (миллат)га мансублик, ўзбек эканлик. *Мен ўз ўзбеклигим билан фахрланаман.* Мирмуҳсин, Умид.

ЎЗБЕКЧА 1 Ўзбекларга хос; ўзбек тили, адабиёти, санъати, маданияти ва ш.к. га оид. *Ўзбекча кийим.* *Ўзбекча одат.* *Ўзбекча таом.* *Ўзбекча кийинмоқ.*

2 Ўзбек тили. Ўзбекча(ни) биласизми? Ўзбекча сўзлашмоқ. — Соқоли солдат чалачулла ўзбекча билар экан. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЎЗБЕКЧАЛАМОҚ с. т. Ўзбек тилида гапирмоқ. Иккови бир-бирининг муддаосини сира тушунолмади. Охир хотин ўзбекчалаб тушунтиришга тириши. А. Қаҳҳор, Сароб. -Йўқ, — деди милтиқли киши, узоқдан ўзбекчалаб. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ЎЗБЕКЧАЛАШТИРМОҚ Ўзбек тилига таржима қилмоқ, ўғирмоқ. Дастлаб кино-томушабинлар ўзбекчалашибирлган фильмларни кўриб ҳайрон бўлишган. Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш.

ЎЗБЕКЧАСИГА рвш. 1 Ўзбекка, ўзбекларга хос ҳолда; ўзбекча қилиб. -Ҳа, элтлар, аҳвол қалай? — деди лейтенант кулиб ва кўришгани қўлни узатди. Жангчилар ўзбекчасига кенг қуҷоқ очиб кўришдилар. Ойбек, Қуёш қораймас.

2 Ўзбек тилида. Ўзбекчасига бу нарса қандай аталади?

ЎЗБЕКЧИЛИК Ўзбекка хос анъана, урф-одатлар. -Ўзбекчиллик, тўй қилмасам бўлмайди. Янгича тўйларда нима хосият бор? Замонани қаранг: ҳамма нарса тўкин-сочин бўлса, ҳар уйда бешта-ўнтадан қўй, мол боқилса-ю, тўйларимизни қурумсоқнинг ноштасига ўхшатиб қўйсак. Ахир ўзбекчилликка ярашадиган ишми бу?! — деди Азизга Пирназар. Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

ЎЗБИЛАРМОН 1 Ҳамма нарсани ўзим биламан, деб ўйловчи, ўзига ортиқча баҳо берувчи; манман. Бошқаларнинг ишини камситишни яхши кўрадиган бу ўзбилармон одам, бу гал жиндай ён беришга мажбур бўлди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Ўзи билганича иш тутадиган, бошқалар фикрига қулоқ солмайдиган; ўжар, қайсар. Мана шу шаддод, ўзбилармон қиз эрталабдан бери уйда. Шуҳрат, Шинелли ийллар.

ЎЗБИЛАРМОНЛИК Ўзбилармонга хос иш, хатти-ҳаракат, хислат. Ҳар бир ишни мен билан баҳамжисат қилинг, ўзбилармонликни кўтмармайман. Ойбек, Танланган асарлар.

ЎЗБОШИМЧА 1 Бошқалар билан ҳисоблашмасдан, фақат ўз эрки, ўз хоҳиши билан иш тутадиган ва шу тарзда амалга оширилган. Ўзбошимча одам. — Бунга Содировнинг ўзбошимча ҳаракати келиб қў-

шилгач, Берди татарнинг тутуни осмонга чиқди. А. Қодирий, Обид кетмон. Менки шу Қамишкапанинг раиси эканман, ҳеч ким мендан бемаслаҳат, ўзбошимча иш қилмаслиги керак. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Ҳеч кимга бўйин эгмайдиган, ахлоқ одоб талабларига риоя қилмайдиган; бебош. Сен уялмай, ўзбошимча жувонмар, Кўчаларда ашула қиб юрибсан. «Ойсулув». Унинг кўз олдидаги Ҳафизаси дам ақлли, иффатли, дам бебош, ўзбошимча бўлиб кўрина бошлади. Мирмуҳсин, Умид.

ЎЗБОШИМЧАЛИК Ўзбошимча иш, хатти-ҳаракат (ўзбошимча ҳар икки маъненисида). Луқмончанинг бевақат ўлиб кетишига участкадаги ўзбошимчаликлар зомин бўлди. А. Мухтор, Туғилиш. Ўзбошимчаликни бошлайдиган аввал ўзинг! Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

ЎЗГА 1 Қариндошлиқ, тугишиганлик ва ш.к. жиҳатдан алоқаси йўқ одам; бегона. -Демак, Ҳудойқул ўз жигарингиз бўлгани учун, ўзгалардан кўра кўпроқ эзаб, уни оғир бир аҳволга солишга ҳақли экансиз-да? — деди Элмурод. П. Турсун, Ўқитувчи. Ўзгага боқса кўзим, кўр бўлсин, оқсан гавҳари, Косаси тупроқ била тўлсин, кўмилган яхшироқ! Ҳабибий.

2 Сўзловчи ёки сўзловчи ва тингловчидан бошқа одам. Ўзингда йўқ — ўзгада йўқ. Мақол. Ёмон ўзини билмас, ўзгани кўзга илмас. Мақол. — Куёв томондан ориқ, дароз, чайир бир хотин бел боғлади. Ўзгалар — ёшқарни ҳаммаси шу икки аёлнинг белбогига, этакларига ёпишиди. Ойбек, Танланган асарлар. Ўзингизни билинг, ўзга билан нима ишинингиз бор? Ойбек, Танланган асарлар.

3 Ўзи ёки ўзига мансуб бўлмаган; нотаниш, ёт. Ўзга тилда сўзлашмоқ. — Одамзод бир сабаб билан ўзга юрт, ўзга шаҳарларни ихтиёр этади. Мирмуҳсин, Меъмор.

4 (ч. к. с. билан) Ўзи боғланиб келган сўз билдирган шахс ёки нарсадан бошқасига ишора қиласди; -дан бошқа... Отабекдан ўзга фарзандимиз бўлмай.. орзу-ҳавасимиз, умид-ҳадафимиз фақат шу Отабекдир. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бандамиз — тақдирга тан беришдан ўзга иложимиз йўқ. Н. Сафаров, Оловли излар.

5 Одатдагидан бошқача, ўзгача. Боғнинг ҳар бурчагида ўзга бир латофат: ариқларда сув кумушланади, майсалардан уқа тут-

ган ҳовуз сув билан эмас, нур билан тўлган каби жимир-жимир мавжланади. Ойбек, Танланган асарлар.

4 тиши. Учинчи шахс.

ЎЗГАЛИК 1 Ўзга ҳолат, ўзга эканлик.

2 Фарқ қиласидиган белги, хислат, хусусият. *Сажиядагина эмас, сурат ва сиймо важида ҳам* [Кумушнинг] катта ўзгаликлари бор эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎЗГАРИШ 1 Ўзгача ҳолат юз бериш.

Ундаги ўзгариши кўриб, Ҳулкар ўзини тез ўнглаб олди. П. Қодиров, Қора кўзлар. Қизда ҳам қандайдир ўзгариши бўлди. Т. Расулов, Марҳамат. Йўлчидаги бу ўзгариши унинг аввалги фикрини таъкидлади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Тараққиёт тарихида юз берадиган кескин бурилиш, бир ҳолатдан бошқа ҳолатга ўтиш; ўзгача, бошқача бўлиш. *Ижтимоий тузумнинг ўзгариши*. — Биз катта ишлар, улуғ ўзгаришлар арафасида турибмиз. Газетадан. *Дарҳақиқат*, биз Ўзбекистоннинг қишлоқларида юз берган ўзгаришларнинг шоҳиди, шитирокчиларимиз. «Ўзбекистон қўриклари».

З эск. айн. **инқилоб**. Ўзгаришнинг 9 йили давомида.. хотин-қизлар масаласига келгандар, жуда ҳам оз ишлаганимиз маълумдир. Газетадан.

ЎЗГАРИШСИЗ Ҳеч қандай ўзгариш юз бермаган ҳолда; одатдагидай, эскича. Гулдур-шалдир, тарақ-туруқ ўзгаришсиз давом этади. А. Қодирий, Обид кетмон.

ЎЗГАРМАС Ҳамма вақт бир хил турадиган, ўзгармайдиган, доимий, турғун. Ўзгармас гоя. Ўзгармас электр оқими.

ЎЗГАРМОҚ Қиёфа, ҳолат ва ш.к. да маълум ўзгариш юз бермоқ; бошқача бўлмоқ. Авзойи ўзгарди. Товуши ўзгарди. *Кайфияти ўзгарди*. Ҳаво ўзгарди. Баҳор келиб, табиат ўзгарди. — *Башорат синглисингнинг ўз кўз ўнгидга ўзгариб бораётганини сезарди*. А. Муҳтор, Опа-сингиллар. *Боғлардаги чиллакилар чумак уриб, олма, ноклар, тиллакунгиз ёпишган шафтоли ва олхўрилар ранги соат сайнин ўзгарарди*. Ҳ. Назир, Сўнмас чакмоқлар. *Отанг нуқул мени кўрса ўзгариб кетади*. П. Қодиров, Қора кўзлар.

2 Моҳият жиҳатдан аввалисига ўхшамаган ҳолатга ўтмоқ, мазмунан бошқача бўлмоқ. *Вазият ўзгарди*. *Ижтимоий тузум*

ўзгара боради. — *Бахтимизга замон ўзгариб, Бундай яхши кунларга етдик*. Э. Раҳим.

3 Ўрни, вазифаси, мақоми ва б. жиҳати янги бўлмоқ; алмашмоқ, бошқа бўлмоқ. *Ўқитувчи ўзгарди*. *Бошлигимиз ўзгарди*. Адресимиз ўзгарди. *Иш жойимиз ўзгарди*. *Маршрут ўзгарди*. Амударё оқими тез-тез ўзгариб турорди. — *Шамол ўзгариб, ўнг томондан эсиб қолди*. П. Қодиров, Қора кўзлар.

ЎЗГАРУВЧАН Бир ҳолатда турмайдиган, ўзгариб турадиган; бекарор. *Ўзгарувчан ҳаво*. *Ўзгарувчан миқдорлар*. *Табиат ўзгарувчандир*. — *Ижтимоий-иктисодий аҳамиятга молик кўпгина ҳодисалар, табишики, ўзгарувчан бўлади*. «Фан ва турмуш».

ЎЗГАРУВЧАНЛИК 1 Ўзгарувчан ҳолат, хусусият. *Иқлиминг ўзгарувчанлиги*. — Осмон ўзининг бутун ёритқчлари билан бирликда доим ўзгарувчанлик намунасиdir. «Астрономия». *Бобурдаги бу ўзгарувчанликни Қосимбек ёшлик ғўрлигидан кўради*. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 тиб. Барча тирик организмлардаги кимёвий, морфологик ва физиологик хоссаларнинг хилма-хиллиги, шундай хоссаларни ўзгартира олиш хусусияти.

ЎЗГАЧА 1 Тамомила бошқа, бутунлай фарқли. *Аҳвол тамомила ўзгачадир*. «ЎТА». *Бугунги куннинг реалликлари уруши ва тинчлик масалаларига бутунлай ўзгача ёндашувни талаб этади*. Газетадан.

2 Одатдагидан бошқача, ўзича алоҳида, ўзига хос. *Бу қоядан қараганда водий ўзгача бир манзара касб этар эди*. — *Баҳор келиши жангчиларимизга ўзгача кайфият багишилади*. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

ЎЗИБЎЛАРЧИЛИК Ишни ўз ҳолига ташлаб қўйиш; бегамлик, бепарволик. *Равшанки, ўзибўларчилик говлаб кетган жойда бутун куч ва гайрат ишғим-теримга сафарбар қилинмаган*. «Муштум».

ЎЗИДАН-ЎЗИ рвш. Бирорнинг таъсисиз, кўринниб турган бирор сабаб бўлмаган ҳолда; беихтиёр. *Бургут уйга қайтиб кирад экан, ўзидан-ўзи кулар эди*. С. Аҳмад, Лочин. *Турсуной бўлса, у судраган сари, оғирлигини солиб, осмонга, узоқ-узоқларга қараганча, ўзидан-ўзи гапиради*. А. Муҳтор, Опа-сингиллар.

ЎЗИЧА рвш. 1 Мавжуд ҳолатини сақлаб, қандай бўлса шундайлигича, ўзгармасдан

ёки ўзгартирмасдан; аслича. *Лойиҳа ўзича қолди. Матнни ўзича қолдирмоқ.*

2 Ўз ақли доирасида, ўз тушунчасига мувофиқ. Ҳовлида кезиб юрган маст Салимбайвачча ўзича фурсатни ва тасодиғни жуда қулаі топди. Ойбек, Танланган асарлар. Қумринисо бу қарашга ўзича маъно бериб, қизаргандай бўлди. А. Қаҳҳор, Хотинлар. Ҳар ким ўзича ҳикоянинг магзини чаққандай жишиб қолди. П. Турсун, Ўқитувчи.

З Бирор билан келишмасдан, ўз хоҳиши билан; мустақил равишида. Бундан йигирма кунлар бурун уста Олимнинг устакор билан нима учундир уришганлиги ва шундан сўнг ўз ўйига дўйон қуриб, ўзича ишлай бошлаганлиги англашилар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Петъка, душман бостириб келётгандан, ўт очгани команда бермаган командирни хоин гумон қилиб, ўзича ўт очган. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

4 Ўзидан-ўзи; ўз ҳолича. У шунда алланечук шавқланиб, ўзича кулуумсирар эди. Н. Мақсудий, Юксалиш. [Йигит] Қамчини кўтарди-ю, яна секин ёнига туширди. Чол буни сездими, ё ўзичами: -Чопкингиз келдими, ўғлим? – деб сўради. М. Исмоилий, Фарона т. о.

5 Шунчаки ўзи. Ҳа, баракалла! Ундан кейин, хотининг ўзича келганмикин? Йўқ!. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

6 Ўзига хос, алоҳида. Яхши қиз билан «сұхбат» қилишининг ҳам ўзича бир гашти бўлади. Ойбек, Танланган асарлар.

ЎЗИШМАЧОҚ Бирор нарса, масала юзасидан баҳслашув, ким ўзар, мусобақа. Агар қовун ейиладиган бўлса, Сайфулла билан Мастура ўзишмачоқ ўйнардилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЎЗИЮРАР Ўзига ўрнатилган мотор кучи билан юрадиган. Бобоевнинг батареяси душманнинг.. иккита ўзиюрар тўпи ва бир батальон газандани ўйқ қилиб ташлади. А. Раҳмат, Эллик бир баҳодир.

ЎЗЛАШМА Ўзлашиш, ўзлаштириш ўйли билан пайдо бўлган. *Ўзлашма терминлар.*

ЎЗЛАШМОҚ 1 Ўз кишиси бўлиб қолмоқ, ўзиникдек яқин, иноқ бўлмоқ. Ўзбек ойимнинг дали-гулигидан Офтоб ойим ва Кумуш унга жуда ўзлашиб олганлар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Онгига етиб бормоқ, тушунарли бўлмоқ; сингмоқ. *Маъруза тингловчиларга яхши ўзлашдими?*

3 қ. х. Ишлатиш, фойдаланишга туширилмоқ. Абдусамад насос станцияси қурилиши билан Сирдарё ёқасида неча минг гектар ерлар ўзлашиб кетди. «Ўзбекистон қўриқлари».

4 тлиш. Ўзга тилдан қабул қилинмоқ. Ҳозирги кунда ўзбек адабий тилида ўзлашган сўзлар жуда кўп миқдордадир.

ЎЗЛАШТИРМА: ўзлаштирма гап тлиш. Ўзгаларнинг шаклан ўзгартириб берилган гапи. *Ўзлаштирма сўз* Айни тилга бошқа тиллардан кириб келган сўз.

ЎЗЛАШТИРМОВЧИ Дарсларни тушуниб, ўзига сингдириб ололмаган, ёмон ўқийдиган; улгурмовчи. *Ўзлаштиромовчи ўқувчи.* Ўзлаштиромовчилар билан қўшимча машғулот ўтказиш.

ЎЗЛАШТИРМОҚ 1 Ўзлашмоқ 2-4 фл. орт. н. Дарсни ўзлаштироқ. Дастур материяларини ўзлаштироқ. Кўриқ ва бўз ерларни ўзлаштироқ.

2 Бошқага қарашли нарсани ўзиники қилиб олмоқ, эгаллаб олмоқ. Бирорнинг китобини ўзлаштириб олмоқ. — Кейинчалик маълум бўлишича, Собиржоннинг чала қолган илмий ишини Салимхон ўз ишида ўзлаштириб юборган. Мирмуҳсин, Умид.

ЎЗЛИК Кишининг ўз шахсияти, табиий ҳолати, вужуди, борлиги. Йигит бир он тикилди-да, кўзларини юмди; гўё унинг бутун ўзлигини Гулнор хаёли қучди. Ойбек, Танланган асарлар. Келди очилур чоги, ўзлигинг намоён қил. Ҳамза. Наволарнинг дардли авжи дилларни тилкалар, одамлар эса бу жароҳатдан лаззат топиб, ўзлигини унупар эдилар. А. Мухтор, Чинор.

Ўзлик нисбати тлиш. Ҳаракатнинг субъектнинг ўзига обьект сифатида қаратилганлигини ёки субъектнинг ўзи доирасида юз бериши маъноси ва шундай маънони билдирувчи феъл шакли. Мас., ювинмоқ, мақтамоқ, қийналмоқ. **Ўзлик олмоши** Аниқ (муайян) яққаликни белгиловчи, кишилик олмоши ёки от билан келиб, уни таъкидлаб кўрсатувчи олмош – ўз. Сен ўзинг. Укамнинг ўзи.

ЎЗМОҚ 1 Тез юриб ёки югуриб, олдиндаги ёки тенг кетаётгандан киши ёки нарсадан ўтиб кетмоқ, уни орқада қолдир-

моқ, Озгина юргандан кейин, түнкатар яёв-
лардан ўзди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.
Болалардан кичикролари чопқыллашиб, Сао-
датхондан ўзиб кетишиди. С. Зуннунова,
Янги директор. Ҳолматнинг оти чинакам
чопгудек бўлса, шамолдан ҳам ўзади. Н. Са-
фаров, Оловли излар.

2 күнча Бирор соҳа, иш, мусобақа ва ш. к. да бошқалардан олдинда бўлмоқ, голиб келмоқ. **Бирлашган ўзар, бирлашмаган тұзар. Мақол.** — **Хидир ота ҳозир ынгитлардан ўзиб, ҳамқишлоқларини изза қиляпты.** Й. Шамшаров, Тошқин.

ҮЗӨФ: ўзғиши ийли Бултурдан аввалги
йил. [Уста Олим:] Мен сизга ўзоги иили бир
шүгитнинг.. мен билан бирга ҳовлига келиб,
бир кун ётиб кетганингини сўзлаб эдим,
шекили? А. Кодирий, Ўтган кунлар.

ҮЗ-ҮЗИГА Фақат ўзига қарата. Шокир ота ишдан айрылмай, гёё ўз-ўзига дегандай, лекин асабий равишда сўзлай бошлади. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳамза тик бокади ўлим кўзига, «Сен ёлғиз эмассан», дер ўз-ўзига. Ж. Жабборов.

ҮЗ-ҮЗИДАН 1 Үзидан, ўзи ўзидан. Бир зум қараши билан юракка нақшланған уннан чехрасини яна күз олдида жонлантиришига тиришиди [Йұлчи] ва: «Кимнинг қизи у? Яна күрармикан?» – деб ўз-үзидан сүради. Ойбек, Танланған асарлар.

2 Бирор аралашмасдан, ёрдам бермасдан; бирор кимса ёки нарсанинг иштироқисиз, ўзидан-ўзи. Ўз-ўзидан юрмайди карвон. Пул керак, пул – дасталаб червон. Э. Рахим.

ЎЗФИР 1 Ҳаммадан ўзиб кетувчи, ўзагон. *Ўзғир от.*

2 күчма Илфор, зарбдор. Бирдай сулув сиз иккөвлөн, Пахтазорим ўзғирлари. Миртемир.

ЎЙ 1 Хаёлан фикр, мұлоҳаза юритиши жарайыни ва унинг натижаси; фикр, мұлоҳаза. *Унинг [Бектемирнинг] мәрдона очық пешонаси, қуюқ әзілмас қошлари чуқур ўйни ифодалар* эди. Ойбек, Күш қораймас. «*Балки муғамбірлик қылаётгандыр*», деган ўйлар Латофатта уйқу бермас эди. С. Зуннунова, Янги директор. *Машынада бораётган одам-лар хаёлга бериліб кетишіган, ҳар ким ўз ўйи билан банд. «Ўзбекистон күриклары».*

Үй сурмоқ. Үйлаш жараёнида бўлмоқ, узоқ үйламоқ. Санобар жавон олдида кўйлак танлар экан, яна үй суриб кетди. М.

Хайруллаев, Күнгил. **Үйга берилмоқ** (ёки ботмоқ, чүммоқ, толмоқ) Бутунлай ўйлашга берилмоқ, ўйлаб қолмоқ.. ўзини бир бурчакка хорғин ташлади-да, ўйга берилди. Ойбек, Нур қидириб. **Одамлар** ўйга ботиб, ўй-үйларига тарқашиди. Ж. Шарипов, Хоразм. Замира ўйга чүмид, мажлиснинг қандай давом эта-ётганини ҳам сезмади. П. Қодиров, Уч илдиз. **Отақ ўзи..** чойи совиб қолган пиёланни қўлида айлантирганича ўйга толди. О. Ёкубов, Диёнат. **Ўйига етмаслик** Ҳар қанча ўйлаб, қатъий хукм, хуросага келмаслик. Қанча ўйлаган билан етольмади ўйига. «Ой-сулув».

2 Фикран мүлжалланган режа, ният, мақсад. *Ишимдан хурсандман*, энди биттаяримта насибаси құшилған хотин чиқиб қолса, уйлансам, деган үйім ҳам үйк эмас. А. Қаҳхор, Күшчинор чироклари. Менга айтгін күнглиңдегі үйінгни, Айтгін, болам, борадыған жойынгни. «Равшан».

3 Фикрлаш қобиляти; ақл. Бүйімиз етса ҳам, үйімиз етмайды. — Түядай бүй берібді-ю, тұгмадай үй бермабди сенга! А. Мұхтор, Қорақалпоқ қиссаси. Тұғри, у үлгариги Мұса, бироқ бүйін жойида бұлғани билан, үйн жойида эмас. Н. Фозилов, Оқим.

4 Ўила(н)ган нарса. Ҳамма.. сув чиқариши-
ни ўйларди. Ҳозир ҳамманинг ўйи сув эди. М.
Исмоилий, Фарғона т. о.

ҮЙДИМ-ЧУҚУР айн. үнқир-чүнқир. Гуломжон аллақачон қишилоқдан чиқиб, үйдим-чүкүр шаҳар йўлида ёлғиз борар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Тревога эълон қилинши билан, солдатлар дарахт паналари-га, үйдим-чүкүр жойларга ўзарини олдилар, бутун колония ерга ётди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Мана шу кунларнинг узоқ муддат ҳаракат қилиши натижасида тоғлар емириди. Дарапар, жарликлар, үйдим-чүкүрлар пайдо бўлди. Х. Назир, Сўнмас чакмоклар.

ҮЙИН 1 Күнгил очиш, дам олиш, тарбиялаш мақсадыда қилинадыган эркін ҳаракат екі машғулот. **Болалар үйини.** — Күча туташ балычк бүлганидан болаларнинг үйини түгүл, юришига ҳам имкон йўқ эди. Ойбек, Танланган асарлар. ..кенг майдонда шовқин-суронлы қиши үйинлари: баланд тепадан сирпанишилар, думалашилар, ченаларда учшилар.. Ойбек Танланган асарлар

2 Башқалар билан мусобақа қилиш учун маълум қоидалар асосида ўтказиладиган

машғулот. Футбол ўйини. Шахмат ўйини. Эстафета ўйинида қизлар командаси ютиб чиқди. — Жон-дилим футбол эмасми, қизни ҳам унүтиб, бутун ҳаёлим ўйинда бўлиб қолди. Газетадан.

3 Ўртага пул ёки нарса тикиб ўткази-ладиган машғулот; қимор. Отам ўйин қизигида ютқазишга ютқазиб қўйиб, кейин ўзини урди, пешонасини ёрди, ишглади. М. Исломиий, Фарғона т. о.

4 Ритмик ҳаракатлар ва мимикалар ўй-гунлигидан иборат санъат; рақс. Оёқ ўйини. Шўх ўйин. Кавказча ўйин. — Ўйин ҳам бир турли назокат касб этиб, Гулсунбibi йўр-ғалай кетди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Ўйинга тушмоқ Бирор рақсни ижро этмоқ. Ҳаваскор ҳофизлар қўшиқ айтди, шўх йигитлар ўйинга тушди. С. Юнусов, Кутимаган ҳазина.

5 кўчма Парвоз вақтида шох уриб (ташлаб) қилинадиган енгил, ёқимли ҳаракат. Кабутар ўйини.

6 с. т. Спектакль, концерт, цирк томо-шаси ва ш.к. Булар театрнинг олдига келганларида, ўйин бошланишига учинчи қўнгироқ ҳам берилган эди. Ойдин, Фонарь тагида.

7 кўчма Бетартиб, бироқ ўзига хос жозибали ҳаракат (ҳайвон ва нарсалар ҳақида). Шабада ўйини. — Фазаб билан ҳайқириб бўрон, Балки қилар минг турли ўйин. Файратий. Балиқларнинг бундай ўйинини энди кўриб тургани! Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

8 кўчма Эрмак тарзидаги ҳаракат, қилиқ ва ш.к. Аччиқ ўйин ширин турмушни бузар. Мақол. — Ҳар ҳолда, тақдирнинг бунчалик ўйинлари турган бир замонда биз ни-ма ҳам қила олар эдик. А. Қодирий, Ўтган кунлар. У муҳаббатни ўйин деб ҳисоблайди. С. Кароматов, Олтин кум. Ҳат сенга ўйин бўлиб қолдими?! Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

Ўйин қилмоқ Ўйин, мазах тарзидаги ҳаракат, қилиқ қилмоқ. -Вой юрагим,вой-вой, — деб атай ерга ағнаб, оғиздан оқ кўпик чиқара бошлади. Унинг ўйин қилаётганини Мемор сезиб турарди. Мирмуҳсин, Мезмур.

9 с. т. Унчалик қийин, мушкул бўлмаган иш ҳақида. Қизники — қийин билан, ўғилники ўйин билан битар. Мақол.

10 с. т. Суюғоёқ, бузуқ аёл ҳақида.

ЎЙИНБОЗ с. т. Бирор кўнгил очиш машғулотига, ўйинга қаттиқ берилувчи;

ўйинчи. Бир ёқда қизлар, сатта терилган сарвинозлар, ясанган таннозлар, ҳадсиз ўйинбозлар. «Фольклор».

ЎЙИНБУЗУҚИ 1 Ўйиннинг боришига ҳалақит берувчи, уни бузишга уринувчи. Мактабда танаффус пайтлари шашка ёки волейбол ўйинларида гирромлар, ўйинбузуқлар ҳам бўларди. Газетадан.

2 айн. ишбузуқи. Аҳмаджон сўраб оладиган нарсалари бор эди-да: қай бола қандай ишлайти, энг яхиси ким, ўйинбузуқиси ким.. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ЎЙИН-КУЛГИ Кўнгил очиш йиғини, базм; хурсандчилик. Шу одамлар ҳам ўйин-кулгини билар, шу одамларга ҳам ўйин-кулги ярашар экан-ку! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Аммо Үнсингининг кўнгли ўйин-кулгини кўтармас, шодлик унга бегона эди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЎЙИН-МАЗАХ Кўнгил очиш воситаси; эрмак, ўйинчоқ. Шаббодада ўйноқлаган шўх пирпиракдай, Үнга ўйин-мазах экан бунда ҳар нима. Ф. Гулом.

ЎЙИНХОНА эск. с. т. Бирор ўйин ёки томоша кўрсатиладиган жой (театр, цирк, кино ва ш.к.).

ЎЙИНЧИ 1 Ўйин с. сфдш; ўйинга тушувчи, ўйнаётган, яхши ўйнайдиган. Ўйинчи йигит четга чиқиши билан киприкларига сурма қўйган.. йўғон бир жувон ўртага чиқиб, йўргалай бошлади. П. Турсун, Үқитувчи. Ёигина бўлса ҳам, шўх, ўйинчи қиз экан-да. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

2 Рақсга тушувчи шахс; рақдос ёки рақкоса. Шўх йигитлар ўйинчига хушомад қилар, қийқиришар эди. П. Турсун, Үқитувчи. Мажлиснинг шоирлари, ўйинчилари, чилдирмачи ва дуторчилари — барчаси ҳам ҳозир бўлиб, Кумушбигина ҳаммомдан қайтмаган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Юсуфжон ака Фарғона водийсининг энг ўтқир ўйинчи устозларидан кўп рақсларни ўрганган эди. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

3 кўчма Яхши ўйнайдиган (қ. ўйин 5). Яна қандай денг, энг ўйинчи, серпарвуз кантарларидан ажралдим. А. Қодирий, Обид кетмон.

4 Футбол, шахмат каби ўйинларда иштирок этувчи; спорт мусобақасидаги бирор жамоа аъзоси. «Пахтакор» ўйинчилари. Уста ўйинчи. Ўйинчилар ҳужумга ўтишиди.

ЎЙИНЧИК с. т. Ўйинчоқ. Ҳусайн Бойқаро набираси Мўмин мирзони тиззасига олди, белида камарга тақилган ўйинчиқ ханжарчасини томоша қилди. Ойбек, Навоий. *Марҳамат опангиз тўғри айтяпти.. дэҳқончилик ўйинчиқ эмас.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ЎЙИНЧОҚ 1 Болаларнинг ўйнаши, овуниши учун хизмат қиласидиган нарса ёки буюм. Ўйинчоқ сотиб олмоқ. Ўйинчоқ машина: — *Буваси унга дадасига ўхшаб қўғирчоқлар, ўйинчоқлар, ҳар хил ҳайвонларнинг расми солинган китоблар олиб келиб бермасди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Чиқарманг қурол, оқмасин қонлар. Китоб, ўйинчоқ беринг бизларга!* И. Муслим.

2 кўчма Бироннинг кўнгил очиш воситаси; эрмак. *Ташландиқ бу қизингиз, қўлма-қўл юрувчи бу ўйинчоқ қизингиз ким-у, сиздек бир меҳрибон онани қон ўйғлатган ким?* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Кимларнинг соғ ҳаёти Кўлда ўйинчоқ.* Файратий.

3 кўчма Бироннинг хоҳишини сўзсиз, кўр-кўрона бажарувчи, итоатгўй; қўғирчоқ. *Мўгуллар ва уларнинг қўлида ўйинчоқ бўлган.. амир Бурҳониддин ташвишга тушшиб, бу даҳшатли халқ қўзғолонини бостириш ҳаракатига тушшиб қолдилар.* М. Осим, Маҳмуд Торобий.

ЎЙИНҚАРОҚ 1 Вақтини доимо турли ўйинлар билан ўтказадиган, ўйинга берилиган; шўх (болалар ҳақида). *Кинотеатрнинг деворлари баланд бўлса ҳам, ўйинқароқ болаларга асло халал бермасди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Қуда бўлмишимиз останамизни супуриб, ҳол-жонимизга қўймаяпти; узатиб, ўйинқароқ қизи тушмагурдан тинчib қўя қолсакмикан, деган ўйим бор.* А. Мираҳмадов, Ўт юраклар. *-Жўра деган бола сал ўйинқароқ чиқиб қолди, ғўзага сувни ҳам ўша тошириб юборган, — деди Шокиров.* Н. Назаров, Замон.

2 Ўйин-кулги, шўхлик билан ўтадиган. *Ботирилининг бу ўйинқароқ ўиллари узоқ чўзилмади.* С. Аҳмад, Ҳукм.

ЎЙИНҚАРОҚЛИК 1 Ўйинқароқ бўлиш, ўйинқароқ хислатга эгалик. ..дам олишини тўғри ташкил қила билмаслик ҳам ёшларни ўйинқароқликка.. саёқ юришига олиб боради. Шукрулло, Сайланма.

2 Ўйинқароқ эканлик. *Унинг ўйинқароқлигини ҳамма билади.*

ЎЙИҚ Ўйилган жой; чуқурлик. Ана шу ўйиқнинг охирига етиб, бир тўда ёввойи чўққага дуч келдим. Ш. Холмирзаев, Йўллар, йўлдошлар. *Горондара — «горлар дараси» маъносида бўлиб, бу ерда қадимий ўйиқлар жуда сероб эди.* С. Кароматов, Олтин кум.

ЎЙЛАМОҚ 1 Фикр-мулоҳаза юритмоқ; фикрламоқ. Ўйлаб тузилган режа. Кўп ўйла, оз сўзла. Мақол. *Ўйламай қилинган иш — бошга келтираш ташвиши.* Мақол. — У ҳар қанча ўйласа-да, Асқар ака ҳақида ёмон фикрга ботинолмас эди. Н. Фозилов, Диidor. *Токайгача шу кепатада юрасан, болам, ахир менга ҳам жон керак, ўйласанг бўлмайдими?* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

2 Ҳаёлидан кечмоқ (кечирмоқ), хаёл қилмоқ. *У баъзан ўғлиниг соғ-саломат жангдан қайтишини тилаб.. юртда тинчлик бўлса, умри боқий бинолар қуриб беришини ўйларди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *«Икки қўллаб қандай терар экан-а?* деб ўйлайман ичимда. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

3 Ёдга олмоқ, эсга келтирмоқ; хотирламоқ. *Лекин мен бояги ўигитни ўйлаб, юрагим эзилиб кетяпти.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Аксинча, ҳар куни минг яшаб, қувнаб, Сен қилган ишларни ўйлайман, ўғлим.* Файратий. *Ҳар куни дадамни бир ўйлаб қўяман.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

4 Бирор кимса ёки нарса манфаати юзасидан иш тутмоқ; шунинг дардилада бўлмоқ. Эл-юрт тинчлигини ўйламоқ. — Сут согувчи ҳам, энг аввало, инсон соғлигини ўйлайди. Газетадан. *Қўзим очиқлигига қизимнинг тўйини кўрай, деб ўзимни ўйлабман-у, бу тўйдан кейин Насиба нима бўлишини ўйламабман.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. *Ўзингиз биласиз, Усмон ака.. биз иқтисодчимиз, даромадни кўп ўйлаймиз.* П. Қодиров, Қора кўзлар.

5 Ҳаёл қилмоқ, тахмин қилмоқ, ..деб ҳисобламоқ, тушунмоқ. *Бу ишга раҳбарлик қилсангиз, мен ўйлайман, яна бир хайрли ишини юзага чиқарган бўласиз.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Менинг дўйимдан кейин Одил қизларга хат ёзмайди, деб ўйлайсизми?* С. Зунуннова, Янги директор. *Зайнаб сиз ўйлаган келинлардан эмас.. худога шукур, ақл-ҳуши жойида.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Қадамни ўйлаб босмоқ Фикр-мулоҳаза билан, ҳар томонини ўйлаб иш тутмоқ. *Мен сизга ёмонликни раво кўрмайман.* Қадамин-

гизни ўйлаб босинг, ука! С. Анорбоев, Оқсой. Адаши ёмон нарса. Адашиб қолмаслик учун эса қадамини ўйлаб босиш керак. Газетадан.

ЎЙЛАМСИРАМОК Бирор нарса ўйла-ётгандай бўлиб кўринмоқ, ўйлаб хаёл сурмоқ. Алижон ўйламсираб, [Холлисо холага] қараб турган эди. Мирмуҳсин, Чиникиши. Файзи бир дақиқа ўйламсираб, кейин таваккал қилиб, электр моторга ток улади. Газетадан.

ЎЙЛАММОҚ 1 Ўйламоқ фл. ўзл. н. «Тушунаман», дегандай имо қилди-да, яна жим, ўйланаб ётаверди. Ойбек, Танланган асарлар. Бу товуш менга жуда чуқур ўйланган қарор жарчисидек эшишилди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

2 Мулоҳаза юритмоқ, хаёл билан банд бўлмоқ. Бу ишлар давомида у ҳам Авазни қийнаб юрган нарсалар тўғрисида ўйланар эди. П. Қодиров, Қора кўзлар. Мактабни очмасдан аввал ҳам.. бу тўғрида кўп ўйланди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

ЎЙЛИ кам қўлл. Ўй-мулоҳаза билан иш юритадиган; фикр-мулоҳазали. Рустам эси кириб қолган.. ҳар гапнинг маъносини тушунадиган бўлган, ўйли, ақли кўп ўигит эди. «Муродхон».

ЎЙМА 1 Ўйиб ишланган, ясалган. Ўртада, ўйма ўчоқда китта ҳўл тўнка ўйни тутунга тўлдириб, бурқсиб ётади. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Ўйиб, қириб, зарб қилиб безак ишлаш усули ва шу усулда ишланган безак, нақш. Гавҳар ойна устига солинган китта бир ўйма нақш олдида Маҳкамни тўхтатди. П. Қодиров, Уч илдиз. Қоғозни усти ўйма гулли чарм жуздонга тикиб, қалин китобни варақлашга бошлади. Ойбек, Навоий.

ЎЙМАКОР 1 Тахта, ганч, мармар ва ш. к. га ўйиб, гул, нақш ишловчи уста. Бу [эшик] қалин, бақувват таҳталардан ясалган бўлиб, моҳир ўймакорлар безаган, уста бўёғчилар нақш берганди. С. Юнусов, Кутимаган хазина.

2 Ўйиб, зарб қилиб ишланган; ўйма. Олтин қуббачалар, ўймакор гуллар билан бе занган эшикни очиб, кичикроқ, лекин серҳашам бир хонага кирди. Ойбек, Навоий. Унинг [Абдулла Болтаевнинг] қўли билан қилинган ўймакор нақшлар эскизи 1937 йили Парижда очилган санъат виставасида ҳам юксак баҳо олди. С. Қодиров, Қирқ китобнинг тўрт

саҳифаси. Табақалари кенг, очик турган ўймакор шамшод дарвоза Ҳасан овчини қартига тортаб, ютиб юбормоқчидай. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

ЎЙМАКОРЛИК 1 Ёғоч, ганч, металл, тош ва б. ни ўйиш, ўйниш ўйли билан гул, нақш кабилар ишлаш; ўймакор касби. Ўймакорлик билан шуғулланмоқ. Ўймакорлик тўғараги. ■ Ўймакорликнинг чўққисига чиққан Худойберган муҳрканни ҳам албатта элашади. Ж. Шарипов, Хоразм. Уста Усмон ёғоч ўймакорлигини биринчи бўлиб дуттор, танбур, рубобга татбиқ этиб, асбобнинг гўзал бўлишига эришиди. Т. Баҳромов, Оҳанг хазиначиси.

2 Бирор нарсага ўйиб ишланган нақш, тасвир ва ш.к. Болалар чизган суратдай соддагина ўймакорликларда.. ҳайвонлар.. одамлар тасвирланган. П. Қодиров, Қора кўзлар.

ЎЙМАЛАМОҚ 1 Ўйиб ташламоқ, ўйиб, чуқурчалар ҳосил қилмоқ. Болалар ҳовли юзини ўймалаб ташлашибди.

2 Устма-уст, давомли тарзда ўймоқ, чимчиламоқ. Умид ўз ўйлида давом этди-ю, юрагини яна ногаҳоний бир алам ўймаларди. Мирмуҳсин, Умид.

ЎЙМОҚ 1 Бирор нарса билан ковлаб, чуқур ҳосил қилмоқ; ковламоқ. Ерни ўймоқ. Деворни ўймоқ. ■ Тирноқ-ла ер ўйиб, сувлар оқизган Гариллар аҳволи қоларди тангга. Файратий. Аваз учи тирсакка ўхаша силлиқ тош топиб, бўзни ўйиб, икки қатор чуқурчалар ясади. П. Қодиров, Қора кўзлар.

2 Чуқурча ҳосил қиладиган қисмини ажратиб олмоқ. Мен ҳам лип этиб ҳужрага кириб, хумчадан ёғ ўйиб олдим. Ф. Гулом, Шум бола. Мана шу ёлғиз қўйим билан малъун Жапақнинг кўзини ўйман. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

3 Нақш, гул, тасвир ва ш. к. ишлаш учун бирор сиртга из, ўйик туширмоқ. Супачада бир парча ганчга Нақшо ўяр сўнгги нақшини. Э. Раҳим. Исломхўжя усталар билан саломлашиб, мармар тошга Оғаҳий шебрлари ни ўяётган Худойберган муҳркан олдига борди. Ж. Шарипов, Хоразм. [Солиҳон] Такрорлайди дарсларин, Кўздан тугал ўтказар, Тошга ўйган хат каби Пухталаб дилга ёзар. Қ. Муҳаммадий.

4 Емириб, ювиб, чуқур ҳосил қилмоқ. Ойқиз бутун кучини йигиб, Погодинни сув

йўған чуқурлик қирғогига судраб келди.. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

5 кўчма Қаттиқ чимчиламоқ. *Роҳила [қизнинг] бикинини ўйиб олди.* А. Қаҳҳор, Оғриқтишлар.

6 кўчма Қаттиқ руҳий азоб бермоқ. *Юрак-багримни ўйдинг, Мени номусга қўйдинг.* Ҳ. Олимжон.

Ўйиб олмоқ Қаттиқ таъсирили, таъзирили гап қилмоқ. *Алим бува мингбошини ўйиб олди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. ..бирор нарсанни баҳона қилиб, гап билан ўйиб-ўйиб олади. О. Ҳусанов, Най.

ЎЙМОҚ II 1 Унча катта бўлмаган чукурлик; чуқурча.

2 Кичкина, тор, бежирим. *Қизнинг қошлиари ингичка, кўзлари мастона, сузукдан-сузук, бурни бежирим.* Оғзи ўймоқ. *Лаблари лоларанг.* Э. Самандар, Тангри қудуғи.

ЎЙМОҚ III шв. Ангишвона. *Унинг нозик қирра бурни, ўймоқдаккина оғзи.. биринчи қарашдаёт Қунавварни ўзига тортди.* С. Анорбоев, Мехр.

ЎЙНАМОҚ 1 Дам олиш, кўнгил очиш мақсадидаги бирор эркин иш, машғулот, ўйин билан шуғулланмоқ (қ. ўйин 1). *Бекинмачоқ ўйнамоқ.* *Қорбўрон ўйнамоқ.* — Шу чоқ кўчада ўйнаб юрган қўшинисининг боласи Асад келиб қолди. «Муштум».

2 Расмий иш-вазифалардан холи ҳолда дам олиш, сайдир этиш каби ҳолатларда вақт ўтказмоқ. *Собираҳон, Баҳрини ҳам олиб боринглар, ўйнаб келсин..* А. Қаҳҳор, Хотинлар. Эрталаб ёдгор Чарос билан тоққа чиқмоқчи эканини айтганда, Зойиржон қувонган эди.. «Ҳашни ўйнаб келинглар», деганини эслаб, баттар ўсал бўлди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Мусобақа тарзидаги спорт ўйини билан шуғулланмоқ, шундай ўйинда қатнашмоқ (қ. ўйин 2). *Шахмат ўйнамоқ.* Бильярд ўйнамоқ. *Футбол ўйнамоқ.* — Мирмуродов дастлабки икки ўйинни, атайлаб қилдими ё бўш ўйнадими, ютиқизди. «Гулдаста».

4 Қимор ўйинида қатнашмоқ (қ. ўйин 3). -Сиз билан ўйнамаса, ким билан ҳам ўйнайди, - деди гап оҳангини ўзгартириб [Турдимат чўтад], - товва пуккани ейди, олчи чиккани ейди дегандек, бой берсангиз нима, сиз ҳам ютиб юргансиз. А. Мухтор, Опасингиллар. Кечада бир оз қарта ўйнаб.. *Масковдан келган бир фавуркончи [фабриканти]*

յўриснинг тўрт минг сўмини ютибман. Ойбек, Танланган асарлар.

5 Тана, оёқ, қўл ва қош-қўзларни куйга муқобил ҳолда ҳаракатлантироқ; рақс тушмоқ (қ. ўйин 4). *Бу жувон тановарга жуда яхши ўйнайди.* — Раис шавқ-завқ билан ўйнаб, даврани бир неча марта кезиб чиққач, пилдираб бир айланди-ю, бехосдан Ўрмонжонга ташланди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

6 Саҳна асарида бирор ролни ижро этмоқ. *Гулсун куёв ролини ўйнап, Хонимбиги Кумуш ролида, иккисининг бир-бираисига қараб ўқишиган лапарлари барчани кулдириб, ичакларни узар даражада.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

7 Ниманидир қўлда ҳаракатга келтиримоқ, айлантиримоқ ва ш.к. *Фотима ерга қараб, рўмоли учини ўйнаб ўтиради.* Т. Ашуроров, Оқ от. *Шарифжон терган пахтасини чангалида ўйнаб, гоҳ у, гоҳ бу қизга соғға қиларди.* Ҳ. Тўхтабоев, Фельетондан кейин. *Усмонжон, қўлида ниманидир эзғилаб ўйнаб ўтирган Адолатга қаради.* С. Зуннунова, Гулхан. *Ёрмат.. носқовогини ўйнаб, ерга тикиди.* Ойбек, Танланган асарлар.

8 Бирорга гап, сўз билан тегишимоқ; ҳазил қилмоқ. *Ўйнаб гапирсане ҳам, ўйлаб гапир!* Мақол. — *Бугун бўлса [Кумушнинг] ўйнаб айтган сўзи жавобсиз ҳам қолдирилди, бу ҳол яна унинг миясини қотирди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

9 кўчма Турли-туман, шўх, ёқимли ҳаракат қилмоқ (жонивор ва нарсалар ҳақида). *Ховузда балиқлар тиниқ сувни тўлқинлатиб ўйнайди.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Чайқалади денгиз беором..* Оқ чечакдек кўпиклар ўйнап. *Файратий.* Духоба гулларга дудоқ тегизиб, *Ҳар саҳар шабада ўйнаб ётади.* Уйғун. *Беланчак бошида ўйнап парча нур.* А. Орипов.

10 кўчма Кўрк, гўзаллик акс эттириб ҳаракатланмоқ, пирпирамоқ, диркилламоқ. *Қизнинг қош-қовоқлари ўйнайди.* — Унинг [Инобатнинг].. озиб, кичкина бўлиб қолган юзи, узун киприклари ҳаяжон билан ўйнап эди. Ҳ. Тўхтабоев, Фельетондан кейин. *Лавли паранжи-чачвонини оптоқ билагига ташлаб, севганига термилиб қолган;* қора атлас кўйлагини туртиб чиққан қабариқ кўкраги бекни телба қилар даражада ўйнаб турибди. Ҳ. Фулом, Машъал.

11 Иргишилаш, шох ташлаш ва ш.к. тарздаги ўйноқи ҳаракат қилмоқ. Осмонда озод қушлар ўйнаб-ўйнаб парвоз қиласди. С. Сиёев, Ёргулик. Эллигиди айғир отдаи ўйнайди.. «Ойсулув».

12 кўчма Қабариб, бўртиб чиқмоқ (мушак, томир кабилар ҳақида). Териб қўйилган япалоқ гиштлар устига чўкиб, томирлари ўйнаган, қалтироқ қўлига мўлгина нос тўкиб, тил тагига отди. Мирмуҳсин, Бир хумча тилла. Машқ қиласман ҳар куни, Мускулларим ўйнайди. Ю. Ҳамдам.

[Бироннинг] ногорасига ўйнамоқ қ. ногора. Тупроғи ўйнамоқ Тупроғи кўп миқдорда чиқиб ётмоқ. Ётқоз кираверишидаги тупроғи ўйнаб кетган энсиз йўлакнинг бурчагида тагига занглаган челак қўйилган дастшўй жами уч хонада истиқомат қилувчилар учун хизмат қиласди. С. Кароматов, Олтин қум. Юраги ўйнамоқ қ. юрак 1. Қаллиқ ўйнамоқ этн. Расмий никоҳ тўйидан аввал бўлажак келин билан яширин учрашиб турмоқ.

ЎЙНАШ 1 Ўйнамоқ фл. ҳар. н. У жуда зерикиб, нима ўйин ўйнаши, ким билан ўйнаши билмас эди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Никоҳсиз яқин муносабатда бўлувчи эр киши ёки аёл (бир-бирига нисбатан). Ўйнашга ишиониб, эрсиз қолдим. Мақол. — Расми, қиз бузилса, уни ўз ўйнашига беришади. Ойбек, Танланган асарлар. Бўронбек ўйнашининг чинакам ёззалигига қаноат ҳосил қилгандан кейин, отига қаради. Х. Фулом, Машъал.

ЎЙНАШЛИК Ўйнаш билан бўладиган муносабат, алоқа. Одамнинг шундай хотини бўлса, боласи бўлса-ю, бирорнинг хотини билан ўйнашлиқ қиласа-я. И. Акром, Адолат.

ЎЙНАШМОҚ 1 Ўйнамоқ фл. бирг. н. Кетишдилар қувлашиб, Ўйнашиб кула-кула. Т. Тўла. Болалар ҳар кунгидака ошиқ ўйнашмади.. китобчаларни томоша қила бошлиши. М. Исимоилий, Фарғона т. о.

2 Жиддий эмас, ҳазил-хузул муносабатда бўлмоқ, менсимай муомалада бўлмоқ. Ўйнашмагин арбоб билан, арбоб урар ҳар боб билан. Мақол. — Бу — бир кишининг чорак умри деган гап. Ҳа, қонун билан ўйнашиб бўладими! С. Анорбоев, Оқсой.

3 Ўз никоҳида бўлмаган шахс билан яқин алоқада бўлмоқ. Ҳуморхонни олмасдан, шундай ўйнашиб юраверсангиз бўлмасмиди? А.

Қаҳҳор, Огриқ тишлилар. Ўша Ҳолмат жиккакка ҳам ўйнашиб теккан. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ЎЙНОҚ поэт. 1 Тез ва енгил ҳаракат қиладиган; шўх. Шаҳарнинг қалби Тўлқин бошлиди. Ўйноқ сувлардек. Ўйгун.

2 Завқ-шавқ бахш этадиган; енгил, шўх. Кунлар келар, ўйноқ созингиз Севгиларни қилур тарона. Файратий.

Юрак ўйноги қ. юрак 1.

ЎЙНОҚИ 1 Тинч турмайдиган, серҳаракат; шўх. Сойтўпининг аёллари хушрўй, ўйноқи бўлади. Н. Қобил, Унтилган соҳиллар. Махсус мулозимлар.. ўйноқи отни етаклаб келтирдилар. Ойбек, Навоий.

2 кўчма Енгил ва ёқимли; шўх. Баҳорнинг ўйноқи еллари. — Машинанинг дарчасидан киравётган ўйноқи шабада дилларни қитиқлади. Т. Расулов, Марҳамат.

3 Завқ-шавқ бахш этадиган; шўх. Сафарда ҳамроҳларига латифалар, ўйноқи қўшиқлар айтиб, кулдириб юради. М. Осим, Элчилар. Бир оздан сўнг Хоразмнинг ўйноқи куйлари чалиниб, шўх лазги бошланди. Ж. Шарипов, Хоразм.

4 кўчма Оёғи енгил, суюқ. -Поччангнинг феъли-авторини биласан-ку, ўлгудай енгил, ўйноқи, — деди Ҳалима. Ҳ. Назир, Ўтлар туашганда. Жамшид базмини қурдик денглар. Жонон ж-жа ўйноқига ўҳшайди, сизни ҳам илиб кетибди-да! С. Анорбоев, Оқсой.

ЎЙНОҚЛАМОҚ 1 Тинч турмай, турли ҳаракатлар қиласвермоқ, ўйнаб кетмоқ, ирғишиламоқ. Қўзичоқлар ўйноқлади. — Қуён боласи ўйноқлаб, оёқларини осмонга отиб югуради. Ҳ. Тўхтабоев, Шошқалоқ, [Балиқ] Гоҳ ўйноқлар, гоҳ орқаси билан ётар, билтангларди. Ж. Шарипов, Хоразм. «Оқтой» анчадан бўён яйдов юргани учун, арава шотиси остига асти рўпара келмай, ўйноқлаб кетаверди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

2 кўчма Шўх ҳаракат қиласмоқ, ўйнамоқ. Шеърда Чирчиқ дарёсининг ўйноқлаб оқиши, табиат манзарасининг тасвири ортиқча. Э. Охунова, Пахтазор куйлари.

3 айн. **ЎЙНАМОҚ 12.** Бирдан кўк томирлари ўйноқлаб чиққан.. Бектемир ака кўз олдига келди. А. Мухтор, Чинор.

ЎЙПАРАСТ Ўй суришга мойил, кўп ўй сурадиган. Мен хаёлни шеърга солдим, Ўйпаратст бўлма ва лек, Бесамар бўлса сени

Бир кун ҳароб айлар хаёл. Э. Воҳидов, Мұхаббат.

ЎЙЧАН 1 Ўй билан банд бўлган, ўйга чўмған. У шундай ўйчан, паришион ҳолатда булоққа яқинлашиди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Нигора юлдузларга ўйчан тикиларкан, киприкларида ўша юлдузлардек жилвала-нувчи ёш томчилари қотди. С. Анорбоев, Оқсой.

2 Ўйга, хаёлга кўп бериладиган; ўй, хаёл билан доимо банд бўладиган. Ўйчан қиз. — Бу ёлғиз ҳорғинликдан эмас, иккни кун ичидаги кўрганлари уни қандайдир ўйчан, камган қилиб қўйғанди. Ойбек, Қуёш қораймас.

3 Ўйга чўмғанлигини акс эттириб турган. Чол ўғлиниг ўйчан кўзларига термилаб, Ботиралидан гапира кетди. Ҳ. Ғулом, Машъал. Исрол Норматнинг ўйчан юзига қаради. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

4 кўчма Тинч ва сокин; худди хаёл сурғандай. Ўйчан оқшомлар! Салқин оқшомлар! Нашъага элтар. М. Шайхзода. Ўйчан кечака, тун ичра танҳо, Рауф Парфи, қолдик икковлон. Р. Парфи, Кўзлар.

ЎЙЧАНЛИК Ўйчан ҳолат. -Лекин, — деди Адолат ўйчанлик билан, — дадамга ҳали кўринганим ўйқ. С. Зуннунова, Гулхан. Унинг нозик қирмизи юзидаги хафалик.. кўзларидаги чуқур ўйчанлик бор эди. С. Анорбоев, Оқсой.

ЎЙЧИ Ўйга, хаёлга кўп бериладиган ёки кўп ўйлайдиган киши. Ўйчининг ўйи битгунча, таваккалчининг иши битади. Мақол.

ЎКИЛ [а. عکیل — ишончли, ваколатли шахс] шв. этн. Никоҳ пайтида йигит ёки қиз томонидан кафилликка ўтубвчи, вакиллик қилувчи киши; вакил. Ўқил ота. Ўқил она. — [Авауз] Мен сизни бўлак одам деб туриб эдим, мен гапу авзойингиздан билдим: отамнинг ўқил энаси экансиз. «Балогардон».

ЎКИН: ўкинга тушмоқ Ўкинмоқ, афсусланмоқ. Тракторчилар Анор ака келганда, ҳазиломуз кутиб олган бўлсалар, унинг бу гапидан кейин хонадагилар бир-бираига қараб қўйшиди. -Ўкинга тушганки, келган-да, — деди кимдир ёнидаги шеригига пичирлаб. С. Маҳкамов, Катта рулда.

ЎКИНИШ 1 Ўкинмоқ фл. ҳар. н. Бу нарсани илгари ўйламагани учун афсус қилди. Лекин энди ўкинишининг фойдаси ўйқ эди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 айн. ўКИНЧ. Элмурод уни яхшигина кузатиб, ундан бирор ўкиниш изларини кўрмади. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ЎКИНМОҚ 1 Пушаймон бўлмоқ, афсус қилмоқ (асосан, ўз иши, қилмишидан). Баҳодир ножёя ҳаракати билан Оқилани хижолатга қўйганидан қаттиқ ўкинап, лекин иши ўтган эди. М. Жалолиддинова, Қейинроқ. У [Умурзок], иши билан овора бўлиб кетиб, кечадан бери ўйга келолмаганидан ўкинди, ўз-ўзини бепарвоникда койиди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Дарбадарликдан, ўзимнинг симобдай бекарор саёклигимдан жуда ўкинап эдим. Ф. Ғулом, Шум бола.

2 Умуман, хафа бўлмоқ, қуйинмоқ. Адолат фронтдан хат келганига хурсанд бўлди. Хурсанд бўлди-ю, Норматни, Олимжонни эслаб ўкинди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Унинг ҳазиллашиб бирон сўз айтмаганига қиз хурсанд бўлди, лекин шу билан баробар, кутилмаган бепарвонигига ўкинди. Ойбек, О. шабадалар.

ЎКИНЧ Номақбул, қўнгилсиз иш, ҳодиса ва уни тузатиб бўлмаслик туйгуси туфайли юз берадиган ғамгинлик, хафалик; афсусланиш, афсус. -Қувончми, ўкинчми, билиб бўлмайдиган аллақандай бир ҳис ичими тимдалайди, — деди йигит. С. Аҳмад, Таъзим. Зумрад бу сўзларни шу қадар ўкинч, ажабланиш ва даҳшат билан айтдики, Самандарнинг кўзларидан дув ёш чиқиб кетшига оз қолди. С. Кароматов, Қалбимда қуёш. Ёрмат ёшли кўзларини ишлтиратиб, ўкинч билан бошини тебратиб турди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЎКИНЧЛИ Ўкинч ёки афсусланиш ҳисси сезилиб турадиган, ўкинч ифодаловчи. -Мен бечора.. — деди Искандаро ўкинчили товуш билан. Ойбек, Нур қидириб.

ЎКИРИК Қаттиқ йиги овози. Ойимбаби бу ўкирикдан бир чўчиб тушди, кейин шошилиб ўрнидан турди-да, ошхонага кириб кетди. С. Абдуқаҳор, Санамай саккиз дема. [Ҳаққул ота] Юрагининг бир парчаси узилгандай, сийнасидан қаттиқ ўкирик чиқаркан, Зухра буви қўрқувдан эсини ўйқотгандай бўларди. Ҳ. Назир, Сув гадоси — оқпадар..

ЎКИРМОҚ 1 Кучли овоз чиқармоқ (йиги овози ҳақида); хўнграмоқ. Кутилмагандага Рихси холанинг кўнгли юмшади-ю, ўкириб йиғлаб юборди. П. Қодиров, Қора кўзлар.

2 Бақирмоқ, бўқирмоқ (инсон ва бъязи иирик ҳайвонлар товуши ҳақида). Ҳоким ҳалққа минг алпозда ўқириб, ҳаммани ҳақорат қилиб.. уйига қайтди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Оғир юкли туялар бўйинларини осмонга кўтариб ўқиради*. Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Жадал келаётган катта айиқ жуда хунук ўқиради*. Газетадан.

З кўчма Қаттиқ овоз чиқармоқ (жонсиз нарсалар ҳақида). *Ташқарида шамол ҳамон ўқирад*. М. Жабборов, Севинч ёшлари. *Ўқириб тўхтади сўнгги замбарак, Жаҳаннам худоси қаҳ-қаҳдан тинди*. Ф. Фулом.

ЎҚРАМОҚ айн. ўқирмоқ 1. -Эй худо, нима гуноҳ қилдим мен сенга! – бошини столга қўйиб, ўқраб ўйглаб юборди Адолат. С. Зуннунова, Гулхан. *Марзия бўш стулларга тикилиб.. ўқраб ўйглабди*. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

ЎҚРАНМОҚ шв. Эркаланиб босиқ овоз чиқармоқ; пишқирмоқ (от ҳақида). Қашлагани отга ёқиб қолибди, *Ўкраниб у гир айланиб туривди*. «Алпомиши». Кўйни тушунаётгандай отлар ҳам жим, ўкранмас, ҳўқизлар ҳам кавш қайтармай.. пиш-пиш нафас олиб, жим турардилар. Н. Фозилов, Оқим.

ЎҚСИЗ 1 Ота-онасиз, етим. Ўқсиз болалар.

2 Бирор ёрдам берадиган кишиси йўқ; ҳимоясиз, баҳтсиз, бечора, ўқсик. *[Маҳкам:]* *Бу қандай зўравонлик! Кўл-оёғимизда кишан! Ўқсиз она! Баҳтсиз Иқболой. Миршабдан калтак еди-я!* Н. Сафаров, Уйғониш.

3 Ғам ва ҳасратни ифодалайдиган; ғамгин. Үмидсизлик, ўқсиз руҳ уни *[Машҳадийни]* бир зум ҳам тарк этмайди. Ойбек, Навоий.

ЎҚСИЗЛАНМОҚ Ачиниб афсусланмоқ, ҳафа бўлиб қолмоқ; ўқсимвоқ. *У**[Бектемир]* дадаси кетидан томошага.. боролмай қолган боладек, ўқсизланди. Ойбек, Күёш қораймас.

ЎҚСИК 1 сфт. Бирор нарсадан афсусланниб ҳафа бўлган; эзилган; ғамгин, қайфули. *Ўқсик кўнгил*. *Гудакнинг ўқсик ўйғиси* *Ойша опага қаттиқ таъсир* этди. М. Исмоилий, Озодлик гулини ҳидлаган киши.

2 от Бирор нарсадан афсусланниб ҳафа бўлиш туйғуси; ҳафалик, ғам, қайфу. *У**[Хурри]* кўкрагини тўлдириб хўрсинди. Қалбидан зўр ўқсик бор эди. Н. Фозилов, Оқим.

ЎҚСИКЛИК Ачиниб афсусланниш; ҳафалик, ғам, қайфу. *Ой нуридай кўзинг порлар яшин аралаш, Варақланар ўқсикликнинг дафтарин қати*. Ф. Фулом.

ЎҚСИМОҚ Бирор нарсага эриша олмаганилиги, бебаҳалиги, камситилганлиги ва ш. к. учун афсусланмоқ, ҳафа бўлмоқ, ғам чекмоқ. *Иккинчи она ва унинг болалари Очилга ёмон кўз билан қарашмаса ҳам, ҳар ҳолда, у бегонасирап, сал нарсани кўнглига олиб ўқсир эди*. П. Қодиров, Уч илдиз. Бу гапларни эшишиб, *Полвоннинг яримта кўнгли яна баттар ўқсиши*. Ж. Шарипов, Хоразм.

ЎҚСИНМОҚ айн. ўқсимвоқ. Элмурод, унинг *[Гулсумнинг]* бу қадар ўпкаси тўлиб, ўқсениб ўйғлашининг сабабини суринширишдан илгари, уни юнатиш лозим, деб ўйлади. П. Турсун, Ўқитувчи. *[Хулкар:] Ойим раҳматли мени қиз түкқанларидан ўқсинар эди*. П. Қодиров, Қора кўзлар.

ЎҚТАМ 1 Бошқаларга ўз таъсирини, сўзини ўтказадиган; шижаотли, ўтқир. *Маҳалланинг ўқтам ўигити*. *—* *Ўрмон полвон, Бозор амин, Ҳайит амин ва бошқа ўқтамроқ одамлар миришаб билан бирга даҳлизга қараб югурдилар*. С. Айний, Қуллар. *Шакарнинг димоги баланд, айтгани айтган, дегани деган.. тенгқурлари ичида ўқтам бўлиб, башанг кийиниб юради*. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

2 Ҳиммати улуғ, олийжаноб, ҳотам, саҳий. *Бўрихўжса уйида ҳам ўқтам: синелисига дашном беришдан ўзини тиярди*. М. Осим, Тилсиз гувоҳ. *Ўша барно ўигит – ўқтам бир аскар Юртини асрайди ёмон кўзлардан*. Б. Бойқобилов.

3 кўчма ёқимли, күш ифодали. Энди унинг ўқтам гаплари, қисқа, муайян буйруқларидан мамнун эди. О. Ёқубов, Ларза. Авазнинг қадди расо, бир мўйи қилт этмай, таҳт томонга ўқтам боқиб турарди. С. Сиёев, Ава.

4 Ўқтам (эркақлар ва хотин-қизлар исми).

ЎҚТАМЛИК Ўқтам шахсга хос хислат, хатти-ҳаракат. *[Мутал]* *Шундай ишонч, шундай ўқтамлик билан гапирдики, гўё уч кун давом этган тергов унинг фойдасига ҳал бўлган!* О. Ёқубов, Ларза. *Ғайратнинг юрагида кучли бир шиддат, ўқтамлик, ўйгитларга хос гуур борлигини Иқлима сезарди*. М. Ҳазратқулов, Журъат.

ҮКЧА шв. Оёқ кийимининг товони остига қоқилган қалин чарм; пошна. *Оёғида ўқчаси баланд қизил этик, елкасида мильтик..* С. Сиёев, Ава.

ҮКЧАЛИ шв. Пошнали, баланд пошнали. *Тўғайсари уларга тил учиди салом бериб, ўқчали этигини сугурди.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

ЎЛ-А унд. с. Бирор кимса ўз қилмишига яраша жазо олганда ёки унинг қилмишлари ўйлаганидек натижа бермаган ҳолатда унга таъна сифатида айтиладиган ибора. *Ўл-а, қўла тушдинг-ку!* *Ўл-а, аҳволинг шу экан-ку!*

ЎЛАЙ: вой ўлай унд. с. Бирор нотўгри иш ёки хатти-ҳаракат туфайли ҳаяжонга тушганликни ифодалаш учун қўлланади (одатда хотин-қизлар нутқида). *Вой ўлай, нима иш қилиб қўйдинг!* *Вой ўлай, мен қандай қилиб айтаман?* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЎЛАКСА 1 Ўлган нарса; ўлик. *Баъзан ҳуриб қолади йўлакса қидирган ит.* Файратий. *Девор ковагида мөгор босиб ётган ўлаксага қўл уриб нима қиласиз.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

2 Ўлар ҳолатга етган, ўта заиф, ўлимтик. *Ўлакса от.* *Ўлакса товуқ.*

3 Шундай ҳолатли нарсага нисбатли ҳақоратни билдиради. *..соликни тўламайсан, ўигум деса, жонинг бўғзингга келади, ўлакса!* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

4 с. т. ўлаксахўр. Мен бу софликка ўлакса қўзғуллар қўнишини истамайман. А. Мухтор, Чинор.

ЎЛАКСАХЎР 1 Ўлган жониворларни ейдиган, ўлимтик билан овқатланадиган. *Ўлаксахўр, сен мени ея олмайсан.* С. Азимова, О, Лайло.

2 айн. тасқара 1. Богда бургут, лочин, қарчигай, қирғий, қалхат, бойқуш, ўлаксахўрдан тортуб олатўғаноқчача.. томоша қилиши. Н. Назаров, Замон.

3 кўчма Ишламай, бошқалар ҳисобига яшайдиган; текинхўр. *-Сабаби маълум, -деди отам, - агар ҳашар тамом бўлса, бу иккى юз ўлаксахўр текин овқатни қаердан топади ва отлари учун бенул ем, беда қаердан келади.* С. Айний, Эсдаликлар.

ЎЛАМСА шв. айн. ўлакса 1. Бу бўрилар ўшанинг битта-яримта ўламсасини еб.. юришади. Н. Қобил, Буғдой пишиғига етмаганлар.

ЎЛАН I айн. ўт II. Кўм-кўк ўланлар ва уларнинг орасидан илон изи бўлиб, қуёшнинг нурида кумуш тасмадай ярқираб турган ариқ ва ариқчалар кўриниб туради. А. Қаҳҳор, Сароб. *Енгилгина эсган шамол димоққа турли ўлан исларини келтириб уради*. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎЛАН II Халқ оғзаки ижодида, одатда тўй, гап-гаштак ва ш.к. да ижро этиладиган ашула, қўшиқ. *Ўлан айтмоқ.* *Кора-қора қўзилар Кўйни бошлар, ёр-ёр.* Қалам қошли янгалар Ўлан бошлар, ёр-ёр. М. Алавия. *Шўхшўх парвоз этар ўлан овози, Бахшининг қўбизи, созанда сози.* С. Жўра. *Тенгдошлар қўшиғи* — дўстлик ўлани Кўёш йўлларида кетсин жаранглаб. С. Акбарий.

ЎЛАНЗОР Турли ўт-ўланлар ўсган майдон; ўтзор. *Дарё, ўша ўланзор қирғоғу.. ёввойи жийда кундасидан бўлак ҳеч нима йўқ* эди. Р. Бекниёз.

ЎЛАНЧИ Ўлан айтувчи, қўшиқчи. Жуда сулув қиз, ўланчи қиз. Ойбек, Танланган асарлар. Эшигиди неча қўшичи, қўлончи, Бари — половон, бари — чечан ўланчи. М. Алавия.

ЎЛАРДАЙ айн. ўларча. Ўлардай зиқна. *Ўлардай ўжар.* *Ўлардай ишламоқ.* *Ўлардай чарчамоқ.* *Заргаров Кутбиддиновни ўлардай калака қилиб, тоза аламини олди.* А. Қаҳҳор, Ўжар.

ЎЛАРМОН 1 Нафсини тия олмайдиган; очкўз. *Ўлармон ҳўқиз болтадан тоймас.* Мақол. *Ёмон отга ёл битмас,* *Ўлармонга мол битмас.* Мақол.

2 Ўта берилган; муккасидан кетган. Ичкиликка ўлармон одам. *Ишратга ўлармон, нафси ёмонлар Хун дея, қул дея, пул дея босди.* М. Шайхзода.

ЎЛАРМОНЛИК Ўлармонга хос хислат, хатти-ҳаракат. *..устоз Қавомнинг «ўлармонлиги», беш қўлини баробар оғзига тиқиши ҳақида.. турли гаплар юради.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ЎЛАРОҚ кт. Гапда ўзидан олдинги сўз ёки ибора маъносини таъкидлаш ва уни гапнинг кейинги бўллаги билан боғлаш учун қўлланадиган сўз. *У [Юсуфбек ҳожи] биринчи мартаба ўлароқ ўзининг ички касалини Нормуҳаммад қушбегига очди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бу ерда ер ислоҳотининг фойдасига ўлароқ бирмунча сўзлар бўлиб ўтди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ҮЛАРЧА Нихоят даражада, ҳаддан ташқари; ўлгудай, Ўларча очкўз. Ўларча ичи қора.

■ [Ойқиз хола:] Ёлғиз болам ўксимасин, яхши ўссин, деб мушук боладай папалаб катта қилдим. У бўлса ўларча ўжар, биркесар бола чиқди. Р. Раҳмонов, Чанглазордаги шарпа.

ЎЛАСИ: ўласи қилмоқ Ўлар ҳолатга келтироқ, чала ўлик қилиб ташламоқ. Ўласи қилиб урмоқ. ■ Мардон уларнинг [жаллобларнинг] гапига унамаганда, товонига беҳи таёқ билан уриб ўласи қилдилар. М. Осим, Элчилар.

ЎЛАТ Одам ва ҳайвонларда ўлат таёқ-часи қўзгатадиган ўткир юқумли касаллик; кўплаб ёки ёппасига ўлимга сабаб бўладиган касаллик, мас., вабо. Қишлоқлар узоқ давом этган ўлат ёки уруш натижаларида хароб бўлгандай вайронликка юз тутган. А. Қаҳҳор, Сароб. Бу аҳвол умумий вабо ва ўлат эди. С. Айний, Эсадликлар.

Ўлат тегмоқ Ўлатга дучор бўлмоқ. Чиндан ҳам у ўзини танимаслик даражасида олдирган, ўлат теккан кишилардек, кўзлари ичига чўкиб кетган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎЛГАНДА с. т. 1 Феълнинг тасдиқ шакли билан қўлланиб, инкор маъносини ифодалайди; ҳеч қачон. Ўлганда ақл киради сенга! Ўлганда одам бўлади!

2 Энг камида, кам деганда, ҳеч бўлмаса. Бу чамадон ўлганда йигирма кило келади.

ЎЛГУ(Н)ДАЙ, -дек 1 Ўладиган даражада, ўласи қилиб. Бек хирмонда бекиниб ётган дехқонни ўлгудай калтаклади. Ф. Расул, Адолат. Дарров бир киши аравага юборилди, биттаси, ўзига келармикан деб, ўлгудек бўлиб ётган Эсонбойнинг юзига сув сенип эди, қимир этмади. А. Қодирий, Улоқда.

2 Нихоят даражада, ҳаддан ташқари; ўларча. Қўринишда мутавозе, лекин аксари ҳақиқатда ўлгудай кибрли, димоғдор мусулмон бойларини кўриши мумкин. Ойбек, Танланган асарлар. Ўлгундай безбет экансан-да, Набигул! А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. Каримжон бўш-баёвгина, ўлгудек содда, бўшашиган эди. С. Аҳмад, Уфқ.

ЎЛГУНЧА 1 Ўлмоқ фл. чегара шакли. То ўлгунча шу ўлкада қол. Ҳ. Олимжон.

2 айн. ўлгу(н)дай. Ўлгунча баҳил. Ўлгунча инжиқ. Ўлгунча калтакламоқ. ■ Махдум уларни ўлгунча ёмон кўриб.. эшикдан қай-

таришига тиришар эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ЎЛДА-ЖҮЛДА рвш. 1 Тартибсиз сочилиган ҳолда, ҳар қаерларда. [Зухра:] -Идорасида тартиб йўқ, хўжалиги ўлда-жўлда дессанг-чи! – деб жаҳли чиқар эди. С. Анорбовев, Оқсой. Чарчаб қолишиди ўйлда, Қанчаси қолиб кетди, Етолмай, ўлда-жўлда. Т. Тўла.

2 Охиригача етказилмаган, чала ҳолда. Энди биз бу ишни ўлда-жўлда ташлаб кетмаймиз. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ЎЛЖА 1 Душман устидан фалаба қилиш туфайли қўлга киритилган нарса. «Ғозилар» эрталаб соат ўнларда ўйқудан ўйғондилар, сўнгра ўлжаса тутқунларни бўлиши иши бошланди. С. Айний, Қуллар. Элмурод кечак ўнаисга вайда қилган, қишлоқда қўлга туширилган ўлжаса қуролларни топшириди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Сафарқул ўлжаса милитикларни ўз одамларига кўтаришиб, кўчага чиқди. С. Айний, Қуллар.

Ўлжа қилмоқ (ёки олмоқ) 1) куч ишлатиб қўлга киритмоқ. Ёш экан, жон ширин, вахм олади. Номард бўлса, отни ўлжаса қиласди. «Ширин билан Шакар»; 2) кўчма кест. куляй фурсатдан фойдаланиб, бирор нарсани текинга олмоқ, ўзлаштиromoқ; ўғирламоқ.

2 Овда қўлга тушириладиган, тутиб ёки отиб олинадиган нарса; ов. Ўрмон қатларидан шиддатли овоз, Ўлжасини титар ёввойи маҳлуқ.. С. Акбарий. Пастлаб келиб, энди ўз ўлжалари устига қўнмоқчи бўлаётган қора қушлар бирдан баландлашиди. П. Қодиров, Қора кўзлар. Кечки пайт улар қармоқларни соҳилга боғлаб қўйиб, каттагина ўлжаса билан қайтдилар. Ш. Холмизраев, Оғир тош кўчса.

ЎЛИБ-НЕТИБ: ўлиб-нетиб қолмоқ Ўлиб қолмоқ ёки бошқа бир фалокат юз бермоқ. Кииши молини сақлаши бениҳоят қийин, ука.. Ўлиб-нетиб қолса, балога мен қоламан. Ойбек, Танланган асарлар.

ЎЛИБ-ТИРИЛИБ Бутун кучни сарфлаб, астойдил ҳаракат қилиб, тиришиб; тишишириғи билан. [Норбой ота:] Ўлиб-тирилиб ҳисор зотини хиллаганман, юз йигирматадан қўзи олганман. П. Қодиров, Қора кўзлар. Бизлар кўчага чиққанимизда, фашистлар ўлиб-тирилиб қаршилик кўрсатишарди, баъзилари машиналарда қочишарди. А. Убайдуллаев, Қонли издан.

ҮЛИК 1 Ҳаёти тугаган; ўлган, жонсиз; зид. **тирик.** Солдилар бир наъшга [тобутга] иккөвни – Жонсиз келину ўлик күёвни. Алишер Навоий. *Жой олди қучогингдан Сонсиз ўлик тан. Ким не қилди кимларга, Билмайсан, недан?* Файратий.

2 от Жонсиз тана; жасад, мурда. *Кейинги вактларда жаноза ўқиб, ўлик күмши oddati ҳам барҳам еди.* С. Айний, Куллар. *Кўчалар тўла ўлик.. Куйиб бўлган бинолардан тутун бурқасайди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Аваз ветвачни ҷақирган эди, қўйларнинг ўлигини кўриб: -Ёндириб, кўмид ташланглар, – деди.* П. Қодиров, Қора кўзлар.

З кўчма Ўз хусусиятини (сифатини) йўқотган, қотиб, яроқиз ҳолга келган. *Ўлик оҳак.* *Ўлик цемент.* *Ўлик чигит.* — *Оҳак қиёми кетса, Қотиб бўлар ўлик ганж.* К. Мухаммадий.

4 кўчма Жон асари йўқ, мурданики сингари. *Ўртада ўн тўртта минглик қоғоз уюмини кўргандагина, Қулматқоранинг ўлик кўзларига пича жон кирди, ўрнидан қўзгалиб, чўкка тушиб ўтириди.* А. Мухтор, Опасингиллар. .. *Мастуранинг юзидан ўлим пардаси кўтарилгандай, ҳаёт тўла кўзлари ўлик юзига жон киргизгандай бўлди.* А. Қаҳҳор, Минг бир жон.

5 кўчма Ҳаётдан нишона йўқ; кимсасиз, ҳаракатсиз. *Ўшандай ўлик қишлоқда бойқушга ўхшаб кимдир истиқомат қилади.* С. Анорбоев, Оқсой. *Кимсасиз, ўлик кўрингган дашт одамлар билан жонланиб кетди.* Мирмуҳсин, Меймур.

6 кўчма Таслирсиз, ҳис-ҳаяжон уйготмайдиган, зериктирадиган. *Кундалиқ ҳаёттимизда шунақа ўлик нутқларни озми эшиштамиз!* А. Қаҳҳор, Куюшқон. *Заруратсиз, ички дардсиз, эҳтироссиз ёзилган асар ўлик бўлади.* Газетадан.

7 Бисотда сақланадиган, ишлатилмайдиган мол ҳақида (маблағга нисбатан кўлланади). *Ҳеч нарсани олдин олиб қўйиш кепрак эмас, чунки пул бекор банд бўлиб, ўлик ҳолда қолади.* А. Қаҳҳор, Сароб.

Ўлик табиат Ҳайвонот ва ўсимлик оламига мансуб бўлмаган нарсалар; тирик организмлардан бошқа жисмлар мажмуи. **Ўлик тиллар** Ёзма манбалардан маълум бўлган, ҳозир кундалиқ ҳаётда кўлланмайдиган тиллар. **Ўлик уйку қ. уйку 1.** **Ўлик** эт Тирик организмнинг касаллик ёки қариш туфай-

ли ўсиш, ривожланишдан тўхтаган, кўпинча кўчиб, тушиб кетадиган қисми. **Яранинг ўлиги** Яра ичиди қотиб қолган фасод. **Ўлса, ўлиги ортиқ** Бир неча марта яхши. .. ўзи кўчиб кирган уйнинг ҳам эски қўргончасидан «ўлса, ўлиги ортиқ» бўлиб, бола-чақаси яйраб қолганини мақтай кетди. Ҳ. Назир, Сув гадоси – оқпадар..

ЎЛИКХОНА Мурда сақланадиган, ёриб текшириладиган ва кўмиш учун бериладиган маҳсус бино.

ЎЛИМ 1 бил. Организм ҳаёт фаолияти-нинг бутунлай тўхташи, тугаши; ортга қайтмас жараён, ҳужайра ва тўқималарда физиологик жараёнлар тўхтаб, ортга қайтмас ҳолат содир бўлиши.

2 Инсон ёки ҳайвон ҳаётининг тўхташи; вафот, қазо. *Отнинг ўлими – итнинг байрами.* Макол. — *Гулнор ўлимининг учинчи куни Самарқанддан уларнинг бир қариндоши.. келган эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Белбоғ олиб келган одам ўлим олдидан марҳумнинг нималар дегани ва қайси самоварда учратгани, бирорни кўп тилга олганини сўзлади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

3 Жон таслим қилиш, жон бериш жарәни, вақти. *Майли, сиз учун ўлимга ҳам тайёрган.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Лекин, Гулнорнинг ўлими олдида айтган сўзларини Гулсумбиги ўз эрига уқтирган эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Хайрият, ўлим чекинди, икки ойдан сўнг бемор оёқга турди.* Газетадан.

4 с. т. *Ўлим юз бериши ва у билан боғлиқ ҳолат, шароит, жараён.* *Ўзингиз биласиз, бултур падар марҳум бўлган эдилар, бугун бошимизга яна ўлим тушадиган бўлиб қолди, тогам Ҳомидни аллакимлар чавоқлаб кетибдишлар!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ўлим – тўй эмас, борнинг пулини сочади, ийғнинг сирини очади.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

Ўлим жазоси Айбдорни ўлдириш кўзда тутилган жазо чораси. *Бу ярамаслар ўлим жазосига ҳукм этилди.* Мирмуҳсин, Меймур. **Ўлим тўшагида ётибди** Ўлими жуда яқин, ўлим ҳолатида. *Ўлим тўшагида ётганида ҳам ҳазилини қўймаган эди.* Т. Обидов, Юсуфхон қизиқ. *Ўлимдан хабарим бор, бу гапдан (ёки нарсадан) хабарим йўқ.* Бирор нарсадан хабарсизликни алоҳида тавъид билан ифодаловчи ибора. *Бекор гап!*

Үлмидан хабарим бор, бу гапдан хабарим ўйқ.. А. Қаҳхор, Оғриқ тишлар.

ҮЛИМ-ЙИТИМ Үлим ёки бошқа бир сабаб билан ажраб қолиш, абадий йўқотиш. Ҳар нарса бўлса бўлсин – үлим-йитим бўлмасин. ■ Илҳомжон, ўз одатига кўра, яна баҳтсиз ҳодисалар, үлим-йитим ҳақида гапири бошлади. Н. Аминов, Ёлғончи фариштадар.

ҮЛИМЛИК этн. Кимсанинг ўз дағн маросимлари учун олдиндан ажратиб, сақлаб қўйган буюмлари ёки пули. 68 ёшли кампир Ҳамро хола машина ҳайдашни билмайдиган ўғлига «Москвич» олиб бериди. Бу машина кампирнинг үлимлиги эмиши. И. Қаландаров, Шоҳидамас, баргига. Мехрибон буви.. эски пешонабогига тугилган бир дастта пулни чолига узатди: -Мана буни қўшиб қўйинг, буваси, үлимлигимга йигувлам. Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар.

ҮЛИМНОМА кам қўлл. Бирор кимсани ўлдириш, йўқ қилиш ҳақидаги ёзма ҳукм ёки буйрук. Зарба бердик беомон бир яшин каби. Үлимнома бўлмишиди ҳалқнинг ғазаби. Уйғун.

ҮЛИМСА шв. айн. үлакса 1. -Меҳмонлари үлимса бўлса, ўзи үлаксахўр, – деди.. бири. С. Айний, Қуллар.

ҮЛИМСАХЎР шв. айн. үлаксахўр 1. Сен үлаксахўр, мурдахўр бир ҳайвонсан. С. Айний, Жаллодлар.

ҮЛИМТИК 1 Ўлган жонивор, ўлик, үлакса. Қузғун, қорақуш, тасқара каби қушлар үлимтик билан озиқланади.

2 Ўлар ҳолатга етган; үлакса. Бу ўша ажаги чиққан жаҳонгир. Бу ўша, үлимтик жодугар, айёр. Уйғун. Бу үлимтикни қаердан топиб келдингиз. Биз берган зотли сигирнинг учдан бирига ҳам тўғри келмайди-ку. «Муштум».

3 Заиф, кучсиз. Чиммат орқасидан үлимтик товуш эшиштилди.. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Девордаги кўкиши тун чироги үлимтик нур сочади.. Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди.

4 кўчма Очкўз, қурумсоқ. Үлимтик одам.

ҮЛИМТИКЛИК Очкўзлик, қурумсоқлик. Ўзининг ўтакетган үлимтиклиги билан, пайтини топгандан, оғиздаги ошга ҳам чанг сола бошлаган Махзумнинг хаттиҳаракати мурид ва муҳлисларнинг асабига тегди. Файратий, Довдираш.

ҮЛИМТИКХЎР айн. үлаксахўр. Кўзини очиб, осмонда самолётлар ўрнида пастлаб чарх урган үлимтикхўрларни кўрди. М. Мансуров, Ёмби.

ҮЛКА 1 айн. мамлакат 1. Бир сўз билан айтганда, республикамиз импорт үлкасидан экспорт үлкасига айланни бормоқда. Газетадан.

2 Мамлакатнинг маъмурий-ҳудудий бирликка эга бўлган бирор қисми. Ҳоразм кўп узоқ ўлка, «Муштум» тога чиқар йўлга.. «Муштум». Шоҳруҳ мамлакат бутунлигини сақлаш ва ўзига содиқ амирзодаларни ўрни-ўрнига қўйиш мақсадида.. вилояту ўлкаларга кўпроқ ўз ўғилларини юборди. Мирмуҳсин, Меймур.

3 кўчма Бирор нарса, ҳодиса кўп бўлган, ишғол этган, қоплаган. Чўтон қўбизининг мунгли қуйлари эл кўрмаган қизалоқни афсоналар үлкасига олиб кетарди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. Бир мамлакат – кекса, жафокаш, Қадим давлат, қумлар ўлкаси. Э. Раҳим, Янги қадам. Нурхона Бекобод шаҳридан бир неча чақирим ўироқликда, «шамоллар ўлкаси» – Фарҳод қоялари яқинида барпо этила бошланди. Газетадан.

ҮЛКАШУНОС Ўлкани ўрганивчи. Ўлкашунослар тўғараги.

ҮЛКАШУНОСЛИК 1 Ўлкани ўрганиши; ўлкашунос касби. Ўлкашунослик – қизиқарли машгулом.

2 Ўлкани ўрганиш ҳақидаги фан; мамлакатнинг бирор ҳудуди ҳақидаги тарихий, географик ва ш.к. билимлар мажмуи. Машхур табиатшунос А. Федченко юрган ўйлар, у очган музликлар, ўлкашунослик фанига қўшган ҳиссаси бизни қойил қолдирмоқда. «Ўзбекистон қўриқлари».

ҮЛМАС 1 Ўлмоқ фл. бўлишисиз сഫш. Ҳунарли ўлмас, ҳунарсиз кун кўрмас. Мақол. Бир кунга ҳўқиз ўлмас, Икки кунга эгаси бермас. Мақол.

2 Кишилар хотирасида доим сақланадиган, унунтимайдиган, ҳамиша тилга олинадиган. Ўлмас асар. Ўлмас қашфиёт. ■ Кимсасиз кўринган кечада, хилват, баҳайбат тогда.. киши хаёлига ўлмас афсоналар келади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Ўз қадри, қимматини йўқотмайдиган, ҳамиша керак бўладиган. Ўлмас мол. Ўлмас буюм. Ўлмас ҳунар.

4 Ўлмас (эрқаклар ва хотин-қизлар исми).

ҮЛМОҚ I 1 Ҳаёти тугамоқ, яшашдан тўхтамоқ, қазо қилмоқ. Ўз ажали билан ўлмоқ. *Ииқилиб ўлмоқ. Ботир ўлса, номи қолар, Номард ўлса, неси қолар. Мақол.* — Кечга яқин ўйл устида ярадор лейтенант ўлди. Ойбек, Қуёш қораймас. Бунинг устига куттилмагандан бир сурувдан устма-уст иккита қўй касалланиб ўлди. П. Қодиров, Қора кўзлар.

2 Йўқ бўлмоқ, барҳам топмоқ. Ҳаваси ўлмоқ. *Иштаҳаси ўлмоқ.* — *Мұхташам саройларнинг зиёси кетган, Ўлаётган синф-дек зиёси кетган.* Файратий. *Ер юзида ўлмасин, номингни сақлаб қолгин.* У. Исмоилов, Сайланма.

3 Бирор сифати, хусусияти ва ш.к. ни йўқотмоқ, яроқсиз ҳолга келмоқ. *Ўлган оҳак.* — *Робия хола қайноғи ўлиб қолган чойдишига ўт қалаб юборди.* С. Зуннунова, Олов.

4 Бирор ҳаракат-ҳолат таъсирида жуда ноҳор, оғир аҳволда қолганликни билдиради. *Мирмуродов соатни бир амаллаб олти қилгунча ўлаёзди.* «Гулдаста». Э., вокзалнинг олодида ўлдим-чарчадим, афтиминг куясини кўр. Ойбек, Болалик.

5 кўм. фл. взф. Етакчи феъл билдирган ҳаракатни кучайтириб ифодалайди, ортиқ даражасини қайд этади. [Тўйбека:] *Мени эрга берганларида, сенга ўхшаш мен ҳам ўйлаган эдим, аммо ичимда никоҳ кунининг тезроқ келишини кута-кута ўлган эдим.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. ..*Қимматхон ҳар келганида, она сигирдай ялаб-юлқаб ўлади.* Шуҳрат, Жаннат қидиргандар.

Ажалидан беш кун бурун ўлмоқ Ўз ажалидан илгарироқ, бевақт дунёдан ўтмоқ. [Кумуш:] *Ўғрилар тешиб, олдимга чиққанларида, мен нима қилар эдим? Оҳ, отажон!* *Мен ажалимдан беш кун бурун ўлар эдим.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ўятга** (ёки номусга) **ўлмоқ** Қаттиқ ҳижолат чекмоқ, изза бўлмоқ, уялиб ўсал бўлмоқ. *Сидиқжон номусга ўлиб, газабидан кўзига қон тўлиб, нима қилишини билмай, хийла туриб қолди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Эти ўлмоқ** 1) бадани сезмайдиган, ҳис қилмайдиган бўлиб қолмоқ. *Дарра келгунча этим ўлиб, дарра еганим билинмайди.* «Латифалар»; 2) таъсиранмайдиган бўлиб қолмоқ; кўнишиб, одатдагидай қабул қиладиган бўлмоқ. Ёғирт содда, ё анойи.. ёки аёлларни кўравериб.. Поччаев аччиқ ҳазил, кинояли гаплар, ҳат-

то қалака қилишлар ҳам кор қилмайдиган бўлиб, эти ўлиб қолган эди. А. Мухтор, Туғилиш. **Ўлай агар** Иш-ҳаракат, гап-сўз ва ш.к. нинг чинлигини алоҳида таъкидлайди. **Ўлай агар**, кўрганим ўйқ. — ..**ўлай агар**, бор-йўқ пулим шу, мен мусо фирмани. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. **Ўлганинг кунидан** Бошқа иложи бўлмаганидан. **Ўлганинг кунидан** рози бўлдим. — **Ўлганинг кунидан** чолга тегиб бораман. «**Қўшиқлар**». **Ўлганинг устига кўмған** Бир кўнгилсизлик устига бошқасининг юз беришини ифодаловчи ибора. *Буниси ўлганинг устига кўмған бўлди.* «Муштум». **Ўлганинг устига (чиқиқи) тепмоқ айн.** **ўлганинг устига кўмған.** *Худойга шукур, қўлингда хатине бор, ўлганинг устига чиқиб тегандек хат-хабарсиз қўйма!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ўлиб бўлдим ёки ўлар бўлсам, ўлиб бўлдим** Бирор нарса ҳаракатида, таъсирида жуда ҳолдан тойганликни, ўлар ҳолатга етганликни билдиради. *Уҳ, ўлиб бўлдим, қизим!* Ёғиз қўйни ҳайдаш нуқул азоб! Ойбек, Таңланган асарлар. *Юпатганимизча эр-хотин ўлиб бўлдик.* С. Зуннунова, Янги директор. *Шарифжон, ўлар бўлсам, ўлиб бўлдим.* Бу поччанг мени адо қилди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Ўлиб турган (ёки юрган) экан** Жуда ҳоҳлар, жуда иштиёқманд экан. ..*дўндиқчанги муҳайё қилиб берайлик, дедим. Жонкелди ўлиб турган экан, қулоқ қоқмай, хўп, деди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бирорта ҳамёни каттариққа пулласам, деб томоги қақраб ўлиб юрибди.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Ўлмаган менинг жоним (ёки сенинг жонинг)** «Мен бундан баттарига ҳам чидаганман»; «фақат сен чидайсан, шунча чидабсан» маъносидаги ибора. *Вой, Марасул ака-еї, ўлмаган сизнинг жонингиз!* Бу шаллақи билан қанақа умр қилиб келаётисиз? А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. **Ўлса ҳам Қатъий инкорни билдиради.** *Ўз отасини сийламаган, ўлса ҳам бизни одам ўрнида кўрмас!* «Ёдгор».

ЎЛМОҚ II эск. Бўлмоқ. *Бу кунлар боши мизда бир саҳоб ўлса, ажаб эрмас.* Завқий. *Лутфу қарамингиз ила кўнгилларимиз чароғон ўлиб.. дуои жонингизни қилмоқ ила хуррамиз.* С. Сиёев, Ёргулик.

ЎЛПОН тар. Ердан фойдаланганлик учун олинадиган солиқ; ер солиги. *Бир кун хоннинг ўлпон ўигувчилари қишлоққа чиққанларида, Ботирали уларни қаттиқ ҳақо-*

рат қилибди. Ф. Расул, Тўнгич ўғил. [Жай-ноқ:] Ҳўжайининг подшоликка ўлпон тўла-ганда, биз тўламабмизми? Н. Сафаров, Уй-ғониш. Сенларга неча қур айтдим-а: қарз-ларингни тўлаб қўй, ўлпонни бер, деб. Қулоқ солдингларми? М. Исмоилий, Фарғона т. о. Аваз.

ЎЛПОНЧИ тар. Ўлпон йиғувчи. Кузга бориб ошлиқ ҳам, нахта ҳам ёлчитмади. Бир ёқдан ўлпончилар зуғум қиласди. С. Сиёев, Аваз.

ЎЛТАНГ шв. Сув тақсимловчи тўғон, сув тақсимлагич. Тошсоқа магистрал каналининг ҳам қути учиб қолган — сув ўлтангда шилдираяпти. Э. Раҳим, Ҳаёт амри билан.

ЎЛТИРИШ эск. айн. ўтириш 1. Энди Раъононинг, ҳар ҳолда, чиқишини билса ҳам, бироқ қачон чиқишини билмас, шунга биноан бир хўроз чақириғи ўтгунча кутиб ўлтиришини чамалар эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ЎЛТИРМОҚ эск. айн. ўтирмоқ. Тўғри сўзламайсиз, Отабек, бу кунгача меним кўрначамда ўлтириб юрган Шокирбек отли бир югит эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎЛЧАГИЧ Нарсанинг ўлчамини белгилаш, ўлчаш учун ишлатиладиган асбоб. Ўлчагич билан текшириб кўрмоқ. Ўлчагич воситасида аниқланмоқ. Ўлчагич асбоб. — У ерда лабораториядагидай эгри-буғри шиша найчалар, шиша идишлар, ўлчагичлар, электрокамера, ҳар хил асбоблар. С. Анорбоев, Оқсой. Вақт ўлчагич — соат кашф этган Ҳожи Муҳаммадга Темурхон бир хуржун олтин инҳом этган экан. Мирмуҳсин, Меъмор.

ЎЛЧАК шв. Ўлчов, ўлчам. Амлодор уларга [дехқонларга] ҳам илгаридан экилиб келган ерлар қаторида бир ўлчакдан солиқ солди. С. Айний, Эсадликлар.

ЎЛЧАМ Нарсанинг ҳажми ёки катта-кичилгини ифодалайдиган рақам кўрсаткичи; ўлчов; размер. Ўлчами 3 м бўлган хона. 500 см ўлчамдаги идиши. Бош кийим ўлчами. — Қадимги юнон олимлари Ернинг шаклини аниқлаши билан бирга, ўлчамларини топиш билан ҳам шуғулланишган. «Фан ва турмуш».

ЎЛЧАМЛИ Ўлчамга хос бўлган; ўлчамдаги. Қисқа ўлчамли кабеллар проценти меъёрдагидан анча камайди. Газетадан.

ЎЛЧАМОҚ 1 Ўлчов асбоби воситасида нарсанинг узунлиги, ўлчамини белгиламоқ.

Ёғочнинг узунлигини ўлчамоқ. Майдон сат-хини ўлчамоқ. Оқаётган сув миқдорини ўлчамоқ. Етти ўлчаб, бир кес. Мақол. — Қанини, яхши қиз, ўрнингиздан туринг, бўйингизни ўлчаймиз. И. Раҳим, Ихлос. Сотувчилардан бири сут ўлчамоқда.. «Муштум».

2 Фикр-мулоҳаза билан чамасини, хисобини қилмоқ, белгилашга ҳаракат қилмоқ. — Кечаси бир маҳалгача гаплашиб, ҳамма бўладиган гапни ўлчаб, чамалаб кўрдик, — деди чол. П. Турсун, Ўқитувчи. [Ҳасанали] Бу икки турли масаланинг ўнг-терсини айлантириб муҳокама қилди ва ўлчади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Ўз гази билан ўлчамоқ қ. газ I.

ЎЛЧОВ 1 айн. ўлчагич. Ақлнинг ўлчови — идрок. Мақол. — Ҳонанинг бурчагида Меъморнинг асбоблари: ўлчовлар.. андоза, курак, теша, табар, чўқмормар ҳам тўплаб қўйилган. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 айн. ўлчам. Соchlарини чамбар қилиб олган наъбатчи қиз, бир ўлчовда кесилиб, патнисда терилган қора нонларни Элмуродга тутади. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЎЛЧОВ бирлиги Муайян катталикни миқдоран баҳолаш учун асос қилиб олинадиган катталик.

ЎЛЧОВЛИ 1 Муайян ўлчовдаги, белгили ўлчовга эга (бўлган). Озиқ-овқат ўлчовли. — Гоҳи озроқ, гоҳ зиёда — Ўлчовли фурсат берилар, Ким суворий, ким пиёда — Умри омонат берилар. Б. Бойқобилов.

2 Муайян бир ўлчовда, бир хилда, бир текисда содир бўладиган; бир хил. Кўкрагига автоматлар осган, ўлчовли одимлар отиб, қора булутдек масоғани қамраган, қалин фашист тўлқини келмоқда. Ойбек, Қуёш қораймас.

ЎЛЧОВСИЗ 1 Ўлчами аниқ бўлмаган, ўлчанмаган. Ўлчовсиз ҳосил. Ўлчовсиз мато. Ўлчовсиз ер.

2 Ўлчаб бўлмайдиган даражада; кўп, беўлчов. Бир онда у [Йўлчи] ўз кучининг ўлчовсиз даражада ўсганини сезди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЎЛЧОГЛИ айн. ўлчовли. Азизим, вақт жуда ўлчогли. Ишни бир оз жадаллаштириб юборасиз. Мирмуҳсин, Меъмор. Биттагина вазвод, қурол, ўқ-дори ҳам ўлчогли. Т. Руссов, Мангу жасорат.

ЎМАРМОҚ с. т. Яшириқча олиб кетмоқ, ўзлаштирмоқ; ўтирламоқ. Сават-са-

ват пацақ тухумларни пулловчи қаллоб одамлар.. бу ердан анча пулни ўмариб кетар эдилар. М. Мұхаммаджонов, Турмуш уринишлари. Ўғыл деди: -Шу фурсат қулаң: Отам ўйғ-у, пулни ўмариай. С. Абдуқашхор. Чойдан ур, деса мойдан ҳам ўмариб қоладиган бაбзы ходимларига күз югуртириб чиқиб, сирли овоз билан шундай деди.. «Муштум».

ЎМБАЛАМОҚ шв. Мункимоқ, мункиб йиқилмоқ. Зиёбекнинг оти бирдан шудгорга келип ўмбалаб қолди. Н. Фозилов, Оқим.

ЎМБАЛОҚ: ўмбалоқ ошмоқ 1) бошини қуи ёки орқага ташлаб ағнамоқ, айланма ҳаракат қилмоқ. Дарвоз узун лангарни ушлаб, арқондан юқорига ўрмалаб бормоқда, ўмбалоқ ошиб ўйнамоқда. Ж. Шарипов, Хоразм.. бир тұда қантар қантта даврада парвоздар, учыб бораётган ерида ўмбалоқ ошиб ўйнарди. А. Мираҳмедов, Кулған чечаклар; 2) худди шу тарзда қуламоқ. Қенжса жон ҳолатда отни қамчиларкан, от.. мункиб кетди. Қенжса тошға ўмбалоқ ошиб тушди. Х. Назир, Маёқ сары.

ЎМБОҚ-ДҮМБОҚ Сирти тепалар ёки қуқурликлар билан қолланған; баланд-паст, нотекис. Ўнқири-чүнқири, ўмбок-дүмбок жойлар текисланғач, үйлә анча файз кирди. М. Назаров, Сирли хат.

ЎМГАҚ с. т. Ўмган. Худоेर, өчарчаган кишидек, стол қиррасига ўмгагини тираб олди. Ш. Холмирзаев, Сайланма. От мункиб кетиб, ўмгаги билан шағалга қадалди-да, ағнаб, бир неча минутнинг ичидә ўла қолди. А. Қашхор, Мастон.

ЎМГАН Күкрак, түш. Ўткір сөз ўмганини тешар. Мақол. ■ Беріб ўмганини ерга, гоҳ әмаклаб, Тикиб күз, ун чиқармай, лабни тишлаб. Ҳабибий. Нихоят, Пұлат Қосимий аста ўмганини күтәрди. А. Дилмурод, Фано даشتидаги күш. Тирнокча ножжә сүз.. уннинг таъбири билан айтғанда, ўмганини тешіш үтәрди. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

ЎМГАНЛАМОҚ Күкрак күчи билан ўзига йўл очмоқ, күкрак кериб, олға интилмоқ; бор күчи билан олға интилмоқ. Бош күтәрмасмиз теримни дүндириб, қойшыл қилиб, Интилиб, ўмгандаб, олға сурмаслик то бошқача. Ҳабибий.

ЎМИЗ 1 Елканинг қўл билан туташган қисми. У менинг ўмизимдан Бир отадай ушлади. Миртемир.

2 маҳс. Кийимнинг енг ўтказиш учун ўйладиган жойи.

ЎМИЛДИРИҚ Икки учини эгарнинг олд қисмига, учинчи учини отнинг ўмрови орқали ўтказиб, айилга бириктириб қўйиладиган безакли қайиш тасма (эгарнинг орқага сурилиб кетмаслиги учун хизмат қиласиди). Қўшииннинг икки ёни ва орқа томонини ҳимоя қилиб турган отлиқлар сувлигини чайнаб, тилла ўмилдириқларини офтобда ярқиратиб турган сағсиз аргумоқларнинг бошини қўйиб юборадилар. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. Бошида кумуш юган, кўксидаги ўмилдириқларида ҳам кумуш қуббачалар бор. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

ЎМРОВ айн. кўкрак. Иброҳимбек попукли лўла болишини тортаб, тиззасига қўйди. Унга ўмровини тираб олди. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. Сув гупчакдан ошиб, отнинг ўмровига чиқди. Ҳ. Нуғмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

ЎМРОВДОР айн. ўмровли.

ЎМРОВЛАМОҚ кам қўлл. Ўмровни ишга солиб, ўмров билан олға интилмоқ, ўмгандамоқ. Бульдозерлар дўнгларни ўмровлаб сурди. Й. Шамшаров, Енгиш.

ЎМРОВЛИ Ўмрови кенг; кўкракдор. Арслонқул барваста қомат, ўмровли, содда, ўн саккиз яшар йигитча эди. Ойбек, Навоий. Ўмровли не полвонлар Йиқилди майдон ичинда. «Равшан».

ЎН 10 рақами ва шу рақам билан ифодаланған соң, миқдор. Иккита беш ўн бўлади. Ўн километр. Ўн киши. Ўн марта. Бирни кессанг, ўнни эк. Мақол. ■ Бир савдогар ўн той молни олиб, бир зумда қорасини ўчирди. Ойбек, Танланган асарлар. Аммо қиз узоқ кетмади, ўн қадамча нарида тўхтаб, бошидаги чопони ичидан бир қиё боқиб қўйди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Ўн гулидан биттаси ҳам очилмаган қ. тул I.

ЎНАҚАЙ 1 Ишни ўнг қўли билан баъжарадиган; зид. чапақай. Ўнақай бола.

2 Ўнг, қулай бўлган ҳолат, фурсат. Аммо энди унга Марғилон бориши ўнақайи сира келмас. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бизга фақат ишнинг ўнақайини топиб, хондан тасдиқ эттиришигина қолган! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Кимса ёки нарсанинг ўнг томонида бўладиган, ўнг томонга оид. Ўнақай этик.

Ўнақай қўлқоп. Ўнақай ошиқ (ҳайвоннинг ўнг оёғидан олинган ошиқ).

ЎНБОШИ 1 Ҳарбий унвон; ўн кишидан иборат энг кичик ҳарбий бўлинма бошлиғи. — Қўлингни тушир, қийшайма! — Сарбоз дўқ урди. — Навкар ёшулли билан қандай мулоқотда бўлмоғини ўнбоши айтмадими? Мирмуҳсин, Чўри.

2 эск. Бригадир, бригада бошлиғи.

ЎНБОШИЛИК Ўнбоши иши, лавозими. Анави.. Ҳаҳ, оти нимайди? Болаларга ўнбошилик қилиб турган ўртогинг-чи? Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Ташиклини диган кетмончиларга ўнбошилик вазифасини Берди татар ўзига сўраб олди. А. Қодирий, Обид кетмон.

ЎНГ I 1 Гавданинг юрак ўрнашган томонига қарама-қарши тарафида жойлашган; зид. чап, сўл. Ўнг қўл. Ўнг оёқ. Ўнг бетида холи бор. Ўнг елка. Ўнг биқин. — Гоҳ чап оёқ, гоҳ ўнг оёқда туриб, аранг ўнгача санадим. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Ҳудди киши гавдаси олд томонига нисбатан бўлганидек, нарсаларнинг олд ўйналишдаги, олдга қараган ҳолатдаги ўнг томон қисми; зид. чап, сўл. Йўлнинг ўнг бети. — Амударёнинг ўнг ва сўл қирғогида ўнлаб янги шаҳарчалар, посёлкалар бор. «Ўзбекистон қўриқлари». Бу орада танкларимиз жилгадан бирин-кетин чиқиб, тепаликнинг ўнг ёнбағридан ўрмалай кетди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

3 Ўнг томон. Хотин.. асл ўрданинг улуг муҳташам дарвозасига яқинлашгандан кейин ўнгдаги янги ўйлга бурилди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Душман гоҳ ўнгдан, гоҳ сўлдан келар ва ҳар қаерда дўлдай ёғилган ўққа учрар эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

4 от Кулай, мувоғиқ ҳолат, фурсат; яна қ. **ўнақай 2.** У қочиб кетишнинг ўнгини тополмай, қайрагочга суюниб ўтириб олди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

Иш ўнгидан келмоқ Иш кўнгилдагидек бўлмоқ, юришмоқ. Ишимиз ўнгидан келди, Половон, хон ҳазратлари икки юз таноб ер инъом қилдилар. Ж. Шарипов, Хоразм. Кўз ўнги хирадашмоқ (ёки қоронғилашмоқ) Кўз қаршисида ҳеч нарса кўринмайдиган ҳолат юз бермоқ. Ғуломжон Ҳаётни кўрди-ю, юраги шиғиллаб, кўз ўнги хирадашди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Мансур тишини тишига қўйиб, ўрнидан турди. Кўз ўнги қоронғилашса ҳам,

чиради. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Кўз ўнгига келмоқ Назарида гавдаланмоқ. Онасининг вафотидан кейин ҳувуллаб қолган ҳовли кўз ўнгига келди шекили, Мансур қуруққина шивирлади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Кўз ўнгига Кўриб, кузатиб турган ҳолатда; олдида, рўпарасида. Унинг кўз ўнгига чопиб, жар солиб, Шовқин-сурон билан оқар бир дарё. Ҳ. Олимжон. Ҳозиргидай кўз ўнгимда: чойхонанинг орқа томонида кичкина ҳужра бор.. Газетадан. **Ўнг келмоқ** Кулай, муносиб ҳолат, шароит юз бермоқ. Ўрида инсоф бўладими? У уйда ҳам, кўчада ҳам — ўнг келган жойда бирорнинг молига қўлини чўзаверади. Ё. Ҳаимов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот. **Ўнг қўл I** ўнг томон. Ўнг қўлдаги қатор тутлар панасидан Гулсум она чиқди. О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса; 2) раҳбар, бошлиқ ва ш.к. нинг энг биринчи, энг ишонганинг ёрдамчиси. ..раиснинг ўнг қўли бўлгандан кейин, шу билиниб турмаса бўладими.. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Соли совуқ мингбошининг ўнг қўли бўлса, Жуман писмик Соли совуқнинг ўнг қўли. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

5 Сиёсий ва ижтимоий ҳаётдаги илғор оқимга, тараққиётга душман; консерватор, реакцион. Ўнг партия. Ўнг лейбористлар. Ўнг социалистлар.

ЎНГ II Амалда, ҳақиқатда содир бўладиган воқеа ёки ҳодиса, воқе ҳолат. Қудрат севғилиси ёнида, унинг ҳусн-жамолини ўз кўзи билан кўриб турибди. Бу туш эмас, ўнг, ҳақиқат. З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз. Қани энди, ҳозир шу тушим ўнг бўлиб қолса. Э. Раймов, Ажаб қишлоқ.

Туш ўнг келмоқ Тушида кўргани ҳаётда ҳам юз бермоқ, туши тўғри бўлиб чиқмоқ. Қўрадиган тушларининг барчаси ўнг келаверади. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. Мен бир ваҳимали туш кўрдим.. Илоҳим, тушим ўнг келмасин. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ЎНГ III 1 Нарсанинг одатда кўриниб турадиган томони, сирти. зид. **терс, тескари.** Баргинг ўнги. Газламанинг ўнги. Кўйлак ўнги.

2 Нарсанинг фойдаланишга қулай бўлган томони, тўғри тутилган ҳолати. Газетанинг ўнги. Китобнинг ўнги. Пичоқнинг ўнги. (тиғи). Китобни ўнг ушламоқ.

ЎНГАРМОҚ 1 Елкага ёки улов устига кўндаланг қўймоқ, олмоқ. У энганиш, кат-

тагина боғ машоқни елкага ўнгариб келар эди. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ? [Мусавой:] Жон ака, айтинг, бўри қандай бўлади? Кўйни бирдан бўғиб, ўнгариб кетармиш-а? Ойбек, Болалик. Саломатни отга ўнгариб олиб қочган, уни қўрбошига пешкаш қилган ким? С. Аҳмад, Ҳукм.

2 айн. **ўнгламоқ** (тўгри ва кўчма маънода). -Бизнинг туман бойлари.. ўз ишларини озигина вақтда ўнгариб оладилар, — деди бой. С. Айний, Куллар. ..ўз рақибини чунонам урдики, у «гут» этиб ерга юқилди, аммо ўзини дарҳол ўнгариб олди. Ж. Шарипов, Хоразм. «Пахтакор» футбол командаси ўзини сал ўнгариб олди. «Муштум». Онаси ҳовлиқ-қанидан калишларини ўнгариб киёлмасди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

ўнгимоқ Ранги йўқолмоқ, асл ранги ўзгармоқ, туси ўчмоқ. Бундай бўёқ билан бўялган мато ўнгигб кетмайди. «Фан ва турмуш». Устидаги гимнастёркаси ёмғирда ювилб, офтобда ўнгигб, оқариб кетган эди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ўнгири Ўйилган, чуқур жой; ўйиқ. *Ийитлар дарахтларда, тоғ ўнгирларида турриб, сопқон отиб, ёвни шунча думалатиб турсалар ҳам, у газандалар борган сари кўпая берибди.* Ойдин, Олтмиш газ арқон. Сўнгги қор ҳали тамом эриб битмаган, ўттин-ўқтин жойда, пастқамлар ва дўнгликларнинг кунга тескари ўнгирларида лаҳтаклаҳтак бўлиб ётибди. Й. Шамшаров, Бахт излаб.

ўнгламоқ 1 Қулай, ўнг ҳолатга олмоқ, келтирмоқ; тўгриламоқ. Аҳмаджон шошибасдан милтиғини ўнглади. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Қўзибой.. папкасини ўнглаб олиб, Қудратни бошлаб бораркан, гап орасида сўраб қолди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

2 кўчма Меърий ҳолатга келтирмоқ; яхшиламоқ. Ишини ўнгламоқ. — Селдан, дўлдан зарарлган гўзаларнинг ўнглаб олиш осон бўлмади. Газетадан. Сафарали бир нафасга каловланиб қолди-ю, ўзини тезда ўнглаб олди. Н. Фозилов, Дийдор.

ўнгмоқ Ўнгланмоқ, дуруст бўлмоқ. Бошқалари у ёқда турсин-а, пахтанинг ўзи билан ҳам ишишим ўнгмасди. Й. Шамшаров, Кўрк меъморлари.

ўнг-сўл, ўнгу сўл 1 Ўнг ва чап томон. Ўнг-сўлга (ўнгу сўлга) назар ташламоқ.

2 Ўраб турган томонлар; атроф. Ўнг-сўл кўқаламзор. — Салимбоев ўнг-сўлига қарамасдан, ишга киришиди. М. Ўринхўжаев, Унтилимас кунлар. Тўхта, болам, бир насиҳат айлайин, Душманларинг бордир ўнгу сўлингда. «Нурали».

3 кўчма Ўраб турган шароит; вазият. Йўлларим порлок, тўсиқ бўлмагай, Аниқлаб олдим мен ўнгу сўлимни. Файратий.

ўнг-терс 1 Бирор нарсанинг ўнг ва тескари томони, ўнги ва терси. Газламанинг ўнг-терси. Ноннинг ўнг-терси. — Бизнинг штурмчиларимизнинг ҳаракатидан сўнг фашист солдат ва офицерлари кийимларининг ўнг-терсини тополмай қолдилар. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

2 кўчма Бирор нарсанинг ҳар томони, ҳар жиҳати. [Ҳасанали] Бу икки турли масаланинг ўнг-терсини айлантириб муҳокама қилди ва ўлчади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ўнг-терсига қараб Ҳар томонлама мулоҳаза қилиб кўриб, ҳар жиҳатини ҳисобга олиб. -Худога шукур. Лаби-даҳанимизга чипқон чиққан эмас, тоға, гапнинг ўнг-терсига қараб гапириш лозим бўлса, бир одамчалик гапира олармиз, дейман, — деди Бозорбой. П. Турсун, Ўқитувчи. **ўнг-терсига қарамай ёки ўнг-терс** Фарқига бормай, эътиборсизлик билан; пала-партиш. Ўнг-терсига қарамай ишламоқ. — Зайнаб бу ёлғонлаша натижасидан қўрқиб, ўнгу терс ишига ёшиди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ўнгчилик эск. Ўнг оқимдагиларга хос маслак, ўнглик; консерватизм.

ўнлар хонаси мат. Кўп хонали сонларда охиридан иккинчи хонадаги ракам номи ва унинг ўрни.

ўнли мат. Ўнлаб ҳисоблашга асосланган. Ўнли саноқ системаси.

ўнли каср Маҳражи ўн, юз, минг ва ҳ.к. рақамлар билан ифодаланган каср. **ўнли тарози** Тортиладиган нарсанинг оғирлиги ундан ўн марта енгил тошлар воситасида ўлчанадиган тарози.

ўнлик 1 Ўнни ифодаловчи рақам.

2 Ўнта холи бўлган домино, қарта ва ш.к. Тапоннинг ўнлиги. Доминонинг ўнлик тоши.

ўнталик с. т. 1 Ўнта бир хил нарсадан иборат. Ўнталик папироқ.

2 с. т. Ўн сўмлик қоғоз пул; червон. Ўнталикларни чўнтақка жойламоқ. Ўнталик пуллар.

ЎНҚИР Ўйилган, чукур жой: Ўнқирларга солинган қамиш, похоллардан эҳтиёт бўлиб ўтиши керак. Ҳ. Нұмон, Қаҳрамоннинг туғилиши. ..тўлқин борган сари кучайиб, ўша сув остида юрган нарсаларни ўнқирларга сурриб ташлар, ўзининг тўғри йўлида давом этарди. «Муштум».

ЎНҚИР-ЧЎНҚИР Юзасини чуқурликлар ва дўнгликлар қоплаган; баланд-паст, нотекис, ўйдим-чукур. *Фойтун Тозабоғ дарвозасига қараб яна тез-тез паст-баланд, ўнқир-чўнқир ўйлардан ўтиб борарди.* Ж. Шарипов, Хоразм. Йўлнинг кўпичи қир ва соилик, ўнқир-чўнқир бўлгани учун, туюлар чайқалиб-чайқалиб борар, бундан менинг бошим айланиб, кўнглим озар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишилари. Қоялар остида, тепалар тагида, ўнқир-чўнқирларда яшириниб қолган қор нарчалари баҳор қуёшининг иссиқ нафаси билан қозонга тушсан ёғдек эриб, кўз илғамас жилғаларни тўлдирган ҳолда, сой тубига равона бўларди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ЎНҚИР-ЧЎНҚИРЛИК Ернинг паст-баланд жойи; ўнқир-чўнқир жой. *Набижон отни жадаллаб ҳайдаб борар, ўйлнинг ўнқир-чўнқирлигидан тинмай силканиб бораётган бу ўйлоғчилар индашмас эди.* С. Зуннунова, Гулхан.

ЎНҚОВ с. т. Имконли, қулай ҳолат; имконият. Қандай бўлса ҳам, бир ўнқовини топиб.. орзу-ҳавасли тўй ўтказиш ниятида эдилар. Ф. Фулом, Эшон. Бугунча ишнинг ўнқовини қиломадим, кечқурон яна сурештириб кўраман. Ҳ. Нұмон ва А. Шораҳмединов, Ота. У кабинетига келиб энди ўтириши билан раис чақирилди. «Бу ёқдан ҳам бир ўнқови келиб қолганга ўхшайди», деб кабинетга кирган эди.. А. Муҳиддин, Характиристка.

ЎНҒАЙ 1 Бирор жиҳатдан мос келадиган, фойдаланиш учун қулай, боп, яхши. Яёв юриши учун бу йўл жуда ўнғай. — У серсоқол, тунд рус жанғиси яқинида ўзига ўнғай ўрин танлаб, писиб ётди. Ойбек, Күёш қораймас. Кейин [Нури] бир неча кун ўйлаб, Йўлчи билан маҳфий учрашувга қарор қилди. Бу орзу кундан-кунга кучайса ҳам, ўнғай фурсатни кутди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Осон бажариладиган; осон, енгил. Бегонанинг қонига қўл уриб, ярасига малҳам

бўлиши, унинг азоб чекаётган юз-кўзига қараш ўнғай ишми! Шуҳрат, Шинелли йиллар. Киишининг дилини билиш ўнғай эмас.. ман фаригга йўл кўрсатинг [деди Ёрмат] Ойбек, Танланган асарлар. [Навоий:] Ёдгорнинг пойттахтга тез ва ўнғай кирганлиги ғоят таажжуб. Ўйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

ЎНҒАЙЛАШМОҚ Қулай ҳолга келмоқ; осонлашмоқ. *Иш анча ўнғайлашиди.*

ЎНҒАЙЛИК 1 Ўнғай, қулай шароит. *Ишга ўнғайлик туғдирмоқ.* — Мен уни бир ойга қолмай расвосини чиқараман. Унинг енгил табиатли бўлиши менинг ишинга анча ўнғайлик беради. Ҳ. Шамс, Душман.

2 Осонлик, енгиллик. [Сокина:] Мен буни ўнғайлик билан боқиб ўстираётганим йўқ. И. Аҳмедов, О. Толипов, Ким айбдор?

ЎНҒАЙСИЗ 1 Хижолатта соладиган; хижолатли, нокулай. Ҳар иккиси ҳам бир-бирининг авзойини кўриб, ўнғайсиз ҳолатда қолдилар. Ойдин, Ўзидан кўрсинг. Орага ўнғайсиз жимлик чўкди. С. Маҳкамов, Шогирд. Элмурод.. бу ўнғайсиз саволга дағалроқ қилиб жавоб берди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 с. т. кам қўлл. Бир иш-ҳаракат учун яхши имкон бермайдиган; нокулай. *Жарнинг нариги томони бир тепадан иборат бўлиб.. бу тепа, қўргонсиз ҳам, душманнинг ҳужумига ўнғайсиз эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎНҒАЙСИЗЛАНМОҚ Ўнғайсиз ҳолга тушмоқ, хижолат тортмоқ. *Аваз отасига тик гапирганидан энди бир оз ўнғайсизланди.* П. Қодиров, Қора кўзлар. Асқар ота шунча хотиннинг ичидаги якка ўзи бўлганилигидан нечукдир ўнғайсизланар ва ҳар қайсига алоҳида-алоҳида «яхшимисиз», дер ва дуо қилар эди. А. Қаҳҳор, Хотинлар.

ЎНҒАЙСИЗЛИК Ўнғайсиз ҳолат, нокулай аҳвол. [Анварнинг] Раънога айтмоқчи бўлған сўзи, эҳтимол, унинг ўзига ҳам ўнғайсизлик берар эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. -Ўйларидаги кимлар бор экан? — деди Саодатхон ўртадаги ўнғайсизликни кўтариш учун. С. Зуннунова, Янги директор.

ЎНҒАЛМАС Тузатиб бўлмайдиган, яхшиланмайдиган; ривож топмайдиган, ўнгланмайдиган. *Ўнғалмас иш.*

ЎНҒАРМОҚ с. т. Ўнгламоқ.

ЎПИРИЛИШ 1 Ўпиримоқ фл. ҳар. н. Дарё қирғозининг ўпирилиши.

2 кўчма Барбод бўлиш, орқага кетиш, бузилиш. Ҳўжалик ишларида ўтирилишга ўйл қўймаслик. — Графикдан орқада қолиб кетдик. Ишда ўтирилиш юз бершиши аниқ бўлиб қолди. Газетадан.

ЎПИРИЛМОҚ Ўпирмоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н. Қиши, тўхтамай қор ёғади. Қадам босган ерингиз ўрадек ўтирилиб қолади. Ойдин, Суҳбати жонон. Чопиб кетяпман-у, бир маҳал оёғимнинг таги гуп этиб ўтирилиб тушса бўладими?! Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ЎПИРМА кам қўлл. Ўтирилган жой, чуқурлик. Кенг, чуқур ўпирма ичидан кишилар юқ билан худди тоққа кўтарилигандай тирмашар эдилар. Ойбек, О. в. шабадалар.

ЎПИРМОҚ 1 Ўйиб, бузиб юбормоқ; маълум қисмини учирив ёки оқизиб, юлиб кетмоқ; емирмоқ. Сув тўғонни ўтириб юборди. — Дарё қайнар, тошар, кўтипар, Тўнка остин ялаб ўтирап. «Муштум». Эргаш тўп снаряди ўтирилган чуқурга тушиб ётди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. Тўп ўқлари қалъанинг пештоқларини ўтириб тушса ҳам, қалъа устига ўрмалаб чиқувчи азамат бўлмади. Ж. Шарипов, Хоразм.

2 кўчма Кўп қисмини ёки бутунлай ўзини йўқ қилмоқ; ўмармоқ, ўзлаштирмоқ. Хирмондаги буғдоини ўтириб юборишибди. — Бутун бошли қурилишининг бир ёгини ўтириб олган Владимир Чекмаров, қараса бўлмайдиган, илиқ-иссиғида ўзини панага олмоқчи бўлди. «Муштум». Дадаҳўжаев бир ўйлгина ишлагандা, колхознинг бутун молмулкини ўтириши турган гап эди. Газетадан.

ЎПИЧ Севиши, эркалаш ифодаси сифатида лаб тегизиш; бўса. Хотин унинг ҳаракатидан «ўпич бер» деган маънони англайдида: -Ўпичми? Ҳеч бўлмаса, шуни тўғри айта қолсангиз, нима бўлар экан! — деди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

ЎПИШ 1 Ўпмоқ фл. ҳар. н. [Хотини:] Садқаи эркаклик кетинг, хилватга тортиб ўтишини ҳам билмайсиз! А. Қаҳҳор, Майиз емаган хотин.

2 айн. ўпич. Унинг эркалашларини.. аёл кишини беҳуш қиласиган қайноқ ўтишиларини бегона қилишини истамас экан-да бўлмаса?! К. Яшин, Ҳамза.

ЎПИШМОҚ 1 Ўпмоқ фл. бирг. н. Бу гал эл-юрт олдида ошкор, тортинмай узоқ ўтишилар. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Қўришиб, ўтишиб, обдан ўйғлашиб бўлганимиз-

дан кейин, ҳаммамиз.. ҷувуллашиб ўйлга тушдик. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ОГИЗ-БУРУН ўпишмоқ Жуда аҳил муносабатда бўлмоқ, иноқлашиб кетмоқ. Fuёсиддин тилмочлик қилиб юрган кезларда шаҳарнинг казо-казололари билан оғиз-бурун ўтишиб қолди. Ойбек, Танланган асарлар. Пахтаси ўн беш кун олдин очиди-ю, уни мақтамай, мени мақтасинми? Аммо ўзи ҳам академик билан нақ оғиз-бурун ўтишиб қолди-да! О. Ёқубов, Диёнат.

2 кўчма Бир-бiri билан туташмоқ, бир-бирига уланиб турмоқ. Олдимизда Олой тогининг чўққилари уфқ билан ўтишиб ётибди. Н. Сафаров, Оловли излар. Ёшларнинг тиник овози кўк билан ўтишган азим дарахтлар оралаб ўтиб, кенг атрофга таралмоқда эди. Газетадан.

ЎПКА I 1 анат. Одам ва қуруқликда яшовчи умуртқали ҳайвонларнинг кўкрак қафаси ичига жойлашган бир жуфт, конус шаклидаги нафас олиш аъзоси. Ўпка қасалиги, Ўпканинг ялиғланиши. — Ўпкасига ҳаво тўлди, кўзлари ҳам ёришиб кетди. Ойбек, Қуёш қораймас. Кузнинг ёқимсиз шамоли ўпкани қичитиб, ўйтални қистатар.. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎПКАСИ ЙЎҚ Ўта ҳовлиқма, фикр-мулоҳаза билан иш юритмайдиган. Ишқилиб, юртимиз иши мана бундай ўз қадрини билмаган, ўпкаси йўқ тойлоқчаларга қолмасин-да.. Мирмуҳсин, Супургига сажда. **ЎПКАСИ КЎРИНМОҚ** Бирор нарса дардида ниҳоят даражага етганлик, жуда ҳолдан тойганликни билдирувчи ибора. Маликахон деса, ўпкангиз кўринадиган бўлибди-ю, сир бой бермаганингизга ўлайми?! Ф. Зоҳид, Ошиқ ва маъшук. Бир тирноқ кўрсам, деб оҳ урса, ўпкаси кўринади. К. Яшин, Ҳамза. **ЎПКАСИ (оғзига) ТИҚИЛМОҚ** Ниҳоятда ҳаяжонли, ҳовлиқкан, ҳатто гап-сўз айтиш қийин бўлган ҳолатга тушмоқ. Ҳовлиқканимдан ҳаллослаб, ўпкам тиқилиб қолган экан, бувим жон ҳолатда дивандан туриб кетди. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. -Тинчлик эмас, — дедим ўпкам оғзига тиқилиб. Ҳ. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. **ЎПКАСИ ТЎЛМОҚ** Йиғлаш даражасига келмоқ, йигиси томорига келмоқ. Чолнинг товуши ўзгарди, ўпкаси тўлди шекили, бирлас тек қолиб, кейин гапирди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. [Тоҳир]

Негадир ўпкаси тұлыб, күзига ёш келди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. -Азизим Ҳәётим, нима бұлды? – деди Гуломжон ўпкаси тұлыб. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Ўпкаси шишиш** қ. шишиш. Барчаси қарчади, ўпкаси шишиш. «Баҳром ва Гуландом». **Ўпкасини босмоқ** Ҳовлиқиши, жаҳл кабидан үзини тиймоқ. У кули бир энлик сигаретини жаҳл билан чертиб ташлади-ю, ўпкасини босиброк давом этди. С. Сиёев, Єруғлик. Күзингни шира босмасин, акаси, ўпканғи босиб олғин-у ақлиннанға ривож бер. Ж. Абдуллахонов, Хонадон. Ҳұ, сал ўпканғизни босиб олинг, тинчликми үзи? «Муштум». **Ўпкасини тутолмаслик** Йиғини тия олмаслик ҳолатига келмоқ. **Нормат ҳам ўпкасини тутолмади, аммо [она]** бағридан чиқиб, сағға бориб құшилди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. -*Отанғдан сұра, болам, – деги ўпкасини тутолмай иштегілдік юборди Жаҳонбұи.* К. Яшин, Ҳамза. **Ўпкасини құлтиқламоқ** Ҳовлиқмоқ, бирор нарса дардидан қолдан кетар даражада юрмоқ. Шу пайт күёв стол остидан эмаклаб ўтди-ю, ўпкасини құлтиқлағанча қүён бұлды. «Муштум». *Исқірт бұлғыб, лақыллаб юраманми, дедім-да, орқамдан ўпкасини құлтиқлаб юрган Махзумовға тұрмушыға чиқиб олдим.* Файратий, Довдираш.

2 с. т. күчма **Ўзини босолмайдын**, ҳөлиқма шахсларға нисбатан, одатда, уларнинг исмига құшиб (тиркаб) ишлатилади. Жумабой ўпқадан ҳар балони күтсә бұлды. Агар ўпкалиги құзиб, камар билан.. Сурқулнинг мисига солиб қолса борми.. А. Күчимов, Ҳалқа.

3 Ҳайвонларнинг шу атзоси (овқат сиғатида). Узоқдаги қуйруқдан яқиндаги (олдинедеги) ўпка яхши. Мақол.

ҮПКА II Ўзига нисбатан бұлған номақбул иш, хатты-ҳаракат ва ш. к. дан ранжиш ҳолати, хафалик ва уни билдирувчи гап-сүз; гина. *Тешабойнинг юрагида бош құттарған гүмон деви Тұрахоннинг.. ўпкаларидан кейин ёта қолди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Лолаҳон құлдидаги булка ва шоколад ўроғлик қоғозни авайлаб скамейкага құяркан, ўпка ва әркаланиш аралаш Алижонға қаради.* Ҳ. Нұймон, Фасллар.

Үпка қилмоқ айн. **Ўпкаламоқ.** -Шунчак иллардан бери, нима бұлды, деб ийқіламадингиз! – деди ўпка қилиб. М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Она ўғланинг тұйыға ҳам кел-*

маган зди, неварасини күргани ҳам.. Араз қилиб, ўпка қилиб юрибди қамаси. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

ҮПКА-ГИНА Ўпкалаш, кек сақлаш; гинахонлик. [Расулов] Қишлоқларда юриб, анча ўпка-гиналарни ииғиб қүйгән экан. И. Султон, Бургутнинг парвози.

ҮПКАЛАМОҚ Ўпка, гина ифодаловчи гап-сүз айтмоқ, үзини ўпка-гинали ҳолатда тутмоқ. *Башаранғ қийшиқ бұлса, ойнадан ўпкалаама!* Мақол. — Элмурод Турдиевнинг «разведкага юбормайды», деб ўпкалааб юрганини бир неча марта әшитған зди. Шукрат, Шинелли йиллар. У [Ҳамида] ҳомиладор хотинга самовар күтартыриб қараб ўтирган поччасидан ўпкаламоқчи зди, бироқ уялди, индамади. А. Қаҳдор, Адабиёт муаллими.

ҮПКАЛИ 1 Ўпка қилған (сақлаган) ҳолатли. Ўпкали дүстега ақвонни тушунтириди.

2 Ўпка (гина) ифодали (ифодаловчи). Станокнинг бошида Құмринг үз.. Ўқтингүқтін қарайди Ўпкали қүзи. Файратий. Соғғыя Борисовна әриға ўпкали назар солди, нима қилишини билмай, шошиб-пишиб, яна ви-но қүя бошлади. А. Мұхтор, Опа-сингиллар.

ҮПКАСИЗ 1 Бирор ранжимайдыган, аразламайдыган, аччиқ-тирсіксиз. Түй ўпкасиз бұлмас. Мақол.

2 күчма айн. **ўпкаси йүқ қ. ўпка I 1.**

ҮПКАЧИ с. т. Салға ўпкалайверадиган, гиначи. Ўпкачи хотин.

ҮПМОҚ 1 Эркалаш ёки севги-муҳаббат ифодаси сиғатида кимсаннинг бирор ерига лабларини тегизмоқ, ўпич олмоқ. *Болани ўпмоқ. Пешонасидан ўпмоқ.* — Аваз хотинини боладай құлларига күтариб олди-да, құзларидан, қошларидан ўпди. П. Қодиров, Қора күллар. **Нормат онасини құчоқлаб ўпди.** И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Ҳурмат, садоқат ёки эззозлаш ифодаси сиғатида муқаддас, азиз саналған нарса-га лабларини тегизиб қўймоқ. *Она-Ватан тупроғини ўпмоқ. Байроқни ўпмоқ.*

3 күчма Бирор нарсага енгил-енгил тегмоқ, урилмоқ. [Кумушнинг] Бу кунғи совуққа қарши кийиб олған савсар пўстинининг ёқаллиги кишининг ҳасадини орттириб, нафис бақбақаларни ўпид ётар эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ел қитиқлаб, ўпид қочди Чечакларнинг ятрагидан. Файратий.

Онаси ўпмаган Иффатли, соф. *Пулинг бўлса.. онаси ўпмаган малика қизлар сенга қучоқ очади.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЎПОҚ; ўтиrsa – **ўпoқ**, турсa – **сўпoқ** демоқ Ҳар бир ҳаракатидан айб топмоқ, айб топиб камситавермоқ. *Шунинг учун ҳам улар бу ўзича баҳтиёр қайнонага ўтиrsa – ўпoқ, турсa – сўпoқ, деб кун кўрсатишмади.* К. Яшин, Ҳамза. *Кўчқор бечорани ўтиrsa – ўпoқ, турсa – сўпoқ, деб ораларига совуқлик солди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ЎПОҚ-СЎПОҚ Нотўғри шаклдаги, қинғир-қийшиқ, кўримсиз, хунук. *Ўпoқ-сўпoқ пиёлалар.* *Ўпoқ-сўпoқ нонлар.*

ЎПҚИН 1 Бирор табиий куч воситасида ҳосил бўладиган уюрма; гирдоб. *Дарё ўпқини.* — [Низомжон] *Кўйидаги қоғозни гижимлаб, электр лампаси атрофидаги капалакдек айланадиган қор ўпқинларига тикилганча туриб қолди.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 айн. **ўпқон.** [Навоийга] *Ўлим билан ҳаёт орасидаги қора ўпқин оддий ва яқин нарса каби сезила борди.* Ойбек, Навоий.

ЎПҚИНЛИК Тубсиз чоҳ, ўпқон. *Бу ерда ариқ доимо куйламаса, ҳаёт.. бир ўпқинликдир.* Ойбек, О.в. шабадалар.

ЎПҚОН 1 Сувни тортиб кетадиган, ер остидаги кўринмас чуқурлик, ғовак, бўш жой. *Ариқнинг тагидан ўпқон чиққан экан, каттариб-каттариб, устидаги тупроқни ҳам қулатиб туширибди.* П. Қодиров, Яхшилик. *Харсанглар тагидан ўзига йўл топган сув бетида ўпқоннинг воронкага ўхшаш гирдоби айланар.. эди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Оқсойнинг таги тубсиз, ўпқонлари бор.* Уни тўхтатиб бўлмайди. С. Анорбоев, Оқсой.

2 кўчма Гирдоб, исканжа; қамров, қуршов. *Хотинлар пайдо бўлиши билан қайта бошдан куч олган жанжал ўпқони уни тобора ўз зантига торта бошлади.* Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

Нафси (ёки жигилдони) ўпқон Ҳеч тўймайдиган. *Оғайнилар, айтган сўзим лоғ эмас, Нафсим ўпқон, қон эмас..* «Муштум». *Бу йил ўпқонга айланган жигилдоннинг мўрисини келаси йил янада кенгайтириб, горга айлантиримоқчи.* «Муштум».

ЎПҚОНЛИК Тубсиз жарлик; ўпқон. Алишер Навоий! *Ўпқонликка қулаги кетаётган тогни ёлғиз тутиб қола билади.* Ойбек, Навоий.

ЎР I 1 Жарлик, чуқурлик; ўра. *Ўрга тушиб кетмоқ.* — *Фронт орқасида ўр қазиб турганда, Мулла Обиддан ўттиз метрча нарига бир катта тўён ўқи тушиб, қаттиқ товуш чиқариб ёрилади.* А. Қодирий, Обид кетмон.

2 Тепалик, баландлик. *Қияда қилпиллатди, йўр келса, ўмғанларатди [отни].* «Рустамхон». *Лолақизғалдоқлар ўру қирларга қинқизил гилам-пойандоз тўшаган.* «Ёшлик». *Ўзига қолса, шаҳар деб, қир ошиб, ўр ошиб ўтирасди-ю..* Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

Ўр тортиб Баландлик томон йўналмоқ; ўрламоқ. *Аркнинг икки ёнида бурама йўл билан юқорига ўр тортиб кетган пиллапоялар: улар мезаналарга олиб чиқади.* К. Мирзо, Олам гўзал. *Йўл борган сари оғирлашиб ва тое тарафга қараб ўр тортиб борар эди.* Файратий, Узокдаги ёр.

3 кўчма Юқори, баланд. *Биродарлар, ўзбек эли ўр келади, ўзи ўжар, зўр келади!* Т. Мурод, От кишинаган оқшом.

ЎР II фольк. Ўжар; жоҳил. *Ҳали бу бола ёш бўлса ҳам, ёмон ўр бола экан.* Ўзбек ўр бўлади-да, дейшишадирлар. «Равшан».

ЎРА I Сабзавот, дон ва ш. к. ни кўмиш учун маҳсус қазилган, одатда ости кенгроқ бўладиган чуқурлик. *Картошка ўра.* Сабзи ўра. Бир ўра турп. — *Уста Олим ҳам қайнисини туришга ишорат қилди ва ўрадан сабзи олиб тўғрашга буюрди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Менда-ку ўрадаги беш-ўнта қорамолдан бошқа нарса ўйқ.* А. Қодирий, Обид кетмон.

2 Умуман, бирор мақсадда қазилган чуқурлик. *Ўранинг ичи гувала катталигигида-ги тошлар билан айлантириб уриб чиқилади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. *Иккала ўигит ҳам [жаллоғ пичогидан кейин] буқчайганича, чуқурга қулаги тушди.* Мирмуҳсин, Меъмор. Э, бормисан, ука, ўра-пўргага тушиб кетмадингми, ҳайтовур? А. Қодирий, Кичик асарлар.

ЎРАБ-ЧИРМАБ Бир амаллаб мол, кийим-кечакларини қилиб, шулар билан таъминлаб (узатиладиган қиз, унинг тўйи ҳақида). *Мана, баҳор ўтиб, ёз келаётгандага, тўйини қилиб, ўраб-чирмаб узатиш ўрнига бу гапни чиқариб ўтирибсиз..* С. Кароматов, Ҳижрон.

ҮРАЛАМОҚ 1 айн. **ўрламоқ.** Шипга яна ҳам гуруллаб тутун ўралайди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Даҳл қилмоқ, ўз таъсирига олмоқ. Кучли аланга ўрмонга ўралади. Партизанлар қаерда-ю, гитлерчилар қаерда – билб бўлмайди. Назармат, Жўрлар баланд сайдайди.

ЎРАЛАШМОҚ 1 Бирор жойда уймалашмоқ, тентимоқ; изгимоқ. Қодиров ўзи ҳам коридорда ўралашиб юарди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Гажак қўйган келинчаклар, гижим рўмол ўраган қизлар фотография олдида ўралашиб қолишиади. С. Аҳмад, Уфқ. Курниш кетаётган бир пайтда участка атрофида бир киши ўралашиб қолди. «Муштум».

2 Ўралмоқ, ўранмоқ. У[хотин] эски парнаша паранжи ичида ўралашиб, юриб эмас, юргургандай тезлаб келар эди. М. Исмоилий, Фарфона т. о.

3 кўчма Бирор иш билан банд бўлмоқ, овора бўлмоқ; куйманмоқ. У ўн болани ўстриман, деб ўйда ўралашиб қолди. — Касби билан ўралашиб кетармикин, деб касалхона ҳам очиб берди. Йўқ, бўлмади. Шуҳрат, Жаннат қидиргандар. Кампир ишак қуртлари билан ўз-ўзидан ўралашиб қолди. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

ЎРАЛИШМОҚ 1 Ўралмоқ фл. бирг. н. Болалар кўрпага ўралишиди. Қизлар атласга ўралишибди..

2 айн. **ўралашмоқ 3.** Борсам, чўти олдида. Ойнак тақиб олибди. Ҳисобига етолмай, Ўралашиб қолибди. Т. Тўла. Шу орада Қоралион ўралашиб юрганини.. пайқади. Мирмуҳсин, Меъмор.

ЎРАЛМОҚ 1 Ўрамоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н. Фолбин оғзини ўигиштириб, латтага чандиб ўралган, катталиги данакдай бир нимани енг учидан чиқариб берди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 айн. **ўралашмоқ 3.** Албатта, хўжайиники – ноҳақ. Боласи билан ўралиб қолди, энди шилай олмайди, деб ўйласа керак у. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Айланаб ёпишмоқ, чирмашмоқ; ўрашмоқ. Карнайгул ишга ўралиб ўсади. — Даладаги шўр лар Оёгимга ўралар. «Оқ олма, қизил олма

4 Ип, арқон, сим, тўр каби нарсаларга илиниб, чулғаниб ҳаракат қилолмай қолмоқ; ўралашмоқ. Қўй арқонга ўралиб қолмасин.

ЎРАМ I 1 Ўралган ҳолга келтирилган, ўраб қўйилган. Икки ўрам ип. — Ойша трактор орқасидаги бир ўрам арқонни олиб, унга улоқтириди. С. Аҳмад, Икки ҳикоя. Бир ўрам қоғоз олди яна. Бу майда ҳарфлар билан қора сиёҳда кўчирилган ғазаллар. С. Сиёев, Ёруғлик. Хива заргарлари зийнатлаган тилла буюмлар, той-той ишак ўрамлари император жанобларига пешкаш қилинади. С. Сиёев, Аваз.

2 Ўралган нарсанинг ҳар бир қавати. Беморни каравотга ётқизишди. Икки ҳамшира бирин-сирин дока ўрамларини еча бошлиди. Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

Ўрам қилмоқ Ўрам ҳолатига олмоқ. Ўрам қилинган қоғоз. — Арқонга осилиб туриб, тошида нимадир чизаётган ўигит қўлидаги оқ нарсани ўрам қила бошлиди. П. Қодиров, Қора кўзлар. Тоҳирнинг шериги хуржунидан ўрам қилинган арқон олди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 Тахлаб бирор нарса билан ўралган, ўраб тугилган. Дастурхонга бир ўрам қоғоз пул қўйди. Н. Мақсудий, Юксалиш. Эртасига Аматжон Тўлгонойнинг қолган-қутган сенини, уч-тўрт кўрпа-ёстиқ, бир ўрам идиштовоқ олиб келиб берди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

4 Бир ўрашга етарли, бир марта ўраса бўладиган. Бир ўрам маҳорка.

5 Бирор нималар билан ўралган, ораликда бўлган жой. Икки қўшин бир-бира билан аралашиб, қилич солишарди.. Яраланган отлар ўрам ичидаги чўлоқланниб, кишинаб юарди. Мирмуҳсин, Меъмор.

6 эск. Ижтимоий, ҳудудий ва ш.к. жиҳатдан алоҳида, мустақил бўлган жой, маҳалла, хўжалик ва ш.к. Ўрамларга тарқадиллар ул гуруҳ, Бўлиб мавжси дарё каби кўх-кўҳ. С. Хондайликий. Айёр экан шу ўрамнинг қизлари, Яхши ёрим ёмон ўйлга солибди. «Оқ олма, қизил олма». Аслида бу икки шикоятичининг арзи, район у ёқда турсин, хўжалик ўрамидан ташқарига чиққулик эмасди. «Муштум».

ЎРАМА 1 сфт. Бир неча марта айлантириб ўралган, ўраб боғланган. [Жонузоқ ота] Ўрама белбогига қистириғлиқ турган иргаи дастали қамисини ўйнай бошлиди. С. Анорбоев, Оқсой.

2 сфт. с. т. Буралиб-буралиб кетган. Олқор шохи ўрама, гапни сочдай бурама. «Қўшиқлар».

З от Ёйилган юпқа хамирни кесиб, ўзига хос шаклда ёнда қовуриб тайёрланган таом, пишириқ. Бундай мұрт хамирдан пе-ченье, чакчак, ўрама каби таомлар тай-ерланса, оғизда уқаланыб туради. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

4 айн. ўрам 1. *Бу (иچ) маҳсулотларнинг ҳар биридан ҳар хил яхна овқатлар.. пўстдумба ўрамаси каби қатор тансиқ таомлар пиширилади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. *Умайдадарни қаламдан ичига солиб, уни қоғоз орасига қўйиб, ўраб, лос билан боғлади, мени хуржунсиз эшакка миндириб, ўрамани олдимаг қўйиб, Соктарега жўнатди.* С. Айний, Эсадаликлар.

ЎРАМАЛАМОҚ Бирор нарса билан ўраб беркитмоқ, ёпмоқ. *Отни ўрамаламоқ.* — Кузнинг ёқимсиз шамоли ўпкани қичитиб, ўттални қистатар, у [Отабек] чалқанча ётган кўйи оғзини ўрамалаб, кўмак кутган каби, кўкка кўзини тиккан эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎРАМЛАМОҚ Ўрам ҳолатига келтирмоқ; ўрам қилмоқ. *Газетани ўрамламоқ.* Газламани ўрамламоқ.

ЎРАМОҚ 1 Ўрам, калава қилиш учун айлантиримоқ, ўрам, калава ҳосил қилмоқ. *Газетани ўрамоқ.* Картонни ўрамоқ. — Овқатдан сўнг энам хира чироқ ёргуғида, ўзларича қандайдир қадимий ашулани хирготи қилиб, калава ўрадилар. «Саодат».

2 Ип, сим ва ш.к. ни бирор нарса устидан айлантириб, ўрам ҳолига келтирмоқ. *Ипни чиллакка ўрамоқ.* Арқонни белга ўрамоқ. — Ипакларни найчага ўрайдиган, калавалайдиган дастгоҳлар бир маромда ишламоқда. Газетадан. *Баъзан ўигитлар белларига ўйғон симни уч-тўрт қават қилиб ўраб келадилар.* С. Сиёев, Ёруғлик.

З Бошни беркитмоқ, бошга ёпмоқ, тангимоқ. *Дуррача ўрамоқ.* — Хотин бошидаги жун рўмолини олди-да, бир-икки қоқиб, яна ўради. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

4 Айлантириб, айланыб, атрофини тўсмоқ. *Ховлини таҳта девор билан ўрамоқ.* Бофни панжара билан ўрамоқ. — Зирклар тўрт тарафни девордек ўраб турар.. эди. П. Қодиров, Кора кўзлар. *Атрофни осмонўпар тоглар ўраб олган.* К. Яшин, Ҳамза.

5 Атрофидан, устидан айлантириб банд қилмоқ, ичига олмоқ, беркитмоқ. *Бўйинга шарф ўрамоқ.* Ярани бинт билан ўрамоқ.

Пайтава ўрамоқ. — Адолат.. индамай ётар, бош ва юзлари дока билан ўраб ташланган эди. С. Зуннунова, Олов. *Писмиқ қопчиқнинг ичидан терига ўраб қўйилган бир тугунни олди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

6 Устидан бирор нарса билан маҳкамалаб боғламоқ, ичига олмоқ. *Нарсаларни қоғозга ўрамоқ.* — Аҳён-аҳёнда тамаки ўраш учун ҳам қоғоз тополмай, дикқинафас бўллади киши. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

7 Қопламоқ, қуршамоқ. *Қўкни ўраб олган қора булуллар ҳам тўс-тўсга бўлинниб, ой ҳам қора парда ичидан ярим юзини очиб, ер юзига мўралаб қўйди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.. шамол энди бўронга айланыб, араваларни сариқ чанг ўрай бошлади. Мирмуҳсин, Меъмор.

8 кўчма Ишғол қилмоқ, банд этмоқ, эгалламоқ; босмоқ. *Ҳозир унинг юрагини бошқа бир ҳақиқат тирнай бошлаган ва виждонини фақат шу масалагина ўраб олган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. Унинг юрагини қарама-қарши ҳислар, кечинмалар ўради. Ойбек, Танланган асарлар.

Пилла ўрамоқ Пилла ҳосил қилмоқ (ипак курти ҳақида). *Курт пилла ўради.* Оқ пилла ўрайдиган ипак қурти.

ЎРАШМОҚ 1 Ўрамоқ фл. бирг. н. *Қизлар рўмол ўрашади.* Кампирлар ип ўрашади.

2 Ўралмоқ, чирмашмоқ, илашмоқ. Зебиҳон ариқ бўйида толга ўрашиб чиққан чирмовуқнинг карнай гулидан биттасини узиб, кўкрагига, пастга қаратиб тақиб олди. С. Аҳмад, Уфқ. Эгасиз отлар эгарлари қийшайған, жиловлари оёқларига ўрашган ҳолда.. пароканда кезардилар. Ойбек, Навоий.

ЎРГАМЧИ шв. Ўргимчак.

ЎРГАМЧИК 1 Ўрганиш, тажриба учун қилинган (қилинаётган); дастлабки. *Ўргамчик иш.* — Мұхаммад Жамол эндиғина шеър ёзишига уринар ва ўргамчик тарзда ёзар, қиз эса иштиёқ ва мароқ билан тинглар эди. Ойбек, Нур қидириб. Адабий танқибиликнинг биринчи ўргамчик асарлари вакъти матбуот саҳифаларида пайдо бўлди. «ЎТА».

2 Бирор хунар ёки қасбни энди ўзлаштириб келаётган. *Ўргамчик шоғёр.* — Тажрибали тракторчи, уишверсалчилар жуда оз, Ишимизнинг бир қисми янги ўргамчикларга қолди. И. Раҳим. Ҳилола

ЎРГАНИШ 1 Ўрганмоқ фл. ҳар. н. *Сузишини ўрганиш.* Үқишини ўрганиш. — Хунарни

ўрганиш пайидан бўлгин, болам. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

2 айн. одат 1. Ҳечқиси йўқ, аввал шунақа қийин бўлади, кейин ўрганиш бўлиб кетар. А. Мухтор, Чинор. *Бадианинг ўйигитона кийиниб юрганини қўшилар ҳам кўриб таажжубланишгани йўқ, чунки бу шаддод қиздан ҳайқишар ва бу ўрганиш бўлиб қолган эди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ЎРГАНМОҚ 1 Билим, касб, иш ва ш.к. ни ўзлаштироқ, эгалламоқ, билиб олмоқ. Бирордан иш ўрганмоқ. *Шахмат ўйинини ўрганмоқ. Ҳунар ўрганмоқ. Оз-оздан ўрганиб олим бўлар. Мақол.* — Ишни оддий бетончиликдан бошлаган ўсмир аста-секин керакли касбларнинг ҳаммасини ўрганиб олди. Газетадан. *Ўтган ярим асрлик мураббийлик даврим мен учун ҳам катта ҳаёт дарсхонаси бўлди, кўн нарса ўргандим.* Газетадан.

2 Сири, моҳияти, мазмуни ва ш.к. ни аниқлаш, белгилаш мақсадида текширув, кузатув, таҳлилдан ўтказмоқ. *Бу далилларни синчилклаб ўрганиб, Қуёшнинг нисбатан тинч пайтида космик нурланиш ердан узоқ жойларда киши учун хавфли бўйласлиги керак, деган хуносага келиш мумкин.* «Фан ва турмуш». Сибирлик археологлар трасса бўйлаб қазишмалар чигида чиққан тош аср қуролларини ўргандилар. Газетадан. ..республика миздаги қадимий конларга доир адабиётларни икки-уч йилдан бўён синчилклаб ўрганаётган эди. С. Кароматов, Олтин кум.

3 Файритабиий, ноқулай каби туйилмайдиган ҳолга айланмоқ, шундай сезилмоқ, қабул қилмоқ. *Халқ бунга ҳақли эди, чунки бундай тинчсизликларни кўра-кўра жуда ўрганиб қолди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. Булар орасидаги бетакалуф мумомала ва муносабатга одамлар ўрганиб қолди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

4 Одат қилмоқ. *Ўрганган кўнгил ўртанса қўймас.* Мақол. — *Тўққизинчига ўтгунча ичиши, чекиши ўргандим.* С. Сиёев, Ёруғлиқ.

5 Ўзини яхши алоқада тутмоқ, мослашмоқ, боғланиб («ўзиники бўлиб») қолмоқ. *Бу тўриқ менга жуда ўрганган.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Хола бир-икки кун ичида янги шароитга ўрганди, қўшилар билан танишди.* «Гулдаста».

ЎРГАТМОҚ 1 Бирор иш, касб ва ш.к.ни бажаришни, қилишни тушунтириб бил-

диromoқ, ўзи бажара оладиган қилмоқ; мақала ҳосил қилдиromoқ. *Рақс тушишга ўргатмоқ. Қасб-ҳунар ўргатмоқ.* — Бугунги кунда илгор ишчи ўзининг бой ҳаётий тажрибасини ёшларга қунт билан ўргатмоқда. Газетадан. *Баъзида унинг кунлари менга бичиши-тикишини ўргатишдан кўра кўпроқ панд-насиҳат бериш билан ўтади.* «Гулдаста».

2 Бирор иш, амалга йўлламоқ; йўлга солмоқ. *Менга қара дейман! Ким ўргатди сенга ёлғон гапириши? А. Қаҳҳор, Асарлар. Икки оғиз нордон гап айтай десам, унда [кампирда] нима айб.* Унга ўргатишган. «Муштум».

3 Илм, одоб ва ш.к. дан таълим бермоқ. *Демак, сенингча.. ўша миршабларни ҳам маърифатдан баҳраманд қилиш керак, илм ўреатиш керак, шундайми?* К. Яшин, Ҳамза. Улар Кудратга бу ҳунарни ўргатиш билан бирга, ҳақсизликка қарши курашини ҳам ўргатдилар. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Шоқир юқори курсда бўлгани учун қизларга ёрдам беради, кўпинча физика қоидаларини ўргатади. «Гулдаста».

4 Бирор нарса ёки иш-ҳаракат билан доим шуғулланадиган қилмоқ, шунга одатлантироқ. *Болани эрта туришга, салом беришга ўргатмоқ.* — *Оқсоқол аввалги тилмочни ҳам уйига ўргатиб олган эмиши.* С. Аҳмад, Ҳукм. Ҳа, бошидан қаттиқ туриб, ўргатиб олмасанг, кейин қийин бўлади. Ф. Мусажонов, Нозик масала.

5 Бирор ишни бажаришга кўнишка, мақала ҳосил қилдиromoқ (асосан, ҳайвонлар ҳақида). *Итни ов қилишга ўргатмоқ.* — ..князь учта отдан иккитасини бериб юборди, қолган битта отни коляскага ўргатгин, деди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ЎРГИЛМОҚ 1 Юксак ҳурмат, садоқат ва севги туфайли бутун борлигини баҳш этмоқ, фидо қилмоқ, курбон қилмоқ. *Зарари йўқ, Махсум, шариатдан ўргилсан ҳам арзиди.* Сиз билан менга ўхшаш аҳли мўминларга истаганимизча йўл топиб беради. «Муштум».

Айланиб ўргилмоқ Бирор нарсанинг шайдоси, мафтуни бўлиб қолмоқ, парвона бўйлмоқ. *Ўзбек ойим ҳам уни маҳкам сиқиб қуҷоқлаб олган, юзидан шап-шап ўтиб, айланиб-ўргилар ва тикилиб-тикилиб, нима учундир, ийғлар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 (буйр. м. шаклида – ўргилай, ўргилсин) Ниҳоятда ёқтириш, меҳрибонликни ифодалайди. *Вой, қоматингдан онанг ўргилсин!*

■ **Оёгингга нима қилди?** *Кир, кир тезроқ!* Бу ёққа, ўргилай.. А. Қаҳҳор, Асарлар. *Юзинг ёруғ бўлибди, болам,вой, ўргилай сендан. Газетадан. Сенга етолмай оҳ урганлар қанча, амманг ўргилсин!* «Ёшлик».

3 (1-ш. бирл. шакли – ўргилдим) Ёқтириш маслиқ, эътиroz каби муносабатни ифодалайди. Э, ўргилдим ўша зарур ишидан, *нима, биз бекорчимизми?* «Муштум». - Э, савлатингдан ўргилдим! – дедим ичимда. *Бу касалхонанинг сартарошики шу қадар пўрим бўлса, профессори қанақайкин?* Н. Аминов, Суварак.

Кулинг ўргилсин қ. қул. Ёзда анави толнинг тагида қулинг ўргилсин битта чойхона очиб, турли овқатлар ташкил қиласиз. Н. Аминов, Суварак.

ЎРГИМЧАК Ўзига овқат бўладиган ҳашаротларни тутиш учун тўр(ин) тўқидиган бўғимоёқли йиртқич ҳашарот. *Ўргимчак уяси.* ■ *Шифтда ўргимчак тўрига илиниб, бир мақомда ғингиллаб турган нашия Низомиддиновнинг ғашига тегди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

ЎРГИМЧАККАНА Ўргимчаксимонларга мансуб, ўсимлик ширасини сўриб яшайдиган кана, майда ҳашарот. *Ширани, ўргимчакканани қийратгунча қанча овораи сарсон бўлган эдик.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоклар.

ЎРДА тар. 1 Туркий ва мўғул халқларида ҳукмдор, хон қароргоҳи, қалъя. *Юсуфек ҳожи бошлиқ еру кўкка сигмаган музофар* халқ ўрда теварагини қуршаб тушди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Муллажон ёшлигига Қўқон хони ўрдаси олдидағи казарма майдонида отда машқ қилаётган солдатларни кўриб, солдат бўлишини орзу.. қиларди.* А. Раҳмат, Эллик бир баҳодир.

2 Қўшин қароргоҳи, лашкаргоҳ. Ҳарбий ҳаракатлар вақтида ўрда атрофи хандақ билан ўралган. «ЎзМЭ».

Олтин Ўрда 13-асрнинг 40-йилларидан 16-аср бошларигача мавжуд бўлган, пойтахти турли даврларда турли шаҳарларда жойлашган, асосан туркий ва мўғул кўчманчи қабилалари иттифоқидан иборат йирик давлат.

ЎРДАК Ўрдаксимонлар оиласига мансуб, бўйни калта, оёқлари қисқа кураксимон, сувда сузуб юришга мосланган, ялпок тумшуқли парранда. *Ёввойи ўрдак. Ҳонаки ўрдак. Ўрдак тухуми. Ўрдак овламоқ.* Дунёни сув босса, ўрдакка нима қайғу? Мақол. *Шошган ўрдак ҳам боши билан, ҳам думи билан шўнгийди.* Мақол. ■ *Соҳилида чайқалар қамиш, Учиб ўтар баъзан ўрдак, гоз.* Ё. Мирзо.

ЎРДАЛИК Ўрдада яшайдиган; ўрдада хизмат қиладиган, амалдор. *Ўрдалика гап уқтириш қиёматдан қийин, тақсир.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ЎРДУ эск. Қўшин, лашкар. *Ғалаба қўшини, меҳнат ўрдуси, дейди бизни тарих!.. Тўлқинларда ўсдик ўқтам бўлиб.* Миртемир.

ЎРДУГОҲ Қўшин қўнадиган ёки турдиган жой, лагерь. *Қўп беклар ва йигитлар ўрдугоҳдан қоча бошлаган эдилар.* Уйгун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Ярим кечада, бутун ўрдугоҳ уйқуга кетганда, у [Спитамен] ташқарига чиқиб, бир айланиб келди.* М. Осим, Искандар ва Спитамен.

ЎРИК 1 Гули оқ ва пушти, меваси эса оқиши, сарғиши, қизғиши рангларда бўладиган йирик дарахт. *Ўрик гули. Ўрик қўчати.*

2 Шу дарахтнинг данакли меваси. *Оқ ўрик. Ўрик мураббоси.* ■ *Мен гўшт-ёғни ташиб бўлиб, ҳовлиниг тўрига ўрик тергани бордим.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Жувон дастурхонга учта арпа нон, икки-уч ҳовуҷ ўрик ташлади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ЎРИКЗОР Ўрик дарахтлари ўсган ер, майдон. *Ўрикзорда қизил кўйлакли бир аёл кўринди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЎРИКФУРУШ Ўрик савдоси, ўрик сотиш билан шугулланувчи киши. *Шаҳардан қайтаётган ўрикфуруши ҳам, майизфуруши ҳам, донфуруши ҳам, эндиликда унинг карвонсарайида тунаб, қовоқхонасида кайф қилиб кетади.* Ҳ. Гулом, Машъял.

ЎРИМ 1 1 Буғдой, беда каби экинларни ёки ўт-ўланларни пояси тагидан ёппасига чалғи, ўроқ ва комбайнда қирқиб олиш; ўриш. *Ғалла ўрими. Биринчи ўрим. Ўрим асбоблари.* ■ *Пастдаги бўйимларнинг экини ўримга келмай, мол қўйиб юборишиди.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Бетоб экан. Кун иссиқ, яна ўримга чиқибди.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

2 Шундай ишлар мавсуми. *Нусратбек* пичан ўримига вакил бўлиб, чорвадор районга бориб, Аҳмад бригадирникига ўтди. С. Нуров, Нарвон.

ҮРИМ II Толасини ёки бир неча ту-тамини бирга қўшиб ўрилган ҳар бир бў-лак; ўриб тайёрланган нарса. Соч ўрими. *Арқон* ўрими. — Эшоннинг аччиғи келиб, қамчининг ўримидан ушлаб.. бир калнинг калласига қўйиб юборди. «Зулфизар билан Авазхон». Ашурхон қошларини бир оз чи-мирганича, бир ўрим сочининг учини ўйнаб, индамай ўтиради. С. Зуннунова, Олов. Баланд пешонасасининг икки четини сочлари бекитган, ўримга кирмай қолган ингичка соч толаларига шабада тегиб, мулойим қимир-лаб туради. П. Қодиров, Уч илдиз.

ҮРИМ-ЙИФИМ Дехқончилик ҳосилини йигиштириб олиш ишлари, шундай ишлар жараёни, мавсуми. Ёз бор, куз бор, пишиқчилик, ўрим-йигим бор, худо хоҳаса. П. Турсун, Ўқитувчи. Эндиғи муҳим вазифа — ўрим-йигимни тоғтада қисқа фурсатда уюш-қоқлик билан ўтказиш, исрофгарчиликка йўл қўймаслиқдан иборат. Газетадан.

ҮРИН (3-ш. бирл. — ўрни) 1 Бирор кимса ёки нарса ишғол қилиб турган ёки ишғол қилиши мумкин бўлган ер, сатҳ ёки фазо; жой. Тошни ўрнидан қўзғатиб бўлмади. Ўтирган ўрин топади. Мақол. — *Баъзилари* ўтирган ўринларида мудраб қолишибди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Мактаб қишлоқнинг қоқ ўртасида бўлади. Ху, ана у ерга идора, клуб тушади. Мана бу тўқайнинг ўрни боғ бўлади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Сафар бўзчи турган ўрнидан сийжимади.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. У ўтирган ўқув залида ҳамма ўринлар банд. П. Қодиров, Уч илдиз.

2 Ухлаш, ётиб дам олиш учун тўшаб қўйилган кўрпа, ёстиқ ва ш. к. мажмуи; жой. *Муҳаббат* чирой танламас, уйқу — ўрин. Мақол. — *Она-бала бир ўрин ёзиб ётдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Комил кетгандан кейин Бўронбек уйига кириб, чинни косада тўлдириб бўза симирди-да, ўрин солиб ётди.* Ҳ. Гулом, Машъал. *Ўрин йигилмаган, тошойна олдидаги курсида Мунисхоннинг ички кўйлаги ётарди.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

3 Яшаш учун бошпана, тураржой, мас-кан. [Кутидор:] Уятсизга менинг уйимда ўрин йўқ. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Кишининг, нарсанинг ҳаётда ўзига хос фазилат, мавқе ва ш. к. билан белгиланувчи ҳолати, мавжудлик мақоми. Кун ҳисобин ой олар, бедов ўрнин той олар. Мақол. — *Бу қиздан бир бало чиқади. Ўнта ўғилнинг ўрнини босади, — дейшишарди.* С. Аҳмад, Уфқ. Тушуниб туриман, ўлганларнинг ўрни мана шунақа улуғ айёмда йўқланади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

5 Бирор нарсанинг маълум бир жойи, қисми, бўллаги. Эртакнинг баъзи ўринларини қолдирив кетмоқ. Мақоланинг айрим ўринларига тузатиш киритилди. — Кумушшиби ҳатнинг бу ўрнига етганда қизариниб, бир оз ўқишидан тўхтаб олди ва давом этди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

6 Иш-ҳаракат, фаолият ва ш.к. нинг белги-даражаси жиҳатидан кўрсаткичи, банд этган ҳолати, даражаси. *Бир вақтлар Тошкент шаҳри дов-дарахтлар бўйича жаҳонда иккинчи ўринда турарди.* Газетадан. Ўйлаймизки, йигитлар совринли ўринлардан бирини олишига ҳаракат қилишади. Газетадан.

7 Вазифа, лавозим. Ўрнига эгалламоқ. Ўрнидан бекор қилимоқ. Эски раиснинг ўрнига янгиси сайланди. — *Халқ иши бўлгандан кейин ўриннинг катта-кичиги бўлмас экан, Эргашвой.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. Асқар ота эркаклар қошида кўп мұхтарам хотинларни кўрган, лекин буларнинг кўпчилиги раис, мудир, директор дегандай раҳбарлик ўриндаги хотинлар эди. А. Қаҳҳор, Хотинлар.

8 (3-ш. эгалик шаклида) Бирор иш-ҳаракатни бажариш учун қулай фурсат, пайт, маврид; хонаси. Ўрни келса, отангни ҳам аяма. Мақол. — *Бўлак гапларни ўрни билан гаплашармиз.* Биз томонларга ҳам боринг. П. Турсун, Ўқитувчи. Ўрни келмаганди, мен ҳам гапирмас эдим. А. Қаҳҳор, Хотинлар. Ҳозир иноднинг ўрни эмаслигини ҳарчанд уқтироқчи бўлдим, кўнмади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

9 Бирор иш, ҳаракат учун зарурат, асос; ҳожат, эҳтиёж. *Мехнатсиз пул топиш ўйлига тушгач, чўнтақни қаптайдириб олгандан сўнг, ишни ҳам, колективни ҳам ҳурмат қилишга ўрин қолармиди?* «Муштум». *Вас-васаланишнинг ўрни йўқ, мундан сўнг ҳам сизнинг хайриҳоҳона кенгашларингизга муштоқман..* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

10 (бу, шу сўзи билан) Муайян фурсат, ҳолат маъносини билдиради. *Шу ўринда яна бир нарсага эътиборни қаратмоқчиман.* — Рафиқам Мукамбархоннинг тадбиркорлиги бу ўринда ҳам жонимга ора кирди. Н. Сафаров, Оловли излар.

11 Муайян мавқе, ҳолат. *Шахснинг ҳазил-мутойиба, юморга мойиллиги ҳам муҳим ўрин тутади.* «УТА». Ўтмишдаги санъаткорлар ичидаги қизиқчилар алоҳида ўрин эгаллаб келганлар. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ. *Бу оддий тракторчи жувонга бўлган эҳтиром уни айрим ўринга қўяр эди.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

12 Макон маъноли грамматик терминлар таркибида қўлланади: *Ўрин келишиги. Ўрин ҳоли. Ўрин эргаш гап.*

13 (3-ш. эгалик ва ж. к., ў.-п. к. шаклида — ўрнига, ўрнида) қўм взф. Зидлик, қиёс каби муносабатларни, каби, эваз, кўра кўмакчиларига хос маънони билдиради. Лекин ечиниши ўрнига шошилиб портфелини олди. С. Зуннунова, Янги директор. *Сенинг ўрнингга ит боқсам бўлмасиди!* С. Аҳмад, Уфқ. *Бу кунки қорачопон ва қитроқ низоларини сизга бир тимсол ўрнида кўрсатайин..* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *-Нима қилди? — деган эди, опаси ўрнига синглиси жавоб берди.* О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса.

14 Ўрин (Эркаклар исми).

Иссиқ ўрнини совитмоқ (ёки ташламоқ, кечмоқ) Мавжуд қулай, яхши шароит-имкониятидан, жойидан кечмоқ, уни ташламоқ. ..ҳе йўқ, бе йўқ иссиқ ўрнимни совитиб, ишидан олиб ташласанг.. Газетадан. Сабабики бўлмаса, ким иссиқ ўрнини ташлаб, қум тепаликлари орасида саргардан бўлиб юради?! Мирмуҳсин, Меъмор. *Кўнгли ўрнига (ёки жойига) тушмоқ* Кўнгли таскин топмоқ, хотиржам бўлмоқ. *Ҳуш, кўнглинг жойига тушдими?* О. Ёкубов, Чин муҳаббат. *Ўрин йўқ* Кераги йўқ, ортиқча. *Кўнгил яқин жойда бундай гапларга ўрин йўқ.* С. Зуннунова, Янги директор. *Ўрнига келтиримоқ айн.* ўрнига қўймоқ. [Қодиров] Колхозчилар йўл-йўлакай қўл қовушириб салом бершиларини, иззат-хурматини ҳамиша ўрнига келтиришларини истайди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Ўрнига ўтмайди* Ўрнини босмайди, мурод ҳосил бўлмайди. *Мамажон полвон ишга тушишдан олдин патефонни бир қўйиб, музика эшишиб олмаса, ўрнига*

ўтмайди. Газетадан. *Ўрнига қўймоқ* Кўнгилдагидек, қойил қилиб, жуда яхши бажармоқ; ўринлатмоқ. *Тошкент ҳалқаро анжуманларни ўрнига қўйиб ўтказишда бой тажрибага эга.* Газетадан. *Гулом ака унга иш буюриб қолгудек бўлса, боши осмонга етар, севинганидан чопқиллаб бориб, дастёрчиликни ўрнига қўярди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *Ўрнида қўрмоқ* Қаторига қўшмоқ; ҳисобламоқ. *Мардикорни, хизматкорни, косибни одам ўрнида кўришмайди бу замонда.* Ойбек, Танланган асарлар. *Шу икки ийлдан бери менга бўлган алоқангиз бир зарра ҳам ўзгарган эмас.. мени хотин ўрнида қўрмайсиз!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎРИНБОСАР 1 Бирор кимсанинг ишини давом эттирадиган, мавқеини эгалайдиган шахс; шогирд. *Сохта олимларнинг ёмон иши — улар ўз ўрнига ҳам сохта ўринбосарлар тайёрлашидир.* Р. Усмонов, Одобнома. *Муносиб ўринбосарлар вояга етаётганидан хурсандман.* «Ўзбекистон қўриклири».

2 Бошлиқ ёки раҳбарнинг вазифасини бажариш ҳуқуқига эга бўлган расмий ёрдамчи; муовин. *Директорнинг ўринбосари.* — Сизни ўзимга ўринбосар қилиб олганимда, умидим катта эди. С. Анорбоев, Оқсой.

ЎРИНДИҚ 1 Ўтириш учун мўлжалланган маҳсус мослама (мас., стул, кресло, диван ва ш. к.). *Ўриндиқда ўтирган қиз сакраб ерга тушди.* М. Назаров, Сирли хат. *Меҳриҳон опа инграганича «Москвич»нинг орқа ўриндигига ётарди.* Н. Қобил, Беморлар. *-Хизмат? — деди Каримий дарвоза оғзидаги таҳта ўриндиққа пуфлаб ва Баширжонни ўтиришга таклиф этди.* Н. Аминов, Суварак.

2 Шундай нарсаларнинг орқа (кўт) қўйиб ўтириладиган жойи, қисми. *Ёдгорнинг кўз ўнги қоронғилаши-ю, ийқилиб қолмаслик учун, стул ўриндигини чанглаб олди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЎРИНДИҚЛИ Ўриндиғи бор. *Анвар юмшоқ ўриндиқли креслони Алимарбоннинг олдинга сурди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЎРИНДОШ 1 айн. ўринбосар. *Уни таҳтадан маҳрум этмоқчи бўларди.* Аммо Исфандиёрнинг ўрнига ўриндош тополмай иккиманарди. С. Сиёев, Аваз.

2 Ўриндошлик йўли билан ишловчи шахс.

ЎРИНДОШЛИК Асосий лавозими билан бир вақтда бошқа маошли лавозимни ҳам эгаллаб туриш. *Вазифани ўриндошлик йўли билан бажармоқ.* ■ .. шаҳар поликлиникасига ярим ставка билан ўриндошлика ишга жойлашиб олди. Газетадан.

ЎРИНЛАМОҚ 1 кам қўлл. Адо этмоқ, бажармоқ, ижро этмоқ. *Устахонада ҳар ким мавсумий ишларини барвақт ўринлаб қўйишга шошиларди.* Газетадан.

2 Амалга ошмоқ; ижобий натижа бермоқ. [Сафар бўзни:] *Ариза ўринласа, яна хизмат қилармиз, мирзабоши.* А. Қодирий, Мехробдан чайн.

ЎРИНЛАТМОҚ Яхшилаб, кўнгилдаги-дек қилиб бажармоқ, ўрнига кўймоқ, дўн-дирмоқ. *Шерназарбой ўзини мақташга уста бўлиб, гапни жуда ўринлатар эди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Бу йил звеноликни ўринлатинг, келаси ўши, албатта, бригадир бўласиз.* Уйғун, Дўстлар. *Қачон менинг айтганимдек қилиб ўринлатувдингки, энди ўринлатасан!* Шуҳрат, Жаннат қидирганлар.

ЎРИНЛАШМОҚ айн. ўрнашмоқ. *Отиқ меҳмон ўринлашиб олгач.. Зокирбой ўтирганларга кибр-ҳаво билан уни танишишга бошлади.* С. Кароматов, Бир томчи қон. *Борабора бу фикр унинг бошига жиёддий ўринлашиб олди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎРИНЛИ 1 Микдор билдирувчи сўзлар билан келиб, шу сўзлар билдирган микдорда ўринга эгаликни билдиради; ўринга эга, ўрни бор. *Тўрт ўринли енгил машина.* Олти юз ўринли зал. *Икки юз ўринли касалхона.* ■ *Шерзод ётган еттинчи палата икки ўринли эди.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

2 Ҳақиқатни ифодалайдиган, адолатли; асосли, тўғри. *Ўринли мулоҳаза.* Ўринли фикр. *Ўринли маслаҳат.* ■ *Ҳасан сўғи билан Алим бува Қудратнинг ўринли гапларини жон қулоқлари билан тинглашиди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Жоиз, муносиб. *Шуни айтиб ўтиши ўринлики, бу муносабатнинг моҳияти ҳақида ўзбек тилишунослигига фикр баён қилинмаган.* «ЎТА».

4 Ўз жойида, ўрни билан, заруриятга кўра; тўғри. *Ўринли ҳаражат.* *Ўринли сарф.* *Минерал ўғитларни ўринли ишлатмоқ.*

ЎРИНСИЗ 1 Асоссиз, бесабаб, беҳуда, ортиқча, нотўғри. *Ўринсиз ғазаб.* *Ўринсиз араз.* *Ўринсиз койимоқ.* ■ *Аваз қозининг*

шикояти ўринсиз топилиб, мол-мулки мусодара қилинди. Н. Сафаров, Оловли излар. *Қўрқмангиз, ҳожи!.. Марғилон ҳокими ўринсиз қон тўқувчи эмасдир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ярим кечага боргандা, Оқилахон қуруқ тухмат, ўринсиз таъналардан қутулиши ўйларини ўйлай-ўйлай, диванга суюнганича ухлаб қолди.* Р. Раҳмонов, Талваса.

2 Муайян вазиятга тўғри келмайдиган, ёпишмайдиган; ноўрин. *Убай, директорнинг ўринсиз ҳазилидан шартта орқасига ўғириди-ю, кабинетдан чиқиб кетди.* «Ўзбекистон қўриқлари». *Муҳаммаджон ҳозир гапиришини ўринсиз деб билди ва қовогини солиб, юзини Зокирдан ўғириб олди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

3 Бирор заруратсиз қилинган; фойдасиз, нотўғри, беҳуда, чакки. *Бир бойнинг икки ўғли бўлиб, каттаси машшатпараст, серҳаражат, пулни ўринсиз сарф қиласидиган экан.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандғи.

ЎРИС эск. с. т. Рус. *Ўрис хотин.* ■ *Ўрис амалдорга тегажоғлик қилишини унга ким қўйибди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЎРИСЧА эск. с. т. Русча. *Қани энди, мен ҳам ўрисчани шаримлатиб ўқийдган бўлсан.* С. Аҳмад, Ҳукм.

ЎРИШ I Ўрмоқ I фл. ҳар. н. *Давлатбеков..* пичан ўриш графигини ошириб бажарашга жон-жаҳди билан ҳаракат қиляпти. П. Қодиров, Қора кўзлар.

ЎРИШ II Ўрмоқ II фл. ҳар. н. *Сочларини қирқ кокил ўришларини айтинг.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 тех. Тўқиманинг, матонинг узунасига ўтган иплари. *Ўриш ва арқоқдай Текис зеҳнимда Тўқилишга тайёр Янги қўшиқлар.* F. Фулом.

ЎРКАЧ 1 Туянинг орқа сиртида битта ёки иккита бўладиган, қалин ёғ қатламидан иборат дўнг ўсимта. Уни [туяни] ҳеч ким қистамайди, етакламайди ҳам, худди машинадай, ўз ишини ўзи билади: ўркачларини диркиллатиб лўқиллаганича, бир ўйлдан тинмай бориб-келиб туради. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. *Нор ўркачин тушишар эсга Дарё бўйидаги теналар.* Э. Раҳим.

2 кўчма Тепалик, тоф ва ш. к. нинг ўркача ўхшаш жойи. Қирнинг ўркачи нари четда юксалган тогнинг белига етиб турар.. эди. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. *Узоқдан қораниб кўриниб турган тоф ўркачига тўлин ой*

миниб олди. Ҳ. Фулом, Машъал. *Мавзе чети ўркач құрларга туташ*. А. Ибодинов, «Латофат» дүкөнидеги қатл.

ЎРКАЧДОР Йирик, катта ўркачли. *Бах-
мал, кимхоб ёпилган ўркачдор түяларга ёки
каптакон зар дүппиларга ўхшаб кетган
барханлар унга дош беролмай чекинарди-
лар*. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Дараю до-
вонлардан ошиб, ёш-яланг ўйловчилар «Қиз
сийна» деб аталган ўркачдор тепаликка
кўтарилидик*. Й. Муқимов, Қўшбулоқ.

ЎРКАЧЛАНМОҚ Ўркачга ўхшаб кўта-
рилмоқ. Сувнинг ўркачланишини қаранг, ҳар
қандай отни ҳам эсанкиратади.. Ҳ. Нуъмон
ва А. Шораҳмедов, Ота.

ЎРКАЧЛИ Ўркачи бор. Ўркачли түя.
Икки ўркачли түя.

ЎРЛАМОҚ 1 Юқорига, тепаликка то-
мон юрмоқ, ўйналмоқ, чиқмоқ. *Тоққа ўр-
лаб Очил кетиб боради*. Фозил Йўлдош ўғли.
Аёли ёш боладай унинг қўлидан тутади.
Етаклашиб, юқорига ўрлайдилар. Н. Нор-
қобилов, Бекатдаги оқ уйча. Қирга ўрлаб ке-
тадиган сўқмоқда бир эшакли боряпти. Т.
Мурод, Юлдузлар мангу ёнади.

2 Кўкка (осмонга) кўтарилимоқ; юқо-
риламоқ. Султон улардан [қуюнлардан] қо-
чиб, машинани дам чатга, дам ўнгга бурди,
ниҳоят, қутулдик деганимизда, яна битта-
си рўтарамиздан осмонга ўрлаб қолди. А. Мух-
тор, Давр менинг тақдиримда. *Үйларнинг
мўрисидан кўтарилиган тутун осмонга ўр-
лайди*. М. Ҳазраткулов, Журъат.

ЎРЛИК шв. Ўжарлик. Ўрлик қисса, айт-
ган сўзга кўндириб, Мусофирга зўрлигимиз
билириб. «Ёдгор». Одамлар чонни ўрликда
қанчалик айбламасин, лекин у жўн турмуш-
га кўнишиб кетолмади. Н. Норқобилов, Бе-
катдаги оқ уйча.

ЎРМА Үриб, эшиб тайёрланган. Ўрма
арқон. Сувонжон нақ елкасига тушай
деган ўрма қамчига чап берди. С. Анорбоев,
Оқсой.

ЎРМАК Шолча ёки гилам тўқийдиган
маҳаллий дастгоҳ. Ўнинг соя томонига *Са-
нам хола узун қилиб ўрмак қурган*. П. Қоди-
ров, Қора кўзлар. Эндиғина қўрила бошлиған
ўрмак атрофида уймалашаётган келинлари-
га, невараларига тикиларкан.. Н. Норқоби-
лов, Бекатдаги оқ уйча. Ўнинг ичига ўрмак
тикиб, фронт учун пайтава тўқийди. Н.
Қобил, Буғдой пишиғига етмаганлар.

Ўрмак қўймоқ айн. танда қўймоқ 2 қ.
танда. Мана, бир ишлодирки, у [Нусрат] та-
гин Тошкентга ўрмак қўйиб қолди. Э. Аъ-
замов, Жавоб.

ЎРМАЛАМОҚ 1 Юрмоқ (ҳашаротлар
ҳақида). Кўнғиз ўрмалайди. Қирқеёқ ўрмалаб
кетмоқда. Даҳадан турган қуртлар барг
қидириб ўрмаламоқда. Адирада бир чумо-
ли ўрмаласа, у [бобо] сезар. К. Муҳаммадий.

2 Ҳудди шундай юриш қўлмоқ, судра-
либ юрмоқ; әмакламоқ. Танклар далага ёйи-
либ, ўт пишириб, ҳар ёқдан ўрмалаб ке-
ларди. Ойбек, Қуёш қораймас. Бектемир
душман мудофаасига яқин жойдан ўрмалаб
келган бир танқистнинг бетига қарашга бо-
тина олмади. Ойбек, Қуёш қораймас. Узоқ-
даги адирнинг ёнбағрида бир нима ўрмалаб
кеяпти. О. Ёқубов, Излайман.

3 Юқорига томон тирмашмоқ, ёпишиб
чиқмоқ, кўтарилимоқ. Элмурод қалбига ми-
лтиқ товушлари билан кираётган қувонч
тасъсиридан ҳовлиқиб, том устига ўрмала-
ди. П. Турсун, Ўқитувчи. [Болалар] Гоҳ тик
қояга ўрмалар, гоҳ илон изи бўлиб кетган
сўқмоқдан пастликка — дарага тизилишиб
тушиб боришарди. Ҳ. Назир, Сўнмас чак-
моқлар.

4 Милдираб оқмоқ, жилдираб ўтмоқ
(сув, томчи ҳақида). Тагидан сув ўрмалаган
ҳар тун ғўза тирилмоқда. И. Раҳим, Чин
муҳаббат. Ота чуқур тин олди. Ич-ичига
ботиб кетган кўзларидан ёш ўрмалайди. А.
Куронбоев, Ориятсиз ўғил.

ЎРМОН Бир-бирига ва ўсиш шароити-
га таъсир этувчи ва географик ландшафт
элементини ҳосил қилувчи дарахтсизмон
ўсимликлар мажмуй, дарахтлар гуж ўсган
жой. Қалин ўрмон. Ўрмон хўжалиги. Пе-
тербург останасидаги ўрмонларда дарахт
қултади. П. Турсун, Ўқитувчи. Улар фақат
кечга яқин қалин ўрмон билан ўралган кич-
кинагина бир қишлоққа етиб келишиди. А.
Рахмат, Соқов бола.

ЎРМОНЗОР Ўрмонли жой; ўрмон, да-
рахтзор. Бир ёни соӣ, бир ёни қалин ўрмонзор
эди. Ўйғун.

ЎРМОНЛИ Ўрмони бор; ўрмон билан
қопланган. Ўрмонли тоғ. Ўрмонли жой.

ЎРМОНЛИК айн. ўрмонзор. Қўзларидан
ўт сочди. Ўрмонликдан тун қочди. Ҳ. Олим-
жон.

ҮРМОНЧИЛИК Халқ ҳўжалигининг ўрмон ҳосил қилиш ва ўрмон маҳсулотини тайёрлаш билан шугуулланувчи соҳаси (ўрмоншуносликнинг бир тармоғи). Ўрмончилик хўжалиги. Ўрмончилик саноати.

ЎРМОНШУНОС Ўрмончилик мутахассиси. Ўрмоншунос олим. Ўрмоншунослар тайёрламоқ.

ЎРМОНШУНОСЛИК Ўрмон ҳаёти, ўрмонлар яратиш ва ўрмон маҳсулотидан фойдаланиш ҳақидаги фан.

ЎРМОҚ I Фалла ўсимлиги, ўт, беда ва б. ўсимликни чалғи, ўроқ, комбайн ва ш. к. билан қирқиб олмоқ. *Арна ўрмоқ. Қамиш ўрмоқ. Янтоқ ўрмоқ.* — [Бекбой:] Ўроқ ясатиб беринг, мен ҳам буғдой ўраман, деб жони-ҳолимга қўйдими бу қизча. Н. Сафаров, Дон. Қоровул шўра ва ялпизларни ўриб, сув урган жойга тиқа бошлади. «Ёшлик».

Арпангни хом ўрдими? қ. арпа. Ўроқ ўрмоқ. Ўроқ билан ўрмоқ, ўроқ билан ишламоқ. *Машраб индамай, ўроқ ўраётган жойига қараб кетди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. *Сизнинг молларингизга қараган, ўргингизни ўрган, хирмонингизни янчган.. бир инсонни биламан..* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЎРМОҚ II Толаларни ёки уларнинг бир неча тутамини бир-бирига чалмаштириб тўқимоқ, эшмоқ. *Сочни ўрмоқ. Қамчи ўрмоқ.* — Ҳафиза оқ батис(т) кўйлагини.. кийиб, сочини битта қилиб ўрган эди. Мирмуҳсин, Умид. *Отга чиғаноқли асбобларни тақиб, ёлини қизил латталар билан ўриб, отнинг атрофида айланиб, унга жуда зеб берди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЎРМОҚ III иш. Ўрламоқ; ўрмаламоқ. Ёлизоёқ ӣўлдан қирга томон ўриб чиқаётган бир тўда аёлларни ўз оғзига қаратиб бораётган *Масумаойнинг сўзини кимдир бўлди.* Н. Сафаров, Дон. *Дасталарга чиқсан қуртлар, пилла ўраш ўрнига ўриб юрар, якка-якка ўраганлари ҳам пиллани тешиб, яна чиқиб кетган эди.* Н. Сафаров, Олияхон Султонова.

ЎРНАК Бошқалар эргашса, тақлид қилса арзидиган иш ёки ҳаракат намунаси. Ўрнак бўлмоқ (кўрсатмоқ). Ўрнак олмоқ. — Саккис қават кўрнада оёғини узатиб ётган кексаларнинг бел боғлаб, далага чиқиши — бошқаларга ўрнак. И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Шундай оғир, масъулиятли пайтларда командирнинг шахсий жасорати ва ўрнаги бир онда юзларча одамларни қаноатлантиради-*

ган қандайдир сеҳрли бир кучга эга эканига асло шубҳа қилмасди. Ойбек, Қўёш қораймас. *Сержант меҳнатда қандай ўрнак бўлган бўлса, жангда ҳам жсангчиларга ўрнак бўляпти.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЎРНАКЛИ Ўрнак бўладиган, бошқалар тақлид қилса арзидиган; ибратли. Ўрнакли иш. Ўрнакли жасорат. — Мудир жадал қадам ташлаган ҳолда тўхтосиз гапирав, унинг сўзлари ҳам ўрнакли, ҳам қизиқ эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЎРНАМОҚ кам қўлл. Ўринлашмоқ, ўрнашмоқ. Стол яхши ўрнади. — Сайдий — жўн студент, ёзувчиликка ўрнаб, ҳамиша муваффақиятсизликка учраб юрган бир ишгит. А. Қаҳҳор, Сароб

ЎРНАТМОҚ I Муайян бир ҳолатда ўрнига мослаб қўймоқ, жойламоқ, ўрнаштиримоқ. Йўлчи шамни қизнинг тенасидағи токчага ўрнатди. Ойбек, Танланган асарлар. Аҳмаджон чакалакзордан ўтиб, пулемётни снаряддан ҳосил бўлган бир чуқур бўйига ўрнатди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

2 Бунёд қилмоқ, ясамоқ, қурмоқ. Ҳайкал ўрнатмоқ. Стенд ўрнатмоқ. Майдон ўртасига монумент ўрнатмоқ. — Иккичи жаҳон урушида ҳалок бўлганлар хотирасига ёдгорлик ўрнатши расм бўлди. Газетадан.

3 Бирор ҳолатни юзага келтиримоқ, жорий қилмоқ. Тинчлик ўрнатмоқ. Интизом ўрнатмоқ. — Гуломжон дастлабки кундан тортиб мактабда қаттиқ тартиб ўрнатди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ахир, адолатни қон тўқмай ўрнатса бўлмайдими? К. Яшин, Ҳамза.

4 Ишга, ўқишига ва ш. к. га киритмоқ, жойлаштириб қўймоқ. Мана, Қодиров номига ёзилган ҳат, сизни ишга ўрнатиб қўяди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ЎРНАШМОҚ I Бирон ўринни ёки жойни эгалламоқ, эгаллаб ўтиримоқ, ўринлашмоқ. *У креслога қулаӣ ўрнашиб олди. Ўрнашиб ўтиринг. Жой нотекис бўлгани учун стол ўрнашади.* — Ҳалиги шоҳ арқоннинг орасига бутоқ-мутоқлари билан кириб, маҳкам ўрнашиб олибди. П. Қодиров, Қора кўзлар. Сидикжон эгарга яхшироқ ўрнашиб, отнинг жиловини силкиди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 кўчма Бир жой, ўринда мавжуд бўлмоқ, унда жой олмоқ. Кўзларига ўрнашган, сингишган ғам кетмаган эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Бирор жойни ишғол қилмоқ, бирор жойда яшамоқ; ҳаёт кечирмоқ, турмоқ. *Ётоққа ўрнашмоқ. Квартирага ўрнашмоқ. У шаҳарга ўрнашиб қолди.* — Янги ерларга жасур ёшлар кўчиб боришиб, ўрнашиб қолмоқдалар. Газетадан. Душман муҳим стратегик аҳамиятга эга бўлган станцияда жуда маҳкам ўрнашган ва ҳар қандай қурбон бадалига бўлса-да, уни қўлдан чиқармасликка тиришарди. Ойбек, Қуёш қораймас.

4 Бирор иш-фаолият, лавозим ва ш.к. да ўрин эгалламоқ, унда муҳим бўлмоқ. Директорликка ўрнашмоқ. Институтга ўрнашмоқ. — У вилоят газетасига масдуд котиб бўлиб ўрнашиди. А. Қаҳҳор, Сароб. Аммо Ҳолмирзаев ҳеч ерда муҳим ўрнашолмади. «Муштум».

5 кўчма Эс, хаёл ва ш. к. да жой эгалламоқ. Бу лавҳанинг ҳаммаси унинг хаёлига қаттиқ ўрнашиб қолган эди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. ...майин товуши, нуқрадек соvuқ ва ясамароқ жилмайши хотирамга ўрнашиб қолди. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. Бакиргандан кўра, мароми билан сенироқ қилинган таъна қулоққа яхшироқ киради, зехга яхшироқ ўрнашади. Газетадан.

ЎРОВ Ўралган, куршалган ҳолат; қуршов. Талвасага тушган душман, ўровда қолган бўлса ҳам, осонликча жон бермай, қаттиқ олишарди. Файратий, Унутилмас кунлар.

ЎРОЛ фольк. Гап ёки нутқнинг боши, бошланиш; муқаддима. Ўзбекча «йўл бўлсин» деган сўз гапнинг ўроли бўлади. «Равшан». Ўзбекнинг қизи ҳар сўзининг ўролида айтади: -Эр Алпомис ёрим бордир, Элда зўраворим бордир.. «Алпомиш».

ЎРОҚ 1 Турли бошоқли экинлар, беда, пичан ва ўтларни қўлда ўриш учун ишлатиладиган, бели букик, ўткир тиғли меҳнат қуороли; қўл ўроқ. Ўйчи ўроққа дикқат билан тикилиб қаради ва энкайиб ўра бошлади. Ойбек, Танланган асарлар. Даشتдаги буғдой асосан ўроқ билан ўрилгани учун, машиқ фақат янтоқ қалин жойлардагина кўпроқ учарди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

ЧАЛГИ ўроқ с. т. Чалғи. Эҳе, машина лиқ тўла темир асбоб. Бир хили чалғи ўроққа ўхшаб тиги қайрилган. Ҳ. Назир, Ҷўл ҳавоси. Ўроқ ўрмоқ с.т. қ. ўрмоқ I. Очил омочга бўйи етиб-етмай кўш ҳайдаган, ёз ойларидан отасига қўшилиб ўроқ ўрган, тоғларда қўй боққан. П. Қодиров, Уч илдиз. Қўл ўроқ айн.

ўроқ I. [Сотволди:] Айтгандаи, бир қўй ўроқ, бир чалғи, кетмондан иккита. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 с. т. Ўриш иши; ўриш жараёни. Авжи ўроқ пайти. Ўроқда ийқ, машоқда ийқ, хирмонда — ҳозир. Мақол. — Қирдаги буғдойлари, қўриқлардаги дэхқончиликларини саранжомлагандан кейин Бердибой тўқайга шоли ўроққа кетади. А. Қодирий, Обид кетмон.

ЎТГАННИНГ ўРОГИНИ, КЕТГАННИНГ КЕТМОНИНИ ОЛМОҚ Дуч келган кишига озор бермоқ, безорилик қилмоқ. -Ўша кезлари Бургут босар-тусарини билмай, медалларини жаранглатиб, ўтганинг ўроғини, кетганинг кетмонини олиб юрди, — деди чол. С. Аҳмад, Ҷўл бургути.

ЎРОҚ-БОЛҒА тар. Ишчилар ва дэхқонларнинг бирлиги, иттифоқи рамзи сифатида бирининг устига бирини кўйиб, чалмаштириб туширилган ўроқ ва болға сурати. Унинг [танданинг] буғдой бошоқ қўшилган ўроқ-болға тамғаси сув остида Саодатнинг кўзига ўзгача ярқирамоқда. И. Раҳим, Ихлос.

ЎРОҚЧИ 1 Ўроқ ясовчи уста, темирчи.

2 Ўриш иши билан шуғулланувчи, ўрувчи киши. Ўроқчининг ёмони ўроқ танлар. Мақол. — Эртасига ўроқчилар қуруқ пичаларни тўп-тўп ийғнай бошладилар. С. Анорбоев, Оқсой. Ўзини чандаст-эпчил ўроқчи ҳисоблаган Ёрмат.. Йўлчининг ишида ҳеч қандай камчилик топа олмади. Ойбек, Танланган асарлар.

ЎРОҚЧИЛИК 1 Ўроқ (ўриш) иши. Мен қараб турмадим: пода боқдим, ўроқчилик қилдим, отбоқар бўлдим. Ойбек, Танланган асарлар.

2 эск. Бозорда ўроқчилар растаси, қатори.

ЎРОГЛИҚ Ўраб, беркитиб қўйилган; ўралган. Қудратни қўлтиқлаб, сўри остидаги стулга бориб ўтириди ва газетага ўроғлиқ блокнотини очди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Ҳури қўлидаги қоғозга ўроғлиқ нарсани Насимага тутқазиб, самимият билан гапирди. Ф. Мусажонов, Ҳури. Эсонбобо.. ўроғлиқ турган дастурхонни ёзib, бойваччанинг олдига сурди. С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

ЎРП шв. Елин. Биянинг ўрнига сутлар келади. Буни кўриб Ҳаким отдан қўнади. «Алпомиш».

ЎРТ шв. Олов, ўт, аланга. Шубҳа қовуради. Эди Баззиларни мисли ўрт. Миртемир.

ЎРТА 1 Сатҳнинг четларидан марказига томон тенг узоқликда бўлган қисми, нуқтаси; марказ. *Ноннинг ўртаси. Газетанинг ўртаси. Хонанинг ўртаси. Ҳовузнинг ўртаси. Тарвузнинг ўртаси.* ■ У [Сувонжон] дөвordan бир сакрашда ошиб тушди-ю, кучининг борича олдинга интилди. *Боғнинг ўртасида Ойсулувга етди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Шаҳарнинг ўртасида дангиллама ҳовлим бор!* О. Ёкубов, Учрашув. *Тўхта хола ҳовли ўртасидаги сўрига келиб, оппоқ ёстиққа энгашди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Узун нарсанинг икки учидан тенг узоқликда бўлган нуқтаси, жойи. *Арқонни ўртасидан кесмоқ.* ■ *Ўш билан Андикон ўйланинг ўртасида шумашайиб ётган Қорабулоқ қишилги бирваракасига уйгониб кетди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Икки ёки ундан ортиқ нарсаларнинг оралиқ қисми; оралиқ. *Чап томонда тоғ этаклари, ўнг томонда яшил пахтазор, ўртасида қишилғи.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Шарқу гарб ўртасида катта бир манзил, Чин-Мочиндан толиқиб келган карвонлар..* М. Шайхзода.

4 Кишилар ёки бир жойдаги нарсалар ораси; куршов, давра. *Ўртада бир неча қизлар рақс тушмоқда — жонли, шўх, тетик рақс.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Оломон ичидан Мамажон ўртага чиқди.* А. Мухтор, Опасингиллар. *Санам хола билан қандай ярашганини айтди-ю, қайнанаси пишириб берган варақи сомсаларни ўртага қўйди.* П. Қодирров, Қора кўзлар.

5 сифт. Оралиқ (ўрта)да бўлган; ўртадаги. *Ўрта бармоқ. Ўрта эшик. Ўрта ҳовли.*

6 Бошланишидан ва охиридан таҳминан тенг узоқликда бўлган вақт. *Куннинг ўртаси. Йилнинг ўртаси.* ■ *Сарон ўтган, кузнинг ўртаси — меҳржон [кузги ҳосил байрами] палласи эди.* С. Сиёев, Ёргулик.

7 (асосан ў.-п. к. шаклида — ўртада) Ҳамма ёки бир неча киши учун умумий, тенг, бир хилда тегишли бўлган. *Ўртада машиналар, Ўртада бу гараж ҳам, Дўст бўламиз чинакам.* Қ. Муҳаммадий. [Низомиддинов:] *Коҳзоз эмиши-а, ҳамма нарса ўртада:* Бутун бир қишилғи бир кўрпада. *Ер ўртада, мол-жон ўртада.* С. Аҳмад, Ҳукм.

8 Меъёрий даражали; ўртача. *Ошнинг тузи баланд ҳам, паст ҳам эмас — ўрта.* *Ўрта бўйли ўигит.* *Ўрта ёшли аёл.* ■ *Деҳқон.*

Ўртадан кўра пастроқ, пастдан кўра юқорироқ ҳўжалиги бор. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

9 Беш балли баҳо тизимида «яхши»дан паст, «ёмон»дан юқори даражадаги баҳо; ўртача, қониқарли. *Ўқувчининг билимига ўрта* қўймоқ. *Иншодан ўрта* олмоқ. ■ *Ҳўп, ҳозир кўрамиз.. «Яхши!.. «ўрта».. ўрта».* *Қани аёло?* А. Қаҳҳор, Айб кимда?

10 (макон келишиклари шаклида — ўртага, ўртада, ўртадан) кўм. взф. Макон, пайт ёки объект муносабатини билдиради. *Гавҳар шошилмай ўтиб, Зулайҳо билан Абдухалининг ўртасига ўтириди..* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Отанг билан ўртамизда шундай гаплар ўтган..* М. Ҳазраткулов, Журъат. ..икки кундош ўртасидан анча гаплар ўтгани бир даража маълум бўлди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ширмонжон оломон ўртасидан сугурилиб чиқди.* С. Зуннунова, Олов.

Икки ўргада Томонлар тортишуви оқибатида. *Икки ўртада қизимга жабр бўлмаса гўрга эди!* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Ўрта ўйлда қолмоқ айн. арасотда қолмоқ қ. арасот.* У ўрта ўйлда сўнгайиб қолган эди. *Изма-из жазони ўтаб чиққан «устоз»нинг этагидан маҳкам тутди.* «Муштум». *Ўртага олмоқ* Бирор нарса юзасидан кўпчилик бўлиб панд-насиҳат қилмоқ, таъсир ўтказмоқ. *«Йиги»дан сўнг икки овсин дарров Нурини ўртага олиб, шивир-шивир билан «фалокат»ни тушунтира бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ўртага солмоқ айн. ўртага ташламоқ.* Умумий мажлис қиламиз, ўртага соламиз. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Ўртага ташламоқ* Кўпчилик муҳокамасига тақдим этмоқ. *Иброҳимов.. ўртага ташланган фикрларни ва буларнинг тўғри ё нотўғри эканлигини исбот қилиши учун кўрсатилган далилларни ўлчаб, салмоқлаб кўрди.. ёзib олди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Ўртага тушмоқ айн. орага тушмоқ қ. ора.* - Битта гапдан қол, Умар, аччигингни ют, — деди Бўронбоя ўртага тушиб. К. Яшин, Ҳамза. *Аммо ҳўжайин ўртага тушса, у вақт иш силиқ бўлиб чиқса керак, деб ўйлайман.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ўртада қолмоқ айн. орада қолмоқ қ. ора.* [Эримбет:] Элгелди оға, воқеа ўртамизда қолсин. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. *Ўртадан қўтармоқ* Йўқ қилмоқ. *Ноқулай вазиятни ўртадан кўтармоқ.*

Гина-кудуратни ўртадан кўтармоқ. — Мусулмонқул бу ишларни бир яхши мақсадни кузатиб қилганда, золимларни ўртадан кўтариб, юртга осойиш берганда, унга ким ни ма дея олар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎРТААСРЧИЛИК Ўрта асрга хос хусусият, ҳолат.

ЎРТАКАШ с.т. Тўй, зиёфат, ўтириш ва ш.к. маросимларда даврани олиб борувчи, маросимни бошқарувчи киши, тамада. Ўртакашининг «Тўй – тўйдай бўлсан!» деб қичқирғанларини эслаган бўламиз. Газетадан.

ЎРТАЛИК кам қўлл. Ўрта ер, ўрта жой; ўрта, оралиқ. Вақт кечикиб бормоқда, ўрталик қоронғилашмоқда эди. Ф. Гулом, Шум бола. Ҳамма жим туриб қулоқ солди. Ҳеч қандай овоз ўйқ эди. Демак, ўрталик ҳали катта, кўп кунлар, балки ойлар қазишига тўғри келади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ўрталикда жой бормикан? Йўқ, ўртада жой ўйқ. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.

ЎРТАМИЁНА Ўрта даражадаги; ўртача. Ўртамиёна уй. Ўртамиёна хўжалик. Ўртамиёна асар. — Мен ўртамиёна баҳоларни ёмон кўраман. Менга ё «беш», ё «икки» қўйинг! Ф. Мусажонов, Фамхўр. Лофт бўлса ҳам, дадамнинг ишхонасини ўртамиёна кутубхона, деса бўлади. Газетадан. Зайнаблар ўртамиёна яшашарди. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди. Аксинча, ўртамиёна актёр бўлсанг, режиссёрнинг олдига сен борасан. Газетадан.

ЎРТАМОҚ 1 Ўт олмоқ; ёнмоқ, ёндиримоқ. Ўйларимиз ўртаб ёнарди, Иссигига исинарди ёв.. Т. Тўла. Ҳалойиқ.. қизил аскарлар хонумонимизни ўртаб вайрон қилди.. Н. Сафаров, Кўрган-кечирғанларим.

2 кўчма Нихоят даражада қиздирмоқ; кўйдирмоқ. Қуёшдан оққан олов сели гавжум шаҳар кўчаларини ўртайди. Ж. Абдуллахонов, Орият.

3 кўчма Руҳий алам-изтиробга солмоқ; кўйдирмоқ. Юракни ўртамоқ. Жонни ўртамоқ. — Нега индамайсан, ишглайсан, Юрак-батим ўртаб тиглайсан. Э. Раҳим. Остингда юз алвон ўйнайди отинг, Душманни ўртайди шаъни-шавкатинг. «Алпомиш». Акронинг қулогига карнай-сурнай садоси чалинса, ҳеч қачон ушалмас орзуси алам бўлиб, вужудини ўртайди. Э. Усмонов, Ёлқин.

ЎРТАНЧА Ака-ука, опа-сингиллар (фарзандлар), шунингдек, куёв ёки келинлар ва ш.к. қаторида энг каттасидан кейинги, энг

кичигидан каттаси; ўртадагиси. Энг каттаси – борса келарга, ўртаничи – борса келмасга, кичиги – борса ҳатарга кетибди. «Эртаклар». Чала бино орқасидаги янги уйда мўйсафииднинг ўртанича ўғли яшайди. Ў. Усмонов, Сирли соҳил. .. ўртанича қизи Ойша бегимни унаштириб қўйишган эди. П. Қодириев, Юлдузли тунлар. Кампир у ёқ-бу ёқ-қа кетганида, бу ишларни фақат ўртанича келининга ишонарди. С. Аҳмад, Сайланма.

ЎРТАПИШАР Мавсум ўрталарида пишалиган. Ўртапишар олма. Ўртапишар пахта навлари. — Ҳар меванинг ўз участкаси бор, ҳар бир участканинг ўз бўлимлари бор: ўртапишар, ўртапишар, кечипишар. И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

ЎРТАЧА Ўрта даражага эга бўлган, ўрта даражадаги; юқори (ортиқ) ҳам, паст ҳам эмас. Ўртача оғирликдаги тарвуз. Ўртача ҳарорат. Ўртача тезлик. Ўртача ривожланмоқ. Ўртача исимоқ. — Қашқа жийирон устиди мalla ҷарм тўнли, тулки телпакли, ўртача жуссали бир кимса қалта тақилган узангига оёқларини тираб ўтиради. П. Турсун, Ўқитувчи. Ўртача гўштили ишчи отлар келган-кетганиларга парвосиз, ангиздан бош кўттармайдилар. А. Қодирий, Обид кетмон. Дала бизнинг боячадан кенг, ҳавоси ёқимлироқ эди, ўртача эсаётган ёқимли шамол кишининг юзини сийпалаб, димоққа латиф хуши ҳидларни келтиради. С. Айний, Эсадилклар.

ЎРТАҲОЛ эск. Яшаш, турмуш даражаси ўртача бўлган; бой эмас, лекин камбағалдан дурустроқ ҳаёт кечиравчи. Орада яна камбағал, ўртаҳол.. деган гаплар келиб чиқади. П. Турсун, Ўқитувчи. Содиқ таране ўзига тўқ ўртаҳол дехқонлардан эди. С. Аҳмад, Сайланма.

ЎРТОҚ 1 Ёши тенг ёки яқин бўлиб, ўзаро яхши алоқада бўлган тенгдошлар (бирбирига нисбатан); бирга ўсган; тенгдош, дўст, ошна. Укамнинг ўртоги. Қалин ўртоқ. — Ҳайр, онажсон! Менинг учун бувимни қуҷоқлаб қўйинг, ўртоқларимга салом айтинг! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳатто тумсайиб ўтирган Асрора ҳам беихтиёр чапак чалар, ўртогининг ҳусну латофатига маҳлиё эди. С. Аҳмад, Уфқ. Шу хотиннинг ўртоги бор эди. Яхши жонон.. Ойбек, Танланган асарлар. Бугун стипендия олишгани учун икки

ўртоқ қўлбола ош қилишмокчи эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Дунёқараши, фаолияти, яшаш шароити ва ш.к. жиҳатидан бир, foявий жиҳатдан яқин киши; ҳамфикр, ҳамғоя. Қудрат.. ҳокимнинг қон тўлиб кетган кўзларидан яширинмади, аксинча, ўртоқлари билан гузарда ярим кечагача жилмай ўтириди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Эски ўртоқларингдан айрилгансан, янги ўртоқ орттиrolмадинг. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

З расм. Кишиларга мурожаатда, одатда уларнинг фамилияси, касби, унвони ва ш. к. билдирувчи сўзга кўшиб ишлатилади. Ўртоқ директор. Ўртоқ майор. ■ Қани, ўртоқ бемор, оёқларингизни узатинг-чи. С. Кароматов, Олтин кўм. Рўзимат саҳнадан чиқиб кетди-ю, ҳаял ўтмай залда пайдо бўлди ва Канизакнинг олдига келиб, қулогига секин: -Ўртоқ Аҳмедов ўйқлаётбидилар, — деди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

4 с. т. айн. турмуш ўртоғи; эр ёки хотин, рафиқ ёки рафиқа. Ҳалимахон, ўртогингиз қаерда ишлайдилар? ■ Эркаклар ҳам рўзгор ишини яхши билиши, ўртогига яқиндан ёрдам бериши керак. Газетадан.

Турмуш ўртоғи қ. турмуш. Ҳошимжон, биринчидан, жонажон дугонамнинг турмуш ўртоғи, иккинчидан, ўз акамдай кўраман уни. Ж. Абдуллахонов, Тўғон.

5 Бирор иш-фаолиятда бирга бўлувчи, бирор нарсани баҳам кўрувчи, шерик. Ошга ўртоқ — бошга тўқмоқ. Матал. ■ Дам бўламан олтин қўёш Ҳуснига ўртоқ. Дам тераман этак-этак Гуллар: пушти, оқ. Файратий.

Ўртоқ бўлмоқ айн. ўртоқлашмоқ. Fирромлини билмайдиган ҳалол бола кўринади. Ўртоқ бўлсанг арзиди. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

ЎРТОҚЛАШМОҚ 1 Ўртоқ бўлмоқ, ўртоқлик муносабатини тутмоқ. Йўлчи улар билан содда ва очиқ кўнгил билан сўзлашиб, бирпасда апоқ-чапоқ ўртоқлашиб қолди. Ойбек, Танланган асарлар. Фақат икковалринг дўстлашиб, ўртоқлашиб кетишларингни хоҳлардим. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

2 кўчма Ҳурсандчилик, қайғу-ҳасрат ва ш. к. га шерик қилмоқ. Ҳадичахон Аҳророва ҳам қурултой минбаридан туриб нутқ сўзлади. Вакиллар билан ўз тажрибасини ўртоқлаши. Н. Сафаров, Ҳадича Аҳророва. У

ҳикоя жуда қизиқ бўлганидан ҳозиргача эсимдан чиқмаган ва уни нақл қилиб, китобхонлар билан ўртоқлашсам, зарар қилмаса керак. С. Айний, Эсдаликлар.

ЎРТОҚЛИК Ўртоқчиликка хос муносабат; дўстлик; Ҳожига тенг бўлмаса, Абулбарака билан ўртоқлиги бўлмаса.. Албатта, Таманнонинг илинжисида елиб-югурадида! Шуҳрат, Жаннат қидирганлар. Боболаримиз ҳам, «Қўргон қурма, бойлик тўплама, дўст орттири», деганлар. Ҳақиқатан ҳам дўстликдан гўзалроқ, ўртоқликдан кучлироқ нарса йўқ оламда. М. Салом, Кечирим.

Ўртоқлик учрашуви спрт. Расмий бўлмаган учрашув. ..Мойлисув шаҳрининг баскетболчилари наманганлик спорчилар билан ўртоқлик учрашуви ўтказдилар. Газетадан.

ЎРТОҚЧИЛИК айн. ўртоқлик. [Суннат:] Ахир дунёда ўртоқчилик, таниш-билишилик ҳам бор. Сенингча, ёлғиз муҳаббат бор-у, бошқа ҳеч нарса йўқ. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ЎР-ҚИР Рельеф шакли, ер юзаси нотекис, чукурлик билан қирлар алмашиниб келадиган жойлар.

ЎСАЛ 1 Беморнинг ниҳоятда оғир, ҳеч нарсани билмайдиган ҳолати, тузалишига умид қолмаган оғир касал.

Ўсал бўлмоқ 1) оғирлашиб қолмоқ, ўлим олдиди ётмоқ. Кампир ўсал бўлиб қолибди. ■ Бемор кундан-кун баттар бўлиб, охири ўсал бўлди. А. Қаҳҳор, Бемор; 2) ўта хижолат бўлмоқ, шарманда бўлмоқ. Ёлғончининг ўзи ўсал бўлди. ■ У лом-мим дея олмади, ўсал бўлиб, ерга қаради. Мирмуҳсин, Қизил дурралар. **Ўсал тортмоқ** Нокулай, хижолатли ҳолатда қолмоқ, қаттиқ хижолат бўлмоқ. Оғир дашномлардан ўсал тортуб, суга тушган мушукдай бўлиб ўтирган Силин бирдан сапишиб турди. Ҳ. Назир, Ўтлар туашганда. **Ўсал қилмоқ** Қаттиқ уялтироқ, шарманда қилмоқ. Борса, ё уришиб берар, ё.. шоир бўлмаган бир сен қолган эдинг, яқинда ариза ва қарорлар ҳам шеър билан ёзиладиган бўлади! — деб кўпчилик ичида ўсал қилар. А. Қаҳҳор, Сароб.

2 Ярамас, ёмон; бемаъни. **Ўсал ишни қилиб бўлган гуноҳкор.** Үндаин фарзанднинг ўлмоғи даркор. «Ширин билан Шакар». Аҳмад ўсал бир кайфиятда ўрнидан турди, қўллэзмани олиб, хонадан чиқди. Ф. Муса-

жонов, Ҳиммат. *Бегижон*, бу ишинг ўсал бўлиди, *Бойчичорни*, билдим, қалмоқ минибди. «Алномиш».

ЎСАЛЛАШМОҚ Касали оғирлашмоқ, ўсал бўлиб қалмоқ. *Касал ўсаллаши*.

ЎСАЛЛИК 1 Касалнинг оғирлашган, ўлим олди ҳолати.

2 Уят, шармандалик.

ЎСИМ эск. кам қўлл. **1** Ўсиш, кўпайиш; ортиш.

2 Бирор мажбуриятни ўз вақтида тўламаганлик учун олинадиган жарима ёки фоиз ҳисобида кўшимча тўлов; пеня.

ЎСИМЛИК Ҳаво ва тупроқдаги органик ва анерганик моддалар билан озиқланадиган, анерганик моддаларни органик моддаларга айлантириш хусусиятига эга бўлган, одатда, бирор жойга ўрнашган ҳолда ривожланадиган организм. *Ёввойи ўсимлик. Маданий ўсимлик. Хонаки ўсимлик. Кўп йиллик ўсимлик.* — *Гиёҳлар орасида кўкнор, наша каби заҳарли ўсимликлар борки, булардан истеъмол қилинганда, организм қаттиқ заҳарланади.*.. Газетадан. *Бодринг иссиқсевар, ёргугсевар ва намга талабчан ўсимлик.* «Фан ва турмуш».

ЎСИМЛИКШУНОС Ўсимликшунослик билан шуғулланувчи мутахассис, олим.

ЎСИМЛИКШУНОСЛИК Маданий ўсимликларни етиштириш усуллари ҳақидаги фан. *Ўсимликшунослик институти*.

ЎСИМТА Одам, ҳайвон ёки ўсимлик танасидан ўсиб, бўртиб ёки туртиб чиқсан қисем. *Кўричак ўсимтаси. Муртак (чигит) ўсимтаси.* — *Нерв тўқимаси нерв ҳужайраларидан, яъни нейронлардан ҳосил бўлади, нейронлар эса тана ва ўсимталардан иборат.* «Анатомия». *Куён миячасининг биргина ҳужайрасида олтмиши мингдан кўп ўсимта бор.* Н. Ёкубов, Жон.

ЎСИШ 1 Ўсмоқ фл. ҳар. н. *Дараҳтнинг ўсиши.*

2 биол. Ҳужайралар, шунингдек, ҳужайра бўлмаган тузилмалар сони ва массасининг ортиши ҳисобига организм ёки тана аъзолари ҳажми ва массасининг ошиб бориши.

3 иқт. Товарлар ишлаб чиқариш ва хизматлар яратиш ҳажмининг олдинги йил (давр)ларга нисбатан кўпайган миқдорда тақрорланиши.

ЎСИҚ Меърдагидан ортиқ ўсан, яхши ўсан. Ўсиқ қош. *Ўсиқ киприклар.* —

Тўриқ яна бир кишинади-ю, ўсиқ ёлини тўзгитиб елганча кетди. М. Осим, Ўтрор. *Ўсиқ гўза туплари уни бўйнигача кўмиб юборган.. С. Анорбоев, Оқсой. Фақат ўсиқ анжир буталарининг нари ёғида *Маҳкам* ҳар куни зарядка қиладиган пана жой ҳали сояга чўмид ётарди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

ЎСИҚЧА айн. **ўсимта.** Кўричакдан ингичка чувалчансимон ўсиқча чиқсан бўлиб, унинг деворида жуда кўп лимфатик тугунчалар жойлашган. «Физиология».

ЎСМА 1 Узун чўзинчоқ тўқ яшил баргли, крестгуллилар оиласига мансуб иккни йиллик ўсимон ўсимлик. *Қии бошлинишида ҳамма ток кўмса, Маликахон ўсмасини кўмар, чилада ҳам унинг ҳовлисида ўсма баҳордагидек кўкариб ётарди.* С. Зунуннова, Гулхан.

2 Шундай ўсимликнинг баргидан сиқиб олиниб, қош ва киприкларга қўйиш (суртиш) учун ишлатиладиган қора-яшил рангли суюқлик. Унинг ҳозиргина қўйған ўсмаси чаккасига оқиб тушган эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ЎСМА II тиб. Организмдаги ўзгарган ва ўзининг одатдаги шакти ҳамда вазифасини йўқотган ҳужайралардан иборат тўқималарнинг зўр бериб ўсиб кетиши. *Жигар ўсмаси. Мия ўсмаси.* — *Тажрибалардан мазлум бўлдики, кобранинг заҳари ҳатто рак ўсмасини ҳам ўсишдан тўхтата олар экан.* «Фан ва турмуш».

ЎСМАЛИ Ўсма кўйилган, ўсма суртилган. *Бегимхон гўздан бошини кўтариб, қуюқ ўсмали қошларини чимириб, бобиллаб берди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЎСМИР Болаликдан балоғат ёшига ўтиш давридаги, 12-16 ёшдаги бола. *Атрофида — унинг латифаларига, қизиқ-қизиқ ҳангомаларига муштоқ бўлган беш-олтита ўсмирлар.* С. Анорбоев, Оқсой. *Ўзининг меҳнат фаолиятини бошлиётган ўсмир алоҳида муоммалага, кўпроқ эътиборга муҳтож бўлади.* Газетадан.

ЎСМИРЛИК Ўсмир ёшидаги давр. *Ўсмирлигимда у билан чираниб баҳсласиб эдим.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

ЎСМОҚ 1 Ривожланниб бўйига ёки узунасига ўзини қўймоқ, чўзилмоқ, ривожланмоқ. *Бола яхши ўси.* *Катта майдонданги ғўзалар барқ уриб ўсянти.* — *Бодом дарахти ер танламайди, тошлоқ, қумлоқ*

жойларда ҳам ўсаверади. Газетадан. ...жуда ўсиб кетибсиз-ку, Ойтұти, мана қаранг-а, менега етиб қолибсиз. Ойдин, Фонарь тагида.

2 Күкарған (үстән) ҳолда бўлмоқ (дарахт, ўсимлик ҳақида). Күчамизнинг муюлишида ўсган сада тагига қўйилган каравотда икки кампир дам олиб ўтиришибди. Газетадан. Яси қирға чиқиб қарасам, ҳақиқатан ҳам яланглиқда китта садақайрагоч ўсиб турбиди. Газетадан.

3 Катта бўлмоқ, балоғатга етмоқ; улғаймоқ. У түгилиб ўсган қишиғининг ҳар бир деворига, таниш дараҳтларда яшиаб турған кўм-кўк япроқларга сук билан тикилиб борарди. С. Аҳмад, Уғғ, У [Аваz] чорвадор оиласда ўсиб, мол сўйишларни кичиклигидан кўп кўрган эди. П. Қодиров, Қора кўзлар. Оҳ, она тупроғим, ўсган жойларим, Кўнглимда сақланар ҳурматинг, қадринг. Миртемир.

4 Сон-миқдор, даража ва ш. к. жиҳати ортмоқ, кучаймоқ. Ўтган иши жамият аззоларининг сони бирмунча ўсди. Газетадан. Чорва комплекслари ва фермаларига техникавий хизмат кўрсатиш тобора ўсмоқда. Газетадан.

Кўнгли ўсмоқ Кўнгли кўтарилмоқ, кўтаринки руҳга эга бўлмоқ, руҳланмоқ. Аваz ўзининг чўпонлик қобилиятидан ғурур қилиб, кўнгли тонгдай ўсиб юрган пайтларини эслади. П. Қодиров, Қора кўзлар.

ЎСМОҚЛАМОҚ кам қўлл. айн. ўсмоқчиламоқ.

ЎСМОҚЧИЛАМОҚ ўзи билган ёки тахмин қилган нарсани янада суриштириб аниқлашга уринмоқ, шу мақсадда гап-сўз ташламоқ. Пишиқ, сўзамол кампир.. келинларни ўсмоқчилаб гапга солар, эшигтганларни дарров Қоратойга етказар эди. Ойбек, Танланган асарлар. -Қаёқда юрибсиз бемахалда? – худди эрининг «кирдикори»дан хабардор бўлгандай ўсмоқчилади Шакархон. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. У Мұхаррамдан кўп нарсани ўсмоқчилаб сўради. Шуҳрат, Шинелли ийллар.

ЎСПИРИН Балоғат ёшига етмаган ёш йигит. Бу йигитни танийман кўпдан, Сармарқандда ўсган ўспирин. Ё. Мирзо. Бундан саккиз шил аввал, у [Ўрз] ўн етти яшар ўспирин экан. Ойбек, Танланган асарлар. Мана, ўғлим лаби устида Қалдирғочнинг маъин қаноти. Ўспириним тоза кўксиди Кунда ошар янги ҳис поти. Зулфия.

ЎСПИРИНЛИК 1 Ўспирин ёшидаги давр; ёшлик. Ўспиринлик ўйларим. — Энди болалик бўстонидан ҳатлаб ўтиб, ўспиринлик даврига қадам қўйгансиз, ҳаёт учун керакли касб-ҳунар ортириш лозим. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

2 Ўспиринга хос ҳолат, хислат. Шунинг учун Ҳайдар чўққи саксонда Ўспиринлик давво қилса ҳаққи бор. Ф. Гулом.

ЎСУВЧАН Тез ўсадиган. Ўсувчан бута.

ЎСУВЧАНЛИК Яхши, тез ўсиш белгиси, хусусияти.

ЎТ І І Ёниш жараёни; олов, оташ. Ер түйдирар, ўт күйдирар. Мақол. Ерга тушган гул бўлур, Ўтга тушган кул бўлур. Мақол. — Бу орада майдончада ўт ловуллади. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Ўтнинг ҳарорати Эргашевнинг юзини қиздириб, бурқиб чиқаётган тутун эса нафасини бўғар эди. Н. Сафаров, Водиллик қаҳрамон. Ҳовли ўртасидаги бир бузоқ билан икки қўй гўши толинган дошқозон тагида ҳамон ўт ёнар. П. Турсун, Ўқитувчи.

ИККИ ЎТ ОРАСИДА (ёки ўртасида) қолмоқ Бирини деб, бошқасидан кечиб бўламайдиган, кечиш қийин ҳолатга тушмоқ. Бобур ўзини икки ўт орасида қолгандай сезди. Беклару навкарларнинг кўнглига қарай деса, бу ёқда раият очарчиликдан ўлянти. Раиятни очлик чангалидан қутқазай деса, беклар, навкарлар дод солади. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Аъзам икки ўт орасида эди: ё чироили хотину ўзинг учун ўл етимлик ёки чиллак оёқ совуқ хотину обрўй ва амал. Шуҳрат, Жаннат қидиргандар. Тўқайга (ёки ўрмонга) ўт кетса, ҳўлу қуруқ баробар ёнади Кўпчиликка тегишли бир иш, ҳодиса ҳеч кимни четлаб ўтмайди, деган маънода қўлланувчи ибора. Тўқайга ўт кетса, ҳўлу қуруқ баробар ёнганидай, димоғдор, одамлардан жирканиб, ўзини улуғ тутадиган бек анчадан буён кишилар ғазабини қўзғаб, тоқатини тоқ қилиб келарди.. Мирмуҳсин, Меъмор. Ўрмонга ўт кетса, ҳўлу қуруқ баробар ёнар экан.. Ҳозир ҳам шундай бўлди. Н. Сафаров, Оловли излар. Ўзини ўтга, сувга урмоқ Бирор мақсад йўлида ҳар қандай, ҳатто бир-бирига зид ишга ҳам қўл урмоқ. Ўзини ўтга урди, сувга урди, ишқилиб, участка тақсимловчи техник бўлиб олди. «Муштум». Ўт билан сувдек Бирбирига қарама-қарши муносабатли. Илга-

рилари ўт билан сувдек бўлган кундошлар энди сирдош бўлиб, чекка-чеккада пичирлашадиган бўлдишлар. А. Мухтор, Опа-сингиллар. **Ўт қўймоқ** Ёндиримоқ, ёқмоқ. Ўзбек ойим ҳашарчи хотиндан бирига тандирга ўт қўйшини буюорди-да, ўзи Зайнабнинг олдига келди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Тоҳирнинг мўлжали қирқ-эллик қадам ичкарироққа бориб, кўприкнинг ўртасидан ўт қўйиш эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Аланга, ёлқин. Сойнинг у бетидаги тогларда соққадек-соққадек ўт ялтиради. С. Анербоев, Оқсој. Шу он унинг ўнг томонидаги тепаликда ялт этиб ўт кўринди. Ж. Ташенов. Жангчи Ўтеген.

3 Оловнинг алангаси сўнган (тўхтаган) ҳолати; чўғ. Танчага ўт солмоқ. ■ Учоқдаги ўтни аста-секин кул босди. Ойбек, Танланган асарлар.

4 кўчма Күёшнинг ўт яллиги каби қаттиқ қиздирадиган, кўйдирадиган ҳолати; тафт. Айни туш чоги-ку, келинойижон, Күёш ўз ўтидан беҳол бўлган пайт. К. Раҳимбекова, Юрагимда кўрганларим.

5 кўчма Киши руҳиятидаги, қалбидаги аланга, олов каби «ёнувчи» («ёндирувчи»), «кўйдирадиган» ҳолат; «олов». Ишқ ўти. Ҳижрон ўти. ■ ..кўзларида газаб, нафрат ўтлари чақнаган аёлнинг сурати туширилган плакатлар ёпиширилган. Р. Файзий, Сен етим эмассан. У жаҳл ўтида ёниб, «Сендай тогам ўйқ», дея қичқиради. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. У кишилар қалбидаги гайрат ўтни ёқа олади. Газетадан. Кайхусравнинг ўлганини билиб, эронийларнинг руҳи тушиб кетди, уларнинг ғалабага бўлган ишончларига путур етиб, юрагидаги ўтлари сўна бошлади. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. Бу ўт [интиқом ўти] оғирни енгил, узоқни яқин қиласди; пўлатни эритади, ўлимга даҳшат солади. Аҳмаджон кўрган ҳамма жангчининг қалбига мана шундай ўт ёнар эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

Юрагига ўт ёқмоқ Бирор нарсага завқ-иштиёқ, интилиш ҳиссини қўзғатмоқ, уйғотмоқ. Аммо ҳеч бири юрагига нотаниши қиз ёқиб кетган ўтни пасайтира олмади. М. Исмоилий, Фаргона т. о. Водийнинг манман деган раислари юрагига ўт ёқсан киши – Пўлон ака Қозоқов бўлади. «Ўзбекистон қўриқлари». **Ўт олмоқ** Алангаланмоқ, алангаланиб кучаймоқ. Унинг Ўрмонжонга қар-

ши юрагидаги адовати ўт ола борди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Араббойнинг ётоқхонага кириб кетаётганини кўргач, кўнглида ҳозиргина бир оз сусайған норозиллик янидан ўт олади. П. Турсун, Ўқитувчи.

6 кўчма Киши қалби (руҳи)даги жўшқин ҳолат; жўшқинлик, ҳарорат. Гуломжон энди ўзини анча тутиб олиб, ўт билан, ҳарорат билан гапирди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

7 кўчма Қалбига шундай ўти бор; ўтли. Ҳой, ўт ўигит, ҳалиги сўзларинг олтинга арзийди, аммо ҳар кимга сўзлайвема. Ойбек, Танланган асарлар.

8 Отиш қуролларидан ялпи, тўхтовсиз узилган ўқлар. Душманнинг ўтидан бир-икки қайиққа шикаст етди. Назармат, Жўрлар баланд сайдайди. Тепалик ҳар хил турдаги тўплар, миномётлар, пулемётлар ўти остида қаттиқ ҳимоя қилиб турилибди. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

9 маҳс. Электр заряди.

Ўт бермоқ ёки ўт олдиримоқ Зарядламоқ, зарядлаб ишлатмоқ. У дарҳол мотоцикл моторига ўт бериб.. сув ҳовузи томон шамолдай учиб кетди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Бозор Ҳамроевич машина моторини ўт олдириди. Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

ЎТ II Пояси ёғочланмайдиган, чорва моллари учун асосий озуқа бўладиган яшил ўсимлик; алаф. Ёввойи ўтлар. Доривор ўтлар. Чорвабон ўтлар. Сув ўтлари. ■ Барра ўтларга хўп тўй, Ҳеч ким бермайди халал. И. Муслим. [Ҳулкарнинг] Қадди-қомати нозик кўринса ҳам, ўзи ўигитлардай запт билан ўт ўрар.. эди. П. Қодиров, Қора кўзлар. Кўйлар ўтдан бошини кўтармайди. О. Кўч-қорбеков, Чўпон Рўзи бахши.

ЎТ III Жигардан ажралиб чиқувчи сарғиш-яшил рангли аччиқ суюқлик. Кимгадир ёввойи эзкининг терисими, айиқнинг ўтими керак экан. Н. Қобил, Буғдой писигига етмаганлар.

Ўт пуфаги Жигарнинг пастки юзасидаги маҳсус чуқурчада жойлашган, ҳажми 50-60 см³, шакли нокка ўхшаш пуфакча (унда ортиқча ўт сақланади). Ўти ёрилмоқ айн. ўтакаси ёрилмоқ қ. ўтака.

ЎТА 1 Ўтмоқ фл. рвдш. Мудҳиши жанглар кўз олдидан ўта бошлади. Жарликдан ўта олмади.

2 Белгининг ортиқ даражасини билдиради; ниҳоят, фоят, жуда. Ўта айёр. Ўта

доно. Ўта золим. Ўта иссиқ. Ўта сахий. Ўта союқ. Ўта қисқа. Ўта қизитилган. — Ижрочининг серифода кўзлари, ярашиб тушган ҳаракатлари, қилиқлари ўта табиийлиги билан ҳаммага маъқул эди. М. Жалолиддинова, Кейинроқ. Олимжон ана шу қадрдан ерларни неча ойлаб кўрмай, ўта соғинган эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Активациян таҳлил усулида тоза ва ўта тоза металлар олиш учун улардаги аралашма элементларнинг миқдорлари аниқланмоқда. «Фан ва турмуш».

ЎТАКА: ўтакаси ёрилмоқ Нихоятда кўрқмоқ. Онасининг маънодор қарашларидан бир нима уққандай, Раҳимнинг ўтакаси ёрилди. X. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Майна нағанни ёнига сўқди.. Ўтакаси ёрилаётган Нарзи тога кўзларини юмганича, қимир этмай эшакда ўтирадар эди. Ш. Тошматов, Эрк куши.

ЎТАКЕТГАН Белгининг ниҳоят ортиқ даражасини билдиради (асосан салбий маъноли сўзлар билан кўлланади). Ўтакетган жоҳил. Ўтакетган аҳмоқ. Ўтакетган гирром. — Мана, бир вақтлар мактаб учун ўзининг меҳмонхонасини инъом қилган Турдивой ҳалфа билан ўтакетган мунофиқ Олаҳўжа маҳсум ҳам аста тебранишиб, томошага келишиди. П. Турсун, Ўқитувчи. Даф бўлгандан кейин унинг ўтакетган хотинбоз эканлиги аниқланди. «Муштум».

ЎТАМОҚ I Бегона ўтларни юлиб ташламоқ, ўтоқ қилмоқ. [Бувим] Томорқада сабзи-ниёз ўтайди. П. Қодиров, Қора кўзлар. Чўлқуварлар ёз бўйи гўзанинг ичидан чиқишмади, чопик қилишиди, ўташди. «Ўзбекистон кўриклари».

ЎТАМОҚ II 1 Адо этмоқ, бажармоқ. Директорлик вазифасини ўтамоқ. — Ота билан акаси унинг бу истагини ҳам ўтамай кўйишмади. «Муштум». Дўстликнинг негизи садоқат ва самимиятдир. Содик одам бурчни виждони билан ўтайди. М. Алавия, Болаларимнинг отаси.

2 Бирор вазифа, жазо ва ш. к. муддатини тутатмоқ. Қамоқ муддатини ўтамоқ. — Саттор армия сафида хизмат муддатини ўтаб қайтди. «Ўзбекистон кўриклари». Алимжон шогирдлик муддатини ўтаганича ўйқ. Газетадан.

3 Бирор нарсага хос вазифани бажармоқ, шу вазифада қўлланмоқ, фойдаланилмоқ.

..чойхона ҳали бу ерга кўчмаган, бино ҳозирча клуб вазифасини ўтаб турарди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Султоновнинг икки капаси бор эди: биттасида тунашса, иккинчиси ошхона вазифасини ўтарди. «Ўзбекистон кўриклари».

ЎТАР I Ўтмоқ I фл. сфдш. Дарё ўтар — тош қолар, Ўсма кетар — қош қолар. Мақол.

Ўзингиздан ўтар (ёки қолар) гап йўқ «Ҳаммасини ўзингиз биласиз, ўргатадиган жойи йўқ» маъносидаги ибора. Ўзингиздан ўтар гап йўқ, тоға. Кўз узоқ бўлгани билан кўнгил яқин.. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЎТАР II с. т. айн. отар II. Яйловга ёйилганда ҳам, кўрага қайтишда ҳам ўтарни ўз майлига қўйши керак. «Ёшлик».

ЎТГАН I Ўтмоқ I фл. сфдш. Ўтган ишга ўқинма! Мақол. — У [декҳон] таг-томири билан туғилган ҳовлисига боғланган, бу ҳовли ота-бобоси ўтган муқаддас жойдир. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Бундан аввалги (вақт ҳақида). Ўтган иши. Ўтган ҳафта. Ўтган асрнинг 60-йилари.

— Мана, ўтган ойда 30 тоннна материал ўрнига 7 тоннна бердингиз. «Муштум».

Ўтган кун(и) Кечадан аввалги кун. Бу ўринни ўтган кун кечаси келиб кўриб кетгани учун қайтадан қараб турмади. А. Қодирний, Ўтган кунлар. Ўтган куни отланиб, Андиконга кетган мулла Фазлиддин буғун.. Қувага қайтди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ЎТЗОР Ўт-алаф билан қопланган ер, ўтлар ёсиб турган майдон; ўтлоқ. Ўтзорга ёйилган пода. Ўтзорда пичан тайёрламоқ. — Ўтзорлар ичидан жонажон қишилек яққол кўриниб туребди. Ш. Рашидов, Кудратли тўлқин.

ЎТИМЛИ: ўтимли феъл тлиш. Тушум келишигидаги сўзларни бошқарадиган феъл, мас. китобни ўқиди, уни танимман.

ЎТИМСИЗ: ўтимсиз феъл тлиш. Тушум келишигидан бошқа келишиқдаги сўзларни бошқарадиган феъл, мас. мактабдан келди. мактабга борди.

ЎТИН Ёқиш учун ишлатиладиган ёғоч, таҳта, поя, шоҳ ва ш. к. Ҳўл ўтин. Үрик ўтин. Саржин ўтин. Ҳашак ўтин. Ўтин термок. Ўтин ёрмоқ. Тандирга ўтин қаламоқ. — Саратон кўрган ўтин шатирлаб ёна бошлади. Ойбек, Танланган асарлар. Ёқай десам, ҳўл ўтин, Буралиб чиқар тутун. «Қўшиқлар».

ЎТИН БЎЛМОҚ с. т. Путурдан кетмоқ, яроқ-сиз ҳолга келмоқ (асосан аёл киши ҳақида). -Ҳузур, ҳузур сеники-да, *Мехриниса*, — деди Иқбол сатанг. -Қўйинг, она, шу гапларни. Хотин киши ўттиздан ошиди — ўтин бўлади. Р. Файзий, Ҳазрати инсон. Сен кўрпада ҳам гўзани ўйлайсан. Ўттизга кирибок, ўтин бўлиб қолдингми? И. Раҳим, Ихлос.

ЎТИНКАШ айн. ўгинчи. Шароф ўтинкаши худоий ошга ҳам ўйлатмайдилар. С. Айний, Куллар.

ЎТИНКАШЛИК Ўтин териш иши. Қиши бўйи ўтинкашлик қилиб ўйқан бир пуд-ярим пуд буғдой, арпа, жўхори, тариқ каби галлаларимизни супуриб, сийириб олиб кетдилар. С. Айний, Куллар.

ЎТИНМОҚ 1 Ёлвориб, илтижо билан илтимос қилмоқ; сўрамоқ. Ҳаммасини бажо келтираман, фақат мени ўлдирманг, ўтинаман. Т. Рустамов, Мангу жасорат. -Йўқ, ўйқ, синглим, — ялинди Раҳим Саидов. — Ўтинаман, ҳозир беринг, жуда зарур. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

2 Афв этишни, кечиришни илтимос қилмоқ. У пичоқни ташлаб, бир қўлни кўксига қўйиб ўтиндиди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЎТИНФУРУШ Ўтин сотувчи. Қамбар деган ўтинфурӯш чол.. мой, биринч сотиб, баққоллик қилиб ўтирап эди. «Эрали ва Шерали».

ЎТИНХОНА Ўтин-кўмир сақланадиган усти ёпиқ жой; хона. Ўтинхона энди саранжом эди. Фақат бир бурчакда тўйилган писта кўмирнинг тағидан шиббаланган тупроқ кўриниб турарди. С. Зуннунова, Гулхан.

ЎТИНЧ Қаттиқ илтимос. [Ҳомид:] Жа-нобларидан ожизона ўтинчим шулки, бу сирни сизларга билдиргувчи мен бўлган-лигимни ўзларидан бошқа кимса билмасин. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ўтинчим бор, халоскор жангчи: Эсдаликка бир нима қолдир! Ё. Мирзо.

ЎТИНЧИ Ўтин тайёрлаб сотиш билан шуғулланадиган шахс. Ўтинчи чол. Отаси ўтинчи эди. — Бир ўтинчи меҳнаткашман, билсанглар. Меҳнат қилиб, ўз кунимни кўрганман. «Муродхон».

ЎТИРГИЧ, ўтиргич Ўтириш учун мосланган нарса (стол, курси, скамейка ва ш. к.). Вагон олдидағи қоровулнинг бош суюги пачақланиб, ўтиргич ёнида ҷўзилганди. Ш.

Тошматов, Эрк куши. У тирсагимдан тутиб, балиқхонасига етаклади. Қозондан олисроқдаги учун ўтиргичга чўқдик. Т. Мурод, От кишинаган оқшом. Бир лаҳзадан кейин ён томондаги ўтиргичга тақлиф қилди. М. Кўшжонов, Дийдор.

ЎТИРИК қ. ўтрук. Ў, болам, ростми, ўтирикми, Гўрўғлибек мажлисда ўтирганида айтар эди. «Хушкелди». Мана, қиблага қараб айтаман: агар ўтирик айтсан, кўр бўлайин. Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади. Етти, десам ўтирик бўлар, лекин олти пуштимни яхши биламан. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

ЎТИРИКЧИ қ. ўтрукчи. Ўглим ё ўтирикчи, ё ўзим ҳеч балони тушунмайман. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

ЎТИРИШ 1 Ўтироқ фл. ҳар. н. Ерда ўтириш. Студла ўтириш.

2 Яқин кишилар, дўстлар ўртасида ташкил қилинадиган сұхбат; меҳмондорчилик, зиёфат. Яйлов билан қўйдан бошқа нарсани ҳам кўрмаган чўпонлар дилкаш ўтиришларга, шаҳарлик меҳмонларнинг сұхбатига жуда иштиёқманд эдилар. П. Қодиров, Қора кўзлар. Ўтириш жуда қизиқ, жуда хушчақчақ, базм жуда қийқириқли бўлишини билиб.. са-ман ўргани эгарлатиб қўйған эди у. Ойбек, Танланган асарлар. Сиз шу ердалигингида кичкинагина ўтириши қиламиз. Х. Фулом, Сенга интиламан.

Бир ўтиришда Бир тамадди давомида. Унинг бир ўтиришда 7 та товуқ гўштини паққос туширганини ўз кўзимиз билан кўрганимиз. «Муштум».

ЎТИРМОҚ 1 Кетни бирор жойга қўйиб, бирор жойни ишғол этиб ўринлашмок; чўкмоқ. Чордана қуриб ўтироқ. Чўкка тушиб ўтироқ. Оёқ узатиб ўтироқ. Диванда ўтироқ. Кўрпачада ўтироқ. Студла ўтироқ. — Бу ҳолдан аччиғланган Қаюм ёнимга келиб ўтироди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Гулнор дераза остига кўрпача солиб, қизни ўтқазди ва ўзи яқин ўтироди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Асосан шундай (ўтирган) ҳолда бирор жой, маконда бўлмоқ. Чойхонада узоқ ўтироқ. — Саодатхон олдинги қаторда ўтирган Лолаҳонга қаради. С. Зуннунова, Янги директор. Йўлчи бу ерда икки соат қадар ўтириб, юкка илнмагач, бозор айланши учун туриб кетди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Ўтириб бажариладиган бирор ишга уннамоқ, шу ишни бажарадиган вазиятни эгалламоқ. *Фотиҳадан сўнг ҳар ким ўз ишига ўтириди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Офтоб ойим Тўйбекани меҳмонхонага буюриди ва ўзи хамир қилишига ўтириди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Файзулла ўзига хос мулоийимлик билан кулиб, аста бош силкиди-ю, рулга ўтириди.* Газетадан.

4 Транспорт воситасига тушмоқ, чиқмоқ; минмоқ. *Самолётга ўтиримоқ.* Трамвайга ўтиримоқ. — Кеча у [Абдишукур] хўжайини билан извошга ўтириб, бу ерга меҳмон бўлиб келган эди. Ойбек, Танланган асарлар. Биринчи аравага *Меъмор оила аъзолари билан чиқиб, иккинчи ва учинчи араваларга Зулфиқор, Заврак, Фаввослар ўтириши керак эди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

5 с. т. Бирор лавозимни эгалламоқ, ..бўлиб ишламоқ, тайинланмоқ. У ректор бўлиб ўтирибди. У раислик лавозимига ўтириди. — Хон икки маротаба таҳтдан ҳайдалиб.. учинчи мартаба таҳтга ўтириши рус истибододининг Тошкентни олиб, Ҳўжандга қўл узатган саналарига тўғри келган эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

6 с. т. Бирор жойда маълум вақт бўлмоқ; турмоқ, яшамоқ. Узоқ ўйлар уларга қўшини бўлиб ўтиридик. — Сартарошлиқ ёмон касб эмас. *Онпоқ ҳалатларни кийиб.. озода хонада ўтирасан..* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Нури бундай гапларни бепарвоник билан эшишишга уриниб боқарди: «Аяжонимнинг бағрида ўтирибман-да, шошмасалар ҳам бўлар эди». Ойбек, Танланган асарлар.

7 Жазо муддатини ўтамоқ. *Турмада ўтиримоқ.* Қамоқда ўтиримоқ. Зинданда ўтиримоқ. — Шўхлиги бошига етиб, бир-икки йил ўтириб ҳам чиқибди. Р. Раҳмон, Мехр кўзда. *Фарзли манфаат, нафс балоси ўйлида орттирган ҳамтовоқларининг ўйриғига юрган Содирнинг иккинчи, учинчи, тўртминчи марта ўтириб чиқишига тўғри келди.* Газетадан.

8 Инмоқ, ёпишмоқ, ўрнамоқ. Китобларга чанг ўтирибди. Қиши келди-ю, новдаларга ўтириди қирор. — Йигитнинг узоққина йўлдан келганлиги унинг киприк ва қошлирига, ҳам эндиғина чиқа бошлаган соқол-муртлагрига ўтирган тўзонлардан белгили эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Иссиқ куннинг ўтли ҳароратини пасайтириб, тог шабадаси эсиб турар, ҳар томондан атиргул, раийон, жам-*

билиарнинг ёқимли ислари димоққа ўтирапди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

9 с. т. Мос бўлиб тушмоқ; ярашмоқ. Бу костюм сизга жуда ўтириди. — Оёғидаги қизил саҳтиён этиги ўзига жуда ўтирган. Ш. Тошматов, Эрк куши. Зуҳра Каримовнанинг.. кўйлаги ўзига жуда ўтирган эди. С. Анорбоев, Оқсой.

10 Хуш келмоқ, ёқмоқ. *Инспектор Ориф Саидов унинг [Очиловнинг] дидига ўтирмай қолган.* А. Муҳиддин, Ҳадя. Кечада мажлисда жияним тўғрисидаги ўтиб кетган гапни пародзлаганингиз менга унча ўтирмади. «Муштум».

11 Тараққиёт юз бермай, паст, қуий даражада тўхтаб қолмоқ. Уруш туфайли колхозимиз анча ўтириб қолган экан, шундай бўлиши ҳам табиий.. Н. Сафаров, Оловли излар.

Ўтириб қолган с. т. Турмушга чиқмай, ёши анча ўтиб қолган. *Ўтириб қолган қиз.*

12 қўм. фл. взф. Етакчи феълдаги ҳаракатнинг давомлилиги, маъқул кўрилмаслиги каби маъноларни билдиради. Чой дамлаб, кутиб ўтирибман. *Кап-капта бола чойнакни синдириб ўтирибди-я!* Арзимаган гапга аразлаб ўтирибсанми? — Қассоб лабини бурди: -Бе! Биз нимани тушунамиз. Тушунсан, сиздан сўраб ўтирамидик. П. Турсун, Ўқитувчи. -Бу киши ҳидлаб ўтирмайди, тўғри ейди-қўяди, — деди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Менинг уйим сизнинг ҳам уйингиз. Айттириб юборишими кутиб ўтирмаи, бор-йўғимда ҳам келиб туринг. С. Аҳмад, Ҳукм.

ЎТКАЗГИЧ физ. Ўзидан иссиқлик, тебраниш, электр оқими ва ш. к. ни яхши ўтказдиган модда. Ярим ўтказгич. Электр ўтказгич. — Радиоактив нурланиш ҳавони ионлаштиради, уни электр ўтказгич қилади. «Қизиқарли геохимия».

ЎТКАЗМОҚ 1 ўтмоқ фл. орт. н. Машинани кўппридан ўтказмоқ. Унни элакдан ўтказмоқ. Металл электрни ва иссиқликни яхши ўтказади. Мажлис ўтказмоқ. Вақтни иши билан ўтказмоқ. Ўз номига ўтказмоқ. Ҳаёлидан ўтказмоқ. Тўйни ўтказмоқ. Алам ўтказмоқ.

2 Экмоқ (кўчат, қаламча ҳақида). Кўчат ўтказиб, боғ қилиш — улуғ савоб.. Газетадан. Бирни ариқ қазир, ер ҳайдар, Бирни гул ўтказар боғига. Ҳ. Олимжон.

3 Ўтиргизмоқ, чўқтирмоқ. *Бектемир* ўз олдига Зинани ўтказди. Ўзи ҳам чордана қурди. Ойбек, Қуёш қораймас. *Юсуфбек* ҳожи.. кундош ораси бузилиб, ўртадан сўз чиқғанини эшишса, иккала келинни ўз олди-га чақиририб, уларни қатор ўтказар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Баъзи сўзлар билан бирикиб, шу сўз билдирган иш-амални амалга оширмоқ, олиб бормоқ, қилмоқ маъносини билдиради. *Машгулот* ўтказмоқ. *Шанбалик* ўтказмоқ. *Мажлис* ўтказмоқ. *Тажриба* ўтказмоқ.

■ Уруш ветеранлари ийғилишиб, кенгаш ўтказиб, *Хуррамовни* ўз кенгашларининг раиси қилиб сайдадилар. Назармат, Жўрлар баланд сайдайди.

Бурнидан ип (ёки сим) ўтказиб олмоқ қ. бурун 1. **Қиличдан ўтказмоқ** қ. қилич 1.

ЎТКАЗУВЧАН физ. Ўзидан иссиқлик, тебраниш, электр оқими ва ш.к. ни яхши ўтказадиган ва чиқарадиган.

ЎТКАЗУВЧАНЛИК Жисмнинг тебраниш, иссиқлик, электр оқими ва ш.к. ни ўтказиш қобилияти. *Жисмнинг товуш ўтказувчанлиги*. ■ *Колаверса*, янги материялнинг юқори ҳароратларда ўта ўтказувчанлик хусусиятига эгалиги техника ва саноат учун муҳим аҳамият касб этади. «Фан ва турмуш».

ЎТКАРМОҚ эск. айн. ўтказмоқ. Э, синглим, на савдоларни кўрдинг, на ишларни бошингдан ўткардинг. «Эрали ва Шерали».

ЎТКИЗМОҚ қ. ўтказмоқ.

ЎТКИНЧИ 1 Ўтиб бораётган, ўтиб борувчи; йўловчи. Йўлда битта-яримта ўтканичи учраб туради. Ойбек, Болалик. *Низомжон..* тонг ёриши билан *Олтиариқ* йўлига чиқди-ю, ўткинчи машинага қўл кўтарди. С. Аҳмад, Уфқ.

2 Тезда ўтиб кетадиган, оз фурсат ичидаги йўқ бўладиган, вақтингчалик. *Ўткинчи ҳавас*. ■ *Хозиргина тинган ўткинчи ёмғир* кундузи тинимсиз ҳаракатдан кўтарилган чангни босган. А. Қаҳҳор, Сароб. *Кишининг ташидаги газаб ўткинчи бўлади, юрагидаги нафрат эса даҳшатли ва мудҳиш бўлади*. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ЎТКИР 1 Яхши кесадиган; кескир. *Ўткир қайчи*. *Ўткир устара*. *Ўткир ничноқ*. ■ *Али тажсангнинг кўзлари яна ўйнаб кетди*. Қани, қўлида ўткир болтаси бўлса-ю, энг адил бир дараҳтни кесиб, елкага олиб жўна-

са! Ойбек, Қуёш қораймас. *Муталнинг биринчи ҳаракати бўшга кетди-да, чап биқинига ўткир ханжар гарчча ботирилди*. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Учи найзалантган; учли. *Ўткир бигиз. Ўткир наиза*. *Ўткир учли қалам*.

3 Таъм билиш, ҳидлаш, эшитиш ва б. сезги аъзоларига кучли таъсир этадиган, кусли. *Ўткир овоз*. *Тузи ўткир овқат*. Қуёшнинг ўткир нури куйдирмоқда. ■ *Бу ариқчалар бўйида ўткир ҳидли қорамтир ялпизлар*. ўсган. Х. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Аччиқ, ўткир тамакидан боши гир айланиб, кўзлари ёшланди-да, ўтала-йўтала юриб кетди. Ойбек, Нур қидириб. *Оч қоринга тушган ўткир май виз эттириб, меъдани қайнатди*. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 кўчма Руҳий ва б. жиҳатдан таъсир дараҷаси, кучи юқори; кучли. *Ўткир асар*.

■ *Ўткир ҳажвий кулги билан сугорилган бу гаплар..* «ЎТА». Шариф Ризаев ўзининг ўткир, танқидий, ҳужумкор мақолаларида эсқилик сарқитларини.. аёвсиз танқид қилди. X. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

5 Қобилияти, имконияти юқори дараҷали. Ақли ўткир. Зеҳни ўткир. ■ *Гиламларга ўзгача жозиба бағишилаган қизларнинг чевар қўллари, ўткир кўзлари, нозик дидлари..* «Саодат». Низомиддиновнинг қулоги ўткир эди. Теварак атрофни бутун вужудини қулоқ қилиб эшиштар эди. Н. Сафаров, Оловли излар.

6 Касб-хунар, билим ва ш.к. да юқори дараҷага эга бўлган, юқори савияли; кучли. *Юсуфжон ака* *Фарғона водийсининг энг ўткир ўйинчи устозларидан кўп рақсларни ўрганган* эди. Т. Обидов, Юсуфжон қизик. *Ботириали тўқай оралаб борар экан, гарчанд ўзи ўткир овчи бўлса ҳам, ана шундай ов гаштини ўйламади*. Ҳ. Фулом, Машъял. -*Бу мастеровойларинг жуда ўткир халқ бўлар экан-да?* – деди чол. Ойбек, Танланган асарлар.

7 Ўткир (эрраклар исми).

ЎТКИРЛАМОҚ Чархлаб, қайраб, яхши кесадиган қилмоқ; ўткир қилмоқ. *Саховатли, одил ва дилқаш темирчи унинг дураддорлик асбоб-ускуналарини ясаб ёки ўткирлаб берарди, ҳақ сўрамасди*. Ш. Тошматов, Эрк куши.

ЎТКИРЛАШМОҚ 1 Яхши кесадиган ёки яхши ўтадиган ҳолга келмоқ; ўткир

бўлмоқ. Пичоқ ўткирлашиди. Бигиз ўткирлашиди.

2 Даражаси ортмоқ, кучаймоқ. Аччиқ аёз кўрсатар кучин, Ўткирлашиди совуқнинг қаҳри. Д. Файзий. Гўё зеҳни боягидан ҳам ўткирлашиб, тили бийронлашиб кетгандай, шўх, кулги гаплар [Мирзанинг] хаёлига ўзидан-ўзи қўйилиб келарди. О. Ёкубов, Мирзатерак. ...истехзо-кесатиқ, заҳарханда ўткирлашган сайнин юмор ҳажсва яқинлашади. «ЎТА».

ЎТКИРЛИК Ўткир ҳолат, ўткир эканлик. Пичоқнинг ўткирлиги. Овознинг ўткирлиги. Зеҳнинг ўткирлиги. — Ўзбек ойимнинг ўткирлиги эрлар томонидан ҳам тасдиқ этилганлигини икror қилишига тўғри келади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎТЛАМОҚ 1 Ўсиб ётган ўт-қўкатдан емоқ (ҳайвон ҳақида). Аиҳор ёқасидаги толлар орасида иккита оқ эчки ўтлаб юради. Ойбек, Танланган асарлар. Узоқда, тог ёнбагирларида, беҳисоб қоракўл қўйлари ўтлайди. Мирмуҳсин, Ҳамзаободда.

2 кўчма Мавзуга оид бўлмаган, керакли-кераксиз, оғзига келган гапларни гапирмоқ. Майли энди, қўйинг, ота. Кўпам гапни ҷўзманг, ўтлаб кетдингиз. С. Аҳмад, Ҳукм. Ҳўш, кинани ташлаган бўлсангиз.. нега уларнинг олдида оғизга келганини ўтладингиз? А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ЎТЛИ 1 1 Ёниб, нур сочиб турадиган. Булуларга ўраган Күёш ўтли юзини. Файратий. Узоқда қоп-қорайиб, ярим осмонни тўсиб турган адирнинг устида, уфқда ўтли из қолдириб, юлдузлар учади. А. Қаҳҳор, Мастон.

2 кўчма Олов пуркайдиган; оловли. Жўрахон хотирасини ўтли фронт йўлларида жсанг қилган командирлари ва жсанчиг дўстлари ҳам унуганлари ўйқ. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

3 кўчма Зўр ҳароратли; қайноқ. Иссик қучоқ, ўтли бўсадан Томирингдага жўш урганда қон.. Уйғун.. боя шу эшик ойнасидан изтироб билан қараганини эслаб, баданига ўтли ҳаяжон югурди. П. Қодиров, Уч илдиз. Олимжоннинг ўтли нафаси Ойқизнинг юзини иситарди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

4 кўчма Файрат-шижоатли, юрагида ўти бор. Ўтли ўигит. — Айниқса.. Ҳасан Раҳмат ажойиб ўтли бир ёшидир. А. Қодирий, Обид кетмон.

ЎТЛИ II Ўт, кўкат билан қопланган. Ўтли далалар. Ўтли соҳил.

ЎТЛИ-ШУДЛИ Серҳаракат ва меҳнат-севар, тиниб-тинчимас; уддали. Башорат.. ўтли-шудли хотин экан, ўзини этлаб кетади. С. Аҳмад, Муллажон. Баъзи ўтли-шудли студентлар уни «писмиқ» дейишарди. С. Анорбоев, Оқсој. Раисимиз ўтли-шудли одамга ўхшайди, нафасини ростламай, иш бошлаб юборди. «Муштум».

ЎТЛОВ айн. ўтлоқ. Қўрада бандилардан бошқа жонзот қолмаган, қўйлар ўтловга ҳайдалган эдилар. С. Айний, Қуллар.

ЎТЛОҚ Ўт-алаф ўсиб ётган, чорва ўтлатиладиган жой, дала. У [Бўронбек] кўчадаги, гузардаги одамларга кўринишга ҳам журъат қоломай, йўлни чўрт кесиб ўтдида, далаға чиқиб, ўтлоқ оралаб кетган сўқмоқдан борди. Ҳ. Гулом, Машъал. Элмурод мол боқиши учун ўтлоқ қидириб, кун сайнин узоқроққа кетиб қолар.. эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЎТМАС Яхши кесмайдиган, дами қайтган, ўтмайдиган. Ўтмас пичоқ қўйл кесар. Мақол. — Унинг [Сотволдининг] юзи қаттиқ, серқирра тошларга узоқ вақт ишқаланган ёки қандайдир ўтмас теша билан ўйнилганга ўхшарди. П. Турсун, Ўқитувчи.

Ақли (ёки зеҳни, фикри) ўтмас Дарров англаб, тушуниб етолмайдиган; анқов, қовоқбош. Ўтмас мол Бирор сотиб олмайдиган, сотилмай қолган, паст сифатли буюм ёки нарса.

ЎТМАСЛАММОҚ қ. ўтмаслашмоқ.

ЎТМАСЛАШМОҚ Ўтмас бўлиб қолмоқ (ўтмас тўғри ва кўчма маънода) Пичоқ ўтмаслашиди. — Инсон курашмоги керак. Акс ҳолда, ақл-заковати ишлар ўтиши билан ўтмаслашади, завол топади. С. Кароматов, Бир томчи қон. Энди унинг ҳаёли паришон, нигоҳлари ўтмаслашган эди. М. Қўшжонов, Дийдор.

ЎТМИШ 1 Киши, халқ ҳаётининг ўтган қисми, шу ўтган давридаги ҳаёти. Мен ёшлиқдан отамга қарашдим, пода бокдим, машоқ тердим.. қишилогимизда мактаб ҳам ўйқ эди. «Ёшлиқ». Ўтмишини хотирларкан, Йўлчи оғир хўрсинди. Ойбек, Танланган асарлар. Гоҳ ўлтириб, гоҳи ётиб, бемалол Сўзлар эди ўтмишидан кекса чол. Ҳабибий. Музейдаги экспонатларда белорус халқининг ўтмишини кўрдик ва яқиндан танишдик. Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Ўтган давр; кечмиш, мозий ва шу даврдаги кишилар (аждодлар) ҳаёти. *Ўтмишида ота-боболаримиз озмунча төғ қазиғанни, биз ҳам қазиғимиз.* М. Исмоилий, Фарона т. о. Ҳа, *Ойбек ака айтгандаи, Ғафур Ғулом ўтмишига қараб бугунни, бугуннинг хуносасидан эртасини кўра оладиган одамлардан эди.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги. *Мақтамасман мозийни, бироқ Ўтмишингни ўйлайман бир зум.* А. Орипов, Юртим шамоли.

ЎТМИШДОШ Ўтмиш ҳаёти бирга бўлган шахс. *Ўўзининг ўтмишидошларига тақлид қиласади, холос.* Газетадан.

ЎТМОҚ I 1 Маълум йўналишда ҳаракатда бўлмоқ (юрмоқ, учмоқ, оқмоқ ва ҳ.к.) *Ит ҳуарар, карвон ўтар.* Мақол. — *Кўчадан ўтаётган ёшу қари қўлини кўксига қўйиб, отахонга салом беради, ҳол-аҳвол сўрайди.* Газетадан. *Дала ўйлари гиз-гиз ўтиб турган машиналардан гавжум, автобуслар серқатнов.* Ҳ. Ғулом, Бинафша атри. *Бу қуш ҳар замон бир томоқ қоқиб, кўкда аргимчоқ солиб ўтаётган турналарни кузатиб қолади.* С. Аҳмад, Ҳукм.

2 Сатҳ ёки бошқа маконда маълум йўналишдаги ҳаракатни таъминлайдиган нарса йўналган (чўзилган, ётқизилган) бўлмоқ. *Ер остидан газ қувурлари ўтган.* — *Тол ўсган ердан кўча ўтгани учун, дарахт кесиб ташланди.* Газетадан. *Дарчанинг орқаси анорзор, унинг этагидан анҳор ўтади.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. ..демак, шу бута остидан телефон сими ўтган. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

3 Маълум жой, сатҳ ва ш.к. оралиғида (бирор томонга қараб) ҳаракатланмоқ, шундай ҳаракат билан уни орқада қолдирб, ундан кейинги жойда мавжуд бўлмоқ. *Гуллар юзида ханда, бу боғдан ёр ўтдими?* С. Зуннунова. *Қиз бедапоядан ўтиб, сўл ёқдаги дарахтлар орасида гойиб бўлгач, Йўлчи.. яна шига тушди.* Ойбек, Танланган асарлар. Аҳмаджон бир чордевордан ўтиб, кичкина майдонга чиққанида, рўпарада тулемёт тариллади. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

4 Қарама-қарши томонлари (боши ва охири, икки чети) бўлган йўл, очиқ жой, тешик ва ш.к. нинг томонлари оралиғида ҳаракатланмоқ (йўналимоқ) ва шу йўналишда бир томонини қолдирб, иккинчисида ҳозир бўлмоқ. *Дарёдан ўта бошлади.* Зовур-

дан сакраб ўтди. *Тешикдан нариги ҳовлига ўтмоқ.* — *Йўлнинг нариги юзига, автобус бекатига ўтмоқчи бўлди-ю, ўша заҳоти бу фикридан қайтди.* М. Хайруллаев, Тилла маржон.

5 Юриб ёки бошқа ҳаракат билан (йўналиб) маълум жой, ўринда мавжуд бўлмоқ; ўрин олмоқ, жойлашмоқ. *Олдинги қаторга ўтмоқ.* *Меҳмонлар маҳсус ҳозирланган хонага ўтишиди.* — *Муслимжон, қани, тўрга ўтинг.* Н. Сафаров, Оловли излар.

6 Иш-фаолият кўрсататтган жойини ўзгартириб, бошқасига кўчмоқ. *Техникумдан рабфакка ўтибсан деб эшишдим.. яхши қилибсан.* А. Қаҳҳор, Адабиёт муалими. *Аҳмад Ақмалхоннинг кўн жойларда ишлаб чиққанини эшиштганди, «иккинчи программа» деяпти, демак, радиога ўтибди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

7 Иш-фаолиятини ёки ундаги усул ва ш.к. ни ўзгартиримоқ, бошқасига кўчмоқ. *Конвейер усулига ўтмоқ.* *Савдо шигига ўтмоқ.* *Пудрат усулида ишлашга ўтмоқ.* — *«Сегоҳ»га ўтди, яна аллақандай ғамгин, эзгин кўйларни айтди.* М. Исмоилий, Фарона т. о.

8 Ўз жойини ўзгартиримоқ, биридан бошқасига кўчмоқ. *Мен бир турмадан иккинчи турмага ўтаётиман, нега ўйглайсан!* А. Қаҳҳор, Томошабоғ.

9 Эгалик, тасарруф ўрни ўзгармоқ. *Бу ерлар корхона иштиёрига ўтди.* — *Уларнинг ўзаро писандаларига мувофиқ, янги ерлар, чиқариладиган сувлар Тешабойга текинга ўтади.* М. Исмоилий, Фарона т. о.

10 Кимда ёки нимададир бўлган нарса, хусусият ва ш.к. бошқасига ҳам кўчмоқ, унда ҳам пайдо бўлмоқ. *Ҳоким ўигирма беш солдатнинг кучи ўзига ўтиб қолгандек, кучана бошлади.* М. Исмоилий, Фарона т. о. *Уларнинг биридаги шўхлик ва завқ иккинчисига тез ўтар эди.* П. Қодиров, Қора кўзлар. *Кумуш тўй ўзбеклар учун янги одат бўлиб, Европа халқларидан ўтган.* Газетадан.

11 Таъсир этмоқ, таъсири юзага келмоқ. *Калтак ўтмайди.* *Оёғидан совуқ ўтди.* — *Бир ёши ўигитнинг икки оғиз гапи Салим Гаффорнинг уёқ-бу ёғидан ўтиб кетди.* «Муштум».

12 Ўз йўналишида муайян жой (нуқта)дан илтари йўналмоқ, узоқлашмоқ. *Сафар бўзчи Абдураҳмоннинг тўхтаганидан*

хабарсиз икки-уч қадам нарига ўтган эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Энка-тинкаси чиқиб кетганидан, Валижон тушадиган бекатидан ўтиб кетганини энди сезди. Газетадан.

13 Бир хил йўналишдаги ҳаракатда (юриш, югуриш, сузиш ва б.) ортда қолдирмоқ, ундан ўзмоқ, ўзиб кетмоқ. Маррага яқинлашганд, барча пойгачилардан ўтиб, марра чизигини биринчи бўлиб кесиб ўтди. — Гоҳ афанди эшакдан, гоҳ эшак афандидан ўтиб, ўйга етдишар. «Латифалар».

14 кўчма Бирор хусусият, белги, хатти-ҳаракат ва ш.к. да бошқаларини ортда қолдирмоқ; устун, юқори бўлмоқ. Қамиш-капада бундан ўтадиган юзи қора ўйқ. П. Турсун, Ўқитувчи. Ичимизда Ювоидан ўтадиган теримчи ўйқ. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Қовунлар гарқ пишган. Бир-бировидан ўтаман дерди. «Муштум».

15 Мазмунидан иш-ҳаракат англашувчи отлар, шунингдек, -(и)ш қўшимчали ҳаракат номи билан қўлланиб, шу сўз билдирган иш, ҳаракат қилишни бошлаш, шунга киришиш маъносини билдиради. Охир ийглашга ўтди. Бирор натижга чиқмагач, дўй-пўпсага ўтди. Ҳужумга ўтмоқ.

16 Кечмоқ (бирор иш, воқеа, ҳодиса жараёни ҳақида). Кенгаш яхши ўтган эди чамаси, Fiёсиддиновнинг вақти чоғ эди. П. Қодиров, Қора кўзлар. Давра сухбати савол-жавоб тарзида ўтди. Газетадан. Гарчи операция муваффақиятли ўтган, хирург ронпапроса тўрт соат ўлим билан олишган бўлсада, бироқ башоратга ҳали эрта эди. Газетадан.

17 Юз бермоқ, бўлиб ўтмоқ; кечмоқ.. ўзимдан қандоқ камчилик ўтганига ҳайронман. А. Қодирий, Ўтган кунлар. ..Абдураусул билан қассоб ўртасида ўтган гаплар эсига тушди. П. Турсун, Ўқитувчи.

18 Кейинда қолмоқ; кечмоқ (вақт ҳақида). Йиллар ўтди, бир оз улгайдик, бу кун — Ватан хизматига бир қадар дастёр. А. Орипов. Олтин кузнинг олтин дамлари ўтиб бормоқда. Газетадан.

19 Шахснинг шу феъл боғланган сўз англатган рақамдаги ёши бошланиши, шу ёшга қадам кўйиши маъносини билдиради. Олти (ёш)га ўтди. — Қизимизнинг бўйи чўзилиб, ўн тўртдан ўн бешга ўтиб қолди. «Муштум».

20 Умрнинг ёки маълум қисмининг шу феъл боғланган сўз англатган иш, ҳолат билан кечишини билдиради. Ёшим қирқقا етди. На хотин, на бола-чақа. Дунёдан тоқ ўтдик ҳисоб. Ойбек, Танланган асарлар. Хонумонимдан кечаман, дунёдан портфелсиз, пальтосиз ўтаман, аммо бу ишни очмасдан қўймайман. А. Қаҳҳор, Бек. ..Уми машинада ўтган кишини консерватор деганларига ҳайронман. «Муштум». Мана, умрим ўтди, нуқул азоб ичида ўтди. Ойбек, Танланган асарлар.

21 Барҳам топмоқ. Бўроннинг тезда ўтиб кетишига кўзим етмайди.. Мирмуҳсин, Меъмор. Азим бойвачча, «Шўро ҳукумати баҳор ёмғиридек тез ўтиб кетади», деб ўйлар эди. С. Аҳмад, Ҳукм. Шамоллагансиз, хафа бўлманг, ўтиб кетади. Ойбек, Танланган асарлар.

22 Бирор иш, мансаб, ташкилот ва ш.к. га кирмоқ, тайинланмоқ, қабул қилинмоқ. Партияга ўтмоқ. Депутатликка ўтмоқ. — Оқибат, Воҳидов айтган номзод ўтди. П. Қодиров, Қора кўзлар. Бўта раисликка ўтмаса, мен хижолат бўлиб қоламан. С. Аҳмад, Ҳукм.

23 Харид қилинмоқ, сотилмоқ. Бу матолар яхши ўтмаянти. — Корхона ҳўжайини эрталаб домлага: —Агар магазинларда ўтмай ётган моллардан бир оз олмасалар, буюртма бажарилмайди, — дебди. А. Қаҳҳор, Сароб.

24 кўм. фл. взф. Етакчи феълдаги ҳаракатнинг давомлилиги, йўлакай бажарилувчи ҳаракат эканлиги каби грамматик ва модал маъноларни ифодалаш учун хизмат қиласи. Сен ҳовлига бор, жой тайёрла. Бир ўйла магазинга ҳам кириб ўт. Н. Сафаров, Оловли излар.

25 Бирор масалага оид мавзу, асар ва ш.к. ни ўқиши, ўрганиш, тинглаш амалиётини ўтказмоқ; ўқитмоқ, ўргатмоқ (ўқимоқ, ўрганимоқ). —Ўқиганмисиз? — деди унинг сўзини кесиб бойвачча. —Ўқиганман. Навоий, Фузулийни ҳам ўтганиман.. — жавоб берди Гуландом. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳамида биологиядан нималар ўқиганини, бу ўқув ийлида яна нималар ўтиларажагини сўзлаб берди.. А. Қаҳҳор, Адабиёт муаллими.

Баҳридан ўтмоқ Алоқани узмоқ; кечмоқ.. боши олтиндан бўлса ҳам, шу одамнинг баҳридан ўтинг. Н. Сафаров, Оловли излар. Ҳалиям бўлса, бунинг баҳридан ўт.. П. Қо-

диров, Қора кўзлар. **Бошидан ўтмоқ Ҳаёт-да кечирмоқ.** Ким табиб – бошидан ўтган табиб, дейишар эди, илмисизлик бошингиздан ўта туриб, шу гапни гапиравасиз-а?! А. Қаҳ-ҳор, Оғриқ тишлар. **Бошимдан ўтган гапларни бирорвга айтиши қаёқда, эсимга тушса, ўзим чўчиб кетаман.** П. Турсун, Ўқитувчи. **Жонидан ўтмоқ** Азоб берадиган даражада қаттиқ таъсир қилмоқ. **Бояги гаплар Умматалининг ёнидан ўтган бўлса, буниси жонидан ўтиб кетди.** Шуҳрат, Жаннат қидирганлар. **Куни ўтмоқ 1)** куни кечмоқ. **Меҳнат кунингдан ҳам кечиб, Кунинг ўтар ароқ ишиб.** «Муштум»; 2) тирикчилиги юришмоқ. **Ука, бор – борича, ўйқ – ҳолича, ишқилиб, бир кунимиз ўтиб турибди.** Ойбек, Танланган асарлар. **Кўз ўнгидан ўтмоқ** Кўз билан кўргандай гавдаланмоқ, аксланмоқ. **Қорақалпоқ элининг Аму тўлқинлари**дек сокин, жёшқин ҳаёт лавқалари кўз ўнгидан ўтди. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. **Кўзи ўтмоқ** Кўра олмоқ, яхши кўрмоқ (асосан, майда, кичик нарсалар ҳақида). **Мана, ўқи, кўзинг ўтса, комиссар бўйргини.** Миртемир. **Бир вақтлар дўнти тикдим, кўрпа қавидим..** энди ундаи ишларга кўзим ўтмайди. Ойбек, Танланган асарлар. **Кўнглидан ўтмоқ** Ҳаёлидан, ақлидан кечмоқ. **Ҳамма гапни эшишиб олган экан писмиқ чол**», деган фикр ҳар иккала ёшнинг ҳам кўнглидан ўтди. П. Турсун, Ўқитувчи. **Сўзи ўтмоқ** Сўзи инобатга олинмоқ. **Унинг тогаси амалдор, амалдор бўлганда ҳам, қарега узатса, қўли етади, нима деса, сўзи ўтади.** Шуҳрат, Жаннат қидирганлар. **Ўзингиздан ўтар гап йўқ** Ўзингиз ҳаммасига тушунасиз, ҳаммасини биласиз. **Бу иши кечаси бўлгани маъқул.** Кундузи бўлса, ўзингдан ўтар гап ўйқ, хунукроқ кўринади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Ўтиб тушмоқ** Бошқаларидан жуда устун бўлмоқ, бошқаларни орқада қолдирмоқ. **Бу ишда, айниқса, Жунаидхоннинг содиқ сардори Матчон тўра ҳаммасидан ўтиб тушди.** Ж. Шарипов, Хоразм. **Қадри ўтмоқ қ. қадр.** **Охир вақт бола қадри ўтиб, ҳар бир шаҳардан ўғил олиб келиб боқиб, қирқта ўғил боқиб олди.** «Бўтакўз». **Қаторга ўтмоқ** (ёки **кирмоқ, қўшилмоқ 1)** сафга кирмоқ, қўшилмоқ. «**Қаторга киромаган**» дехқонларга бошқачароқ тадбир қўлланади. А. Қодирий, Обид кетмон; 2) бирор гурухга мансуб кишилар қаторидан, сафидан ўрин олмоқ. **Унинг [Сидик-**

жоннинг] номи чиқмаганлигига ҳеч ким эътибор қилмаган бўлса ҳам, назарида, ҳамма унга: «**Ҳафа бўлманг, ахир бир куни қаторга кириб қоласиз**», деяётгандаи бўлар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Қўлидан ўтмоқ** Муайян шахс ёки шахсларнинг синови, хизмати ва ш. к. да бўлмоқ, бўлиб ўтмоқ. ..**не-не бекларнинг отларини кўрганман, не-не отлар ўз қўлидан ҳам ўтган.** Ойбек, Танланган асарлар.

ЎТМОҚ II 1 Кесмоқ, қирқмоқ. **Қаттиқ ёғочга болта яхши ўтмаяпти.** Сабзига ўтмайдиган пичоқни ёнингда олиб юрибсанми.

2 Ичига ботиб, ўйиб кирмоқ; тешмоқ, санчилмоқ. **Ўқ ўтмайди.** Аҳмоққа айтган билан гап уқмайди, Харсангга қоққан билан мих ўтмайди. Мақол.

ЎТОВ Марказий ва Ўрта Осиё, шунингдек, Жанубий Сибирь кўчманчиларида: енгил материал, кигиз кабилардан ко-нуссимон шаклда ясалган кўчма уй, тураржой. **Иккинчи машинада кетма-кет брезент ўтовлар, қамиш деворлар ҳам етиб келибди.** Ш. Ғуломов, Қурбоналининг дадаси. **Кудук атрофидиа ўттиз-қирқта кана, тўрт-бешта кигиз ўтвдан ташкил топган овул бор.** «Ўзбекистон кўриклири». Оқбурасой бўйларидан ҳам, Чилмаҳрам тогининг этакларидаги кўкаламзорларда ҳам юзлаб чодирлар ва ўтовлар пайдо бўлди. П. Қодиров, Ўлдузли тунлар.

ЎТ-ОЛОВ 1 Ўт ва олов, оташ, аланга, чўф.

2 кўчма айн. **Ўт 1 7. Кунларнинг бирида Ўқтамхон қишлоқнинг ўт-олов югити..** Сидикжоннинг Мирзачўлга муҳим топшириқ билан кетганини эшишиб қолди. Ш. Ғуломов, Ерқин уфқлар.

ЎТОМОЧ эск. Трактор. **Қирларимда ўйнаган ўт омочлар..** Миртемир.

ЎТОҚ I Экин ва кўчатлар орасидаги бегона ўтларни юлиб ташлаш. Сабзи ўтоги. **Шоли ўтқоқ.** — **Ғўза ўтогига чиққан Ойшахон кечки пайт бошига бир боғ ўт қўйиб, уйларига қайтиди.** П. Қодиров, Эрк. **Ҳар ўили пахтага ҳам, яганага ҳам, пиллага ҳам, ўтқоқа ҳам олиб чиқшишаверади.** Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ЎТОҚ қилмоқ Ўташ ишини бажармоқ. **Дехқончилик қилиб, пахта ҳам экканман.** **Ўтоқ қилганман,** ғўза чопганман, пахта терганман. Н. Сафаров, Узокни кўзлаган қиз.

ЎТОҚ II кам құлл. Бирор хислати билан бошқалардан ўтадиган, юқори турадиган; афзал, ақло. *Мана, мажлис ағзолари шұнақанғи бир-бираидан ўтоқ малаклар, парилар* әди. А. Қодирий, *Ўтган күнлар*.

ЎТОҚЧИ Ўтоқ құлувчи киши. *Рахим ўтоқчиларға чой, нон, газеталар етқазиб беріб түриши, улар дам олғанда, кийимлар ва асбобларға қоровуллук қилиши керак* әди. Ҳ. Назир, *Сұнмас чақмоқлар*.

ЎТОҒАСИ 1 Маълум тұда ёки гурух ичіда бошқаларға гапи ўтадиган, обрұлы киши, тұда етакчысы; сардор. *Сұнгра буларни ўрдага олиб бориб, ойимларға ўтогаси қилиб құйдилар*. «Муродхон». Қары-қартанғ ва ўтогасилар орага түшиб, қызын қочирған янғани зұрга ажратиб олдилар. М. Мұхаммаджонов, *Тұрмуш уринишлары*.

2 Шундай шахсларға мурожаат шакли. Сувонжон өзінинг жим бўлиб қолганини жаҳзидан тушдига йўйиб: -Ўтогаси, қўч-қорларни ҳайдаб кетаверайми? - деб сўради секин. С. Анорбоев, Оқсой. -Ассалом алаиҳум, ўтогаси! - деб салом беришади [мол боқиб юрган эркаклар, аёллар, болалар] дадамни кўриб. Ойбек, Болалик.

ЎТПАРАСТ тар. Ўтни худо деб билувчи, ўтга сиғинувчи; оташпаст.

ЎТПАРАСТЛИК тар. Ўтпастлар дини; оташпастлик.

ЎТРИК қ. ўтрук. Ҳали ҳам, бек оға, қайтгын элингга, Ўтрик сўз сўзламагин синглингга. «Муродхон».

ЎТРОҚ Маълум бир жойда доимий яшайдиган; турғун. Агар бу водийда узоқ ўтмишдан бүён дәхқончилук қилиб келаётгандан донишманд ўтрок ҳалқ бўлмагандо, ҳосилдор ерлар сақланиб қолмаган бўларди. «Ўзбекистон қўриқлари».

ЎТРОҚЛАШМОҚ Ўтрок ҳаёт кечиришга ўтмоқ; турғунлашмоқ. Қўчманчи чорвадорлар ўтроклашиб қолдилар. — Отаси Жомрот ўзбекнинг кўпроқ ўтроклашган «қатагон» уруғидан, чаласавод дәхқон әди. «Фольклор».

ЎТРОҚЛИК Маълум бир ҳудудда узоқ вақт турғун яшаш, турғун ҳаёт кечириш тарзи.

ЎТРУ эск. Муқобил, қарши (томон), рўпара. *Ўлтирад сочин тараб ёр Чашманинг ўтрусида*. Э. Воҳидов, Мұхаббат. *Бахмал танли түнни зулмат эзар бемалол, ба ўт-*

румда ёлғиз юрак хаста, бемажол. А. Ибодинов, «Латофат» дўконидаги қатл.

ЎТРУК эск. Ёлғон. Ўтрук сўзламоқ. — Сафарга бу баландпарвоз ўтрук гаплари ёқмади. И. Шомуродов, *Мағлубият*.

ЎТРУКЧИ эск. Ёлғончи.

ЎТСОЧАР ҳарб. Душманга ёниб турған суюқлик сочадиган қурол.

ЎТТИЗ 30 рақами ва шу рақам билан ифодаланған сон, миқдор. Ўттиз метр чит. Иккى ўн беш — бир ўттиз. Мақол. Оларда — ҳисоби тұққиз, берарда — саноги ўттиз. Мақол. — Мана энди ишонгандирсиз! — дедим унинг құлтигидаги портфелига күз қиримни ташлаб, — санамай саккиз, ўйламай ўттиз дема, деб шуну айтадилар. С. Абдуқаҳдор, Санамай саккиз дема. Эркак-аёл — жами ўттизга яқин одам тор кўчага гуж бўлган. Ойбек, *Танланган асарлар*.

ЎТХОНА Нарсанинг ўт ёқиши учун хизмат қиласидиган жойи. *Паровознинг ўтхонаси*. Ҳаммомнинг ўтхонаси. — Очил мана шуни ҳис қилиб, ўтхонага тушгандай چўгланиб кетганды. П. Қодиров, Уч илдиз. [Рамазон] Самоварнинг кулдонини ингичка сим билан атрофлаб ковлаб, бир-икки қисм кул туширди-да, ўтхонасига икки-уч думалоқ тошикўмир ташлади. Ҳ. Нуъмон, *Фасллар*.

ЎТХҮР Ўт, кўкатни суйиб ейдиган. Ўтхўр ҳайвонлар.

ЎТ-ЎЛАН Ҳар хил ўтлар, кўкатлар. Рота бир қатор бўлиб сўқмоқдан, баланд ўсеган ўт-ўланлар орасида гоҳ кўриниб, гоҳ кўринмай кетмоқда әди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

ЎТҚАЗМОҚ 1 Кимсанинг ўтириши учун жой бермоқ, ўтиришга кўмаклашмоқ. Гиламга ўтқазмоқ. Диванга ўтқазмоқ. Машина кабинасига ўтқазмоқ. — Зайнаб оғеи олти, қўли етти ҳолда эрини тўрт қават кўрнача устига ўтқазиб, ёнига учта парёстиқни уйди. А. Қодирий, *Ўтган күнлар*.

Ўтқазгани жой топмаслик Ниҳоятда яхши қабул қилмоқ, эъзозламоқ. Офтоб ойимни бўлса Ўзбек ойим ўтқазгани жой топмас, қуда сўзи ўрнига, синглим, деб хитоб қилар, ошни ҳам унинг раъини сўрамасдан буюрмас әди. А. Қодирий, *Ўтган күнлар*.

2 Жойлаб қўймоқ, ўрнатмоқ. Йўлчи токчада ётган шамни ёқиб, бир пиёлани тўнтариб, унинг устига шамни ўтқазди. Ойбек, *Танланган асарлар*. Мулла Бурҳон

оптоқ дока салланы қозиқдан охиста олди, кимхоб түптига ўтқазди ва бошига құйди. М. Жұрабоев, М. Б. мартабаси.

3 Экмоқ (күчтап, қаламча ҳақида).

4 Ўринлаштироқ, жойламоқ; күймоқ. *Квартирант ўтқазмоқ.*

Бошига ўтқазмоқ 1) ортиқ даражада хүрмат қылмоқ, әззодамоқ; 2) бош хүжайин қилиб қүймоқ. Әш, чироғын хотинга ёқиши, унинг күнглини күтариши учун, уни ҳаммамизнинг бошимизга ўтқазиб құяди. Ойбек, Танланган асарлар.

ҮХЧИМОҚ Күнгил айниб йұтталған-симон, гайриихтиерий товуш чиқармоқ; құсмоқ. *Салимбойвачча қоронғыда дараҳтни құчоқлаб, узоқ ўхчиди.* Ойбек, Танланган асарлар. Қонни күришим билан яна құз олдимдан қызил дөглар ўта бошлади, күнглим беҳүзур бұлиб, ўхчи ѿшладим. Х. Турсынқұлов, Ҳаётим қиссаси.

ҮХЧИҚ Ўхчиш ҳолати; ўхчиш. Ўхчик тұхтади. — *Санобар ўхчиқ түтиб, ҳовлиға юғурди.* Ү. Умарбеков, Әз ёмғири.

ҮХШАЛМОҚ айн. ўхшамоқ 3. *Ош ўхшалған эди. Биринчи ошамдаёт, маҳдұм Нигор ойимни тақдир этди.* А. Қодирий, Мекрөбдан чаён.

ҮХШАМАГАН 1 Ўхшамоқ фл. бўлишсиз шаклдаги сфдш. Укалари ўзига ўхшамаган, жуда ўжар. — *Фолбин узоқ вайсади.. одам кулгисига ўхшамаган бир йўсинда қийқириб кулади.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 с. т. Хунук кўринадиган, ярашмаган. *Ўхшамаган кийим. Ўхшамаган қилиқ.*

3 Эҳтимол тутилмаган, кутилмаган, бемаврид. *Ўхшамаган ерда бир хотиннинг арзга келиши қўрбошининг күнглига шубҳа солди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ҮХШАМОҚ 1 Ҳусусият, хислат, тузилиш ва б. белгиси билан бир хилликка (ўхшашликка) эга бўлмоқ; ўхшаш бўлмоқ. *Бола отасига ўхшайди.* Бу суюқлик мойга ўхшайди. Улар бир-бирига ўхшамайди. Мол эгасига ўхшамаса, ҳаром ўлади. Мақол. — Чирчиқ бўйи қишилоқларидаги уйлар бир-бирига ўхшайди. Ҳ. Гулом, Машъал.. домла сочларини бўятибдилар!. Азбаройи худо, куя тушган нўстакка ўхшайди. А. Қаҳхор, Тўйда аза.

2 Ж. к. шаклидаги сўз билан шу сўз англattган нарса ҳақидағи таҳминни, таҳминий тасаввурни билдиради; бўлиб кў-

ринмоқ. *Ахволи чатоққа ўхшайди.* Юр, бир айланыб келамиз, зерикканга ўхшайсан. Бугун күн қаттиқ исийдиганга ўхшайди. — *Гапига қараганда, хурсандга ўхшайди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 с. т. Кўнгилдагидек бўлмоқ, ўринлаштироқ. *Иш унча ўхшамади.* Ош жуда ўхшабди.

4 (рвдш. сфдш. ҳар. н. шаклида — ўхшаб, ўхшаган, ўхшаш) кўм. взф. Қиёс, ўхшатиш муносабатларини ифодалайди; каби, сингари. *Подадан қочган бузоққа ўхшаб, дуч келган эшикка бошингни тиқаверасанми?* Ойбек, Танланган асарлар. Яқинроқ бориб қараса, унинг боши қийшайған, чеккасидан увадага ўхшаган бир нарса чиқиб турибди. А. Қаҳхор, Олтин юлдуз. Эрлар севингандан кулсалар, сизга ўхшаш қизлар ўтиглайдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ҮХШАТИШ 1 Ўхшатмоқ фл. ҳар. н. Ахмадда ўзининг ўхшатиши нашба қилиб, кулемсираб құйди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 ад. Икки нарса ёки воқеа-ҳодисалар ўртасидаги ўхшашликка асосланиб, уларнинг бири орқали иккинчисининг белгисини, моҳиятини тұлароқ, бўрттириброқ кўрсатиб беришдан иборат бадий тасвир воситаси, кўчимнинг содда тури.

ҮХШАТМА 1 айн. ўхшатиши 1. *Бизнинг бу ўхшаттамамиз ҳам унча тузук эмас.* С. Айнин, Эсадаликлар.

2 Ўхшатиши асосида яратилган, қилинган иш, нарса. *Үтмии адабиётда машхур шоирларнинг шеърларига ўхшатма яратиш бир одат бўлган.* Н. Маллаев, Улуғ зуллисонай шоир.

ҮХШАТМОҚ 1 Ўхшамоқ фл. орт. н. (ж. ўхшамоқ 1, 3). *Укасига ўхшатдим.* Ошни жуда ўхшатибди. — *Лекин жуда мугамбир, мўлтони одамга ўхшатаман.* Ҳ. Шамс, Душман.

2 Бирор кимса ёки нарсага қиёс қилмоқ, шунга ўхшаш, худди ўзи деб билмоқ. Ҳаммани ўзингга ўхшатасан-а!. П. Қодиров, Қора кўзлар. Унинг кулиши, юришини Рустам аллакимга ўхшатди. «Муштум».

3 Қойилмақом қилмоқ; бопламоқ. *Ёшига монанд ва озода кийим кияди, сочини ўхшатиб тараиди..* М. Жўра, Изтироб. *Бу етмагандек, ўхшатиб ҳақорат қилди.* Шуҳрат, Жаннат қидирғанлар. Азим унинг киндигига ўхшатиб тенди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

4 (-и)б қўшимчали рвдиш. – ўхшатиб) кўм. взф. Қиёс, ўхшатиш муносабатини билдиради; каби, сингари. Энди мен сизларни гўдак болаларга ўхшатиб, алдаб овқат едирманни?! Мирмуҳсин, Меъмор. Йигит.. чакмоннинг икки енгини хуржунга ўхшатиб, елкасига ташлади-да, орқага қайтиди. П. Қодиров, Қора кўзлар.

5 (ўтг. зам. бирл. шаклида – ўхшатдим) Аскияниг бир жанри, йўли. Аскияниг бир қатор жанрлари мавжуд: қоғия.. ўхшатдим, бўлласизми.. «ЎТА».

ЎХШАШ 1 Ўхшамоқ фл. ҳар. н. Табиат билан одам боласи қиёс қилинса, бир-бираига ўхшаши ақлни ҳайратга солади. Газетадан. Чўл одами худди янтоққа ўхшаши керак. Газетадан.

2 Ўзаро бир хил, бир-бираига ўхшайдиган. Унинг ёнида, укалари бўлса керак, бир-бираига жуда ўхшаш икки бола.. Ойбек, Танланган асарлар. Уларнинг ички дунёси кўп жиҳатдан ўхшаш эди. Ж. Абдуллахонов, Орият. Сиз билан бизнинг қисматимиз жуда ўхшаш.. Мирмуҳсин, Меъмор.

3 кўм. взф. Каби, сингари (қ. ўхшамоқ 4). У жилмайганида, қизларникига ўхшаш тескис тишлари ярқ этиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол.

ЎХШАШЛИК Ўхшаш белги, ўхшаш белгига эгалик, ўхшаш ҳолат. Боланинг онасига кўпроқ ўхшалиги аниқ эди. Ташки ўхшашлик. — Тўтиқиз билан Дишиодда чиндан ҳам ўхшашлик, умумий жозиба бор эди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

ЎХШАШСИЗ кам қўл. Тенги йўқ даржада, жуда ҳам, фоят. – Ўзим кўрмадим, – деди Офтоб ойим, – аммо кўргувчиларнинг сўзларига қарагандо, ўхшашсиз кўркам, тенгсиз ақлли бир йигит эмиш! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎХШОВСИЗ Кўриниши хунук, меъёрга номуносиб, ярашмаган. Сатанг хотинларнинг мўйчинакда терилиб, қора сурилган қошлиридай ингичка мўйлови унинг афтангорини ўхшовсиз бир қиёфага солиб қўйган эди. С. Кароматов, Бир томчи қон. Пешонасида ажинлар қаторлашиб ётган қари куёв, худди жуфти билан энди танишган бўйдоқдай, ўхшовсиз қиликлар қиласди. А. Муҳиддин, Чап чўнтак.

ЎЧ I Ҳақорат, алам ўтказганлик, умуман, ёмонлик учун қилинадиган жавоб

тарзидаги иш, ҳаракат, ёмонлик; қасд. Йўқ, Нусратида уни ёмон кўради, бу одамларнинг ҳаммасида алами, ўши бор. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Элмурод юзини кўтарди ва ялтироқ пешона, гўё бир ўчи бордай газабли кулги ифодаси билан хўмрайган кўзларни кўрди. П. Турсун, Ўқитувчи. Ёвни барбод эттамай қўймайман! Юрак ёнар ўч аламида.. Р. Бобоҷон.

ЎЧ ОЛМОҚ 1) зиён етказгани, таҳқирланини ва ш.к. учун жавоб тарзидаги ишни қилмоқ. Онажон, ғиғламанг, мен ўғлини ўлдиргандардан ўч оламан! Мирмуҳсин, Меъмор; 2) умуман, аламини йўқотиш, тарқатиш учун бирор иш қилмоқ. Сен бўлсанг, бугун ароқдан ўчинги олмоқчи бўлганга ўхшайсан. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ЎЧ II Ниҳоятда берилган, ҳирс қўйган. Ширинликка ўч бола. Пулга ўч. — Латофат ёшлигидан қўшиққа ўч эди. С. Кароматов, Ҳижрон. Айниқса, хўжайиннинг катта ўғли Ҳакимбойвачча пахтага жуда ўч одам. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳуморхон шунақа нарсаларга ўч, ўшанга оширамиз. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

ЎЧАКИШ Аччиқ-алам, ўч олиш каби зид иш тутиш, зиддига бориш, шундай мақсадда бўлиш. Бундай мижозлар билан ўчакишини Ҳазархўжа ишга зарар беради, деб ҳисоблайди. «Муштум».

ЎЧАКИШГАНДАЙ, -дек 1 Ўчакишишмоқ фл. сифш. нинг ўхшатиш шакли; ўчакишиган каби. Улар бир-бирлари билан ўчакишигандай, хурракни даражса-бадаражса оширишига тиришади.. Ойбек, Танланган асарлар. Изғирин ўчакишигандек.. оёқларга урилиб, ўқитмоққа жазм қиласди. «Ўзбекистон қўриқлари».

2 Аксига олиб, баҳтга қарши. Ўчакишигандай, айни терим олдидан Темиржоннинг тоби қочиб қолди. Ж. Абдуллахонов, Орият. Ўчакишигандек, Воҳидовнинг отпуска вақтига тўғри келди. Бугун бориб, яна тополмадим. С. Зуннунова, Янги директор.

ЎЧАКИШМОҚ Аччиқ-алам, ўч олиш каби ният билан зид иш тутмоқ, шундай мақсадда бўлмоқ. Ашур одамга бир ўчакишиш қолгандан кейин, то енгис олмагунча қўймас экан. П. Қодиров, Уч илдиз. Отам бечора нафаси ичига тушиб мингирлайди, халфани инсофга, муросага чақиради, дам ўчакишиб, қаттиқроқ гапиради. П. Турсун,

Ўқитувчи. Сиз Толиб акага ғап қайтартманд, ўчакишишманг. Кек сақлайдиган одам у. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Агар ораларингга совуқчилик туширадиган бўлса, сен ўчакишиб юрма, яхшиси, қайин отангга узрингни айтуб, бу ўйдан кетиши ҳаракатини қил! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎЧИНҚИРАМОҚ Сал ўчмоқ, бўзармоқ, оқармоқ (ранг-рўй ҳақида). Үнинг ранги бироз ўчинқираб кетди.

ЎЧИРГИЧ 1: ўт ўчиригич Ёнгинни ўчириш асбоби.

2 Ёзув ва ш.к. ни ўчириш учун ишлатиладиган маҳсус резинка. Бу ёққа кел, болам, ўчиригични ҳозир топамиз. Мирмуҳсин, Умид.

ЎЧИҚ 1 Ўчган, ўчирилган. Иккинчи қаватдаги чироқлари ўчиқ хона деразаларига ички бир армон билан тикиламан. Газетадан.

2 Қизиллиги йўқолган; бўзарган (рангтус ҳақида). Юзлари пачақланган, ҳамма ёғи моматалоқ, сочлари тўзғиган, ранги ўчиқ Жўрахон ёттар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ҳайдар совуқ, ўчиқ юзини терс бурган подшоҳга таъзим қилиб, орқаси билан юриб қиқди. Ойбек, Навоий.

ЎЧЛИК Ўч бўлиш, ўч эканлик. Пулга ўчилик. — Бирни вилоятнинг тинчлигин ўйлар, Урушнинг қонларга ўчлигин ўйлар. М. Шайхзода. Маҳаллада Ориф отанинг раҳҳонга ишқибозлиги, ўчлигини ёшу қари биларди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

ЎЧМОҚ 1 Ёнишдан, ёлқин беришдан тўхтамоқ; сўнмоқ. Ўтни ковласанг — ўчади, Қўшнингни ковласанг — кўчади. Мақол. — Шу чоқда на учундир токчада ёниб турган шам ҳам лип-лип қилди-да, ўчди. А. Қодирий. Ўтган кунлар. Самандаров бир қошинаст ва бир қоши баланд бўлиб, ўчиб қолган маҳоркасини чироқдан тутатиб олди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Асл тусини йўқотмоқ; хиралашмоқ, ўнгмоқ. Читнинг ранги ўчибди. Қадимий минора нақшларининг бўёғи ҳамон ўчмаган. — Гафур тобора асабийлашар эди, бунинг оқибатида кўзлари хиралашиб, лаблари пирпирар, ранглари ўчиб, қўллари титтаратди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

3 Кўздан фойиб бўлмоқ, кўринмай қолмоқ, йўқолмоқ. Гуллар, яшиликлар орасида унинг адил — келишган қомати, шаффоғ

бир хаёл каби гоҳ ялт этиб кўринар, гоҳ ўчар эди. Ойбек, Танланган асарлар. Водийни ярим доира шаклида ўраган баланд-наст тоғлар аста ўча бошлаган. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ?

4 кўчма Йўқ бўлмоқ, йўқолмоқ. Ўқуси ўчмоқ. Тарихдан номи ўчмоқ. — Саҳронинг номи ўчар, ўзгаради қўмлоқлар.. Қ. Муҳаммадий. Ундағи улуғ зотлик аломатлари бирданига ўчди. Н. Сафаров, Оловли излар. Оқподишонинг таҳти куйсин, қораси ўчсин! Ойбек, Танланган асарлар. [Таннозхон:] Диidorинг ўчсин сенинг! З. Сайд, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.

5 Тўхтамоқ, тинмоқ; эшитилмай қолмоқ. Ҳозиргина сўзлашиб ўтирган Кумуш билан онасининг товушлари ўчган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Саидгозининг момақалдириқ қалдиришидек асабий кулгиси қандай бошланган бўлса, ўшандай тұстамдан ўчди. С. Анорбоев, Оқсой. Извош қўнгироғи, от ту-ёқларининг овозлари бора-бора ўчади. Н. Сафаров, Ўйғониш.

Нафаси ўчмоқ Овози чиқмай қолмоқ, жим қолмоқ. Элмурод салом бериб, эшикдан кириши билан, унинг нафаси ўчиб қолди. П. Турсун, Ўқитувчи. Салқинда чирилдоқнинг ҳам нафаси ўчганди. С. Юнусов, Кутимаган хазина.

6 кўчма Хотирадан кўтарилимоқ, эсдан чиқмоқ, унтилимоқ. Номи ўчиб кетган Боқи мирзо кўп вақт ўтмай «инобатлик мирзо» номи билан бош кўтарди. А. Қаҳҳор, Мирзо. Шоир сўзи мармар тошга ўйилган — Ўйма хатдек турар, дунёда ўчмас. Қ. Муҳаммадий.

7 с.т. Сафдан ёки ҳисобдан чиқмоқ. Ёзувчилар уюшмаси аъзолигидан ўчган киши. Рўйхатдан ўчганлар.

ЎЧОҚ 1 Орқа ва ён томонлари ёпик бўлиб, ичига ўт ёқиладиган, овқат пишириш учун устига қозон ўрнатиладиган куррилма. Лой ўчоқ. Ер ўчоқ. Темир ўчоқ. — Тош ўчида арча ўғи яллигланиб турнибди. П. Қодиров, Қора кўзлар. Бригада булоқка яқинроқ жойдан ўчоқ ковлаб, қозонни ўрнатди. С. Анорбоев, Оқсой. Кунчиқар томонда катта ўчоқ, қозонда шўрва қайнаб турнибди. «Эртаклар». Ҳиммат.. ўчида ловуллаб ёнаётган ўтга косовни туттиб.. папиросини туттиб олди. М. Муҳамедов, Ҳиммат билан Ҳиммат.

ЎЧОҚ боши 1) таом пишириш учун ўчоқ қурилган жой. *Синдирилди тез зогора нон, Севган қизи, кўз нури – Ойхон Күшдай учди ўчоқ бошида. Ҳ. Пўлат; 2) қ. ўчоқбоши. Ўчоқ бошида керосин билан шишиасиз ёнаётган жинчироқни олиб, ташқари ниқди. С. Айний, Куллар. ..қуртга барг кесгани борамиз. *Укиши келсалар, овқат ўчоқбошида. А. Қаҳхор, Кўшчинор чироқлари.**

2 кўчма Бирор нарса пайдо бўладиган, амалга ошадиган, тарқаладиган жой; манба, марказ. *Билим ўчоги. Маърифат ўчоги. Тарбия ўчоги.* ■ [Элмурод] Агар ўзи бу ердан кетгандан ҳам, дастлабки маданият ўчогининг абадий қолишини ўйлаб, ўзидан-ўзи фурурланди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Хуллас, Шероз қадимдан аабиёт, санъат ўчоқларидан бири бўлган, у ерда миниатюра мактаби ҳам ривожланган.* Газетадан. *Мамлакатнинг марказиий ва шимолий туманларида ёнғин ўчоқлари сони ортиб бормоқда.* Газетадан. *Кумқишилоқ дехқонларини қадимдан қийнаб келган ботқоқларни.. иситма-беззак ўчоқларини қуритиш учун бир неча чақирим узунликда зовур қазиш керак.* Ҳ. Фулом, Машъал.

ЎЧОҚБОШИ Таом тайёрлаш учун ўчоқ-қозони бўлган ва овқатланиши учун керакли асбоб, идиш ва б. билан жиҳозланувчи хоналари бўлган жой. *Хужра ёнида кичкинагина ўчоқбоши қўнқайган.* Ҳ. Фулом. Машъал. *Кампир икки ўйлча тинч, хотиржам яшади. Чевараларини суяр, шулар билан овунар, эндиликда ўчоқбошига яқин бормасди.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

ЎША кўрс. олм. Узокдаги, аввал тилга олинган кимса ёки нарсани, ўрин, пайтни кўрсатиш, айтиб ўтилган, аввалдан маълум бўлган бирор ҳодисани эслатиш, унга ишора қилиш учун хизмат қиласди. *Ўша ўйл. Ўша кундан бошлаб. Ўша одам ёдингиздами? Ўша жойда учрашамиз.* ■ *Бу шоду ҳуррамликни түгдирган яна ўша сув эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Биз ўша ерга бориб туришимиз керак.* А. Қаҳхор, Кўшчинор чироқлари. *Яқинроқ борсак, яна ўша эрталабки ёш эрхотинлар.* Ҳ. Қодирий, Йўлда. *Ўша жиљва ва ўша оташ, Ўша кўзки, сузгин, хаёлкаш, Ўша имо, ўша ишора* Эта бошлар юракни пора. Ҳ. Олимжон.

ЎШАЛ эск. айн. ўша. *Севганимдан айрилсан, Ўлганим ўшал кундир.* «Қўшиқлар».

Ўшал кишининг ўғиллариман дегин. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

ЎШАНАҚА айн. ўшандай. *Ўшанақа ишлардан биттаси пилла қурти.* А. Қаҳхор, Кампирлар сим қоқди.

ЎШАНАҚАНГИ с. т. *Ўшанақа.* Онахон оқпошионинг таҳтдан туширилганини, аллакимлар таҳтга бошқа бир ўшанақанги пошиони ўтқазишмоқчи бўлиб уринганини Собиржондан эшилди. А. Мухтор, Опасингиллар.

ЎШАНАҚАСИ ўша йўл билан, ўша томондан. *Умар акам ўшанақаси шаҳарга жўнаган бўлса керак..* С. Юнусов, Кутимаган хазина.

ЎШАНДАЙ Айтиб ўтилган кимса ёки нарсага ўхшаган, ўшандга ўхшаш. Сен ҳам – ўшандай кишишардан бири. *Ўшандай қилиқ сенга ярашмайди.* ■ *Ўшандай дағал, қалин, узун, чўлдай ингичка суяқ бармоқлари билан эшик ҳалқасини ушлаб.. олдинга юрди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ўшандай тепки ҳали эс-хушини ўнглаб ололмаган Ҳамроқўлнинг ҳам кўкрагига тушди.* А. Қаҳхор, Томошабоғ. *Ўшандай шошилиш билан варқлади.* А. Қаҳхор, Сароб.

ЎШАНДАЙИЧА с.т. *Ўшандайлигича.*

ЎШАНДАЙЛИГИЧА рвш. Қандай бўлса, шундайлигича; илгари қандай бўлса, ҳозир ҳам шундай, ўшандай ҳолатда. *Бу минора юз ўйл аввал қандай бўлса, ҳозир ҳам ўшандайлигича сакланиб турибди.*

ЎШАНЧА рвш. 1 Айтиб ўтилган миқдорда; ўша даражада; шунча. *Қанча кўп ишласанг, ўшанча кўп ҳақ оласан.*

2 Айтиб ўтилган киши ёки нарсага ўхшаш ёки тенг. *У бола 50 кило пахта терди, сен ўшанча ҳам бўлмадинг.*

ЎШАНЧАЛИК рвш. Айтиб ўтилган даражада. *Водокачкалардан бирини тиклаша, тайёр сувга ариқ чиқаришда ўшанчалик ноаҳил бўлган капсанчилар ҳозир бунчалик иттифоқ бўлиб қолганларига ўзлари ҳам ҳайрон эди.* А. Қаҳхор, Кўшчинор чироқлари.

ЎША-ЎША рвш. 1 Илгари қандай бўлса, ҳозир ҳам шундай, ўзгармаган, ўша ҳолатда, ўшандайлигича. *У анча кексашиб қолибди, аммо феъл-атвори ўша-ўша..* ■ *Уйда тирикчилик ўша-ўша-ю, лекин вофурушлар домидан қутулганига Собиржон минг марта рози эди.* А. Мухтор, Опасингиллар.

2 Ўшандан буён; шу-шу. *У уч ўил аввал аразлаб кетгани эди, ўша-ўша келмайди.*

ЎШШАЙМОҚ Қовоқ-тумшуғи соли-ниб, хўмрайиб турмоқ. *Бошқаларга ўшиш-иб, Қовоғингни уясан. «Муштум».* Ҳали шунақа тилларинг борми сенинг, дегандай она қизига ўшишайди. А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими. *Мухбирнинг бу саволи.. китоб савод-си ходимларига ёқмади, бирдан ўшишайди олишиди. «Муштум».*

ЎШҚИРМОҚ Дўйқ, пўписа қилмоқ, жаҳл билан қаттиқ гапирмоқ, газаб билан бақирмоқ. *Муса кўса Бўтага қараб турган хотинига ўшқирди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Бегим-хон икки чаккасидағи гажагини сикитиб, муштларини белига тираб турган эди, Адолат ўшқириб берди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЎЮВЧИ 1 Ўймоқ фл. сфш. *Ер ўювчи киши.*

2 маҳс. Кимёвий реакцияга киришиб, тана тўқимасини бузадиган, емирадиган. *Ўювчи кислота.* **Ўювчи ишқорлар.** — Агар бундай чангнинг таркибига ўювчи ёки заҳарли мoddалар кирса, у вақтда бу чанг жуда зарарли бўлади. *«Физиология».*

ЎҚ I 1 Ёйга кўйиб отиладиган, учи найзасимон узун, ингичка таёқча; тир. *Садоқада-ги ўқ.* — У камонга чандастлик билан ўқ ўрнатди ва чопиб бораётган от устида нишонга отди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Милтиқ, тўппонча, пулемёт каби қуролларга жойлаб отиладиган кичкина снаряд; патрон. *Душман пулемёти бирдан жисмид қолди, ўқи тугаган пулемётчи эса қоча бошлади.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Ўқ овозига одам тўплангандан, мис кўза қорни пачақланиб, тупроққа ағнаб ётар эди.* П. Қодиров, Қора кўзлар.

3 Шундай снаряд, патроннинг отилганда оғзидан чиқиб учадиган, мўлжалга йўналтириладиган қисми (қўрғошин, питра каби). *Оқилхонтўра Бўтабойни мўлжаллаб отган ўқ Тиллабувага теккан экан.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Ортиқ гилам тўшалган уйда, ойнаванд шкаф қаршисига айиқ терисини ёйиб, ўқ тешган жойларини кўздан кечираётган эди.* П. Қодиров, Қора кўзлар.

Ўққа тутмоқ Кетма-кет, узлуксиз ўқ йўлламоқ. ..ҳар қалай, сен айтгандай, граната ташламабди-ю, самолётни ўққа тутибди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. ..душманнинг учта

транспортёри йўлда дарахт кесаётган жангчиларни ўққа тутиб, қайтиб келди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

4 Миномёт, реактив артиллерия ва ш.к. қуроллардан отиладиган ўқ-дори; снаряд. *Фронт орқасида ўра қазиб турганда, Мулла Обиддан ўттис метрча нарига бир китта тўп ўқи тушиб, қаттиқ товуш чиқариб ёрилди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ЎҚ II 1 Икки учига ғилдирак ўрнатиладиган, ёғоч ёки металлдан ясалган гўла. *Автомобилнинг ўқи. Трамвайнинг ўқи.* **Ўқ ясамоқ.** — *Бир нима десалар, мой сурмасанг, араванинг ўқи ҳам фирчиллайди, деймиз.* *«Муштум».*

2 Дастроҳ, машина ва ш.к. нинг айланиб турладиган ўқсимон узун қисми. Зиёбек қандайдир бир ўланни хиргойи қилиб, кунжарининг четини синдириб, ўқ тагига ташлайди. Н. Фозилов, Дийдор. *Вишканинг тенасидағи пишангнинг ўқи сал қийшайди қолган экан.* П. Қодиров, Эрк.

3 Бирор жисм ёки фазонинг марказидан ўтади, деб фараз қилинадиган тўғри чизиқ. *Айланни ўқи. Симметрия ўқи.* *Ер ўз ўқи атрофида айланади.* — ..планнинг бош ўқи шаҳарнинг шимолидан жанубига қараб адил ўтказилган. Т. Жўраев, Улуф Хитойда.

ЎҚАЛОҚ Бўка (сўна) қурти (асосан, сутэмизувчи ҳайвонлар танасида бўлади).

ЎҚАЛОҚЛАМОҚ 1 Шундай қурт чиқармоқ. *Ҳа, ака, ўқалоқлайдиган сўна қаёқда!*

2 Шу қурт терини тешиб чиқаётганида, иргишлаб, шаталоқ отмоқ. *Сигир ўқалоқлади.*

ЎҚАРИҚ Пайкал эгатларига ёки умуман пайкалга шоҳариқдан сув олиб таратиш учун хизмат қиласидиган мувакқат ариқ. *Бир оздан кейин сув таралган картанинг ўқариги бошига келиб тўхтади.* Газетадан. *Ўқариқ ёқаларида кета-кетгунча тут дарахтлари. Пайкаллардаги ҳар бир эгат ишга чизиб кўйгандай текис.* С. Нуров, Нарвон. *Насим буғдойтойда ўқариқ қазишдан эрта қайтди.* Т. Мурод Қўшиқ.

ЎҚДАЙ, -дек 1 Ўқ сўзининг ўхшатиш шакли; ўқ сингари, ўқ каби. *Сипарангиз ва унинг сафдошлари ҳалок бўлганлиги тўғрисидаги хабар Тўмариснинг ва барча аёлларнинг юракларини ўқдек тешиб ўтди.* М. Осим, Тўмарис.

2 кўчма Жуда тез. ..қора терга тушиб, оқ кўпикка ботган тўрик.. тупроқ ўйлдан ўқдек учиб борарди. С. Анербоев, Оқсои.

3 кўчма Тўғри, тик, адиш. Ўқдай ёғоч. Ўқдек ўй.

ЎҚДОН 1 айн. садоқ.

2 Ўқ, патрон солиб, кўпинча белга осиб юриладиган чарм қутича; патронташ. У [Мадамин] қора тўни устидан елкасига қадимги ўқдонларини осган. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЎҚДОН-КАМАР эск. Сиртига ўқлар жойлаштириш учун мосланган қайиш лента. Белига ҳам, елкасидан ошириб кўкрагига ҳам кенг ўқдон-камар тақиб олган қора мўйловли, новча бир одам она-болани.. ичкарига етаклади. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

3 маҳс. Ствол коробкасининг ўқ жойланадиган қисми. *Милтиқнинг ўқдони.* — Кора Қоплон иккита қирқма бешотар милтиқ.. иккита тўлпончани қўйиб, ўқдонларини бирма-бир кўздан кечириб, отишга шай қилиб қўйди-да.. хуржунларга жойлади. К. Яшин, Ҳамза.

ЎҚ-ДОРИ Снаряд, патрон, мина, граната каби портловчи мoddалар, жанг буюмлари мажмуи. [Али тажсанг:] Ўқ-дорининг бари фашист зангарда экан, гумбурлатгани-гумбурлатган. Ойбек, Қуёш қораймас. Ўқ-дори юкланган араваларнинг кўплари ўрмон балчиқларида қолиб кетди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. .. бу ўйл қанча милтиқ, тўп, ўқ-дори келтирилганини айтди.. С. Сиёев, Ёруелик. Мана, ўқ-дорилар ҳам отларга ортиб бўлинди.. К. Яшин, Ҳамза.

ЎҚ-ЕЙ 1 Ёй ва ўқ (ов ва ҳарбий мақсадларда ишлатиладиган отиш қуроли); камон. *Пошишо Кимсанни ўз аскарларига қўмондон қилиб тайинлаб, унга ўнг ёнидан жой, чинакам қилич, чинакам от ва чинакам ўқ-ёй ҳадя қилди.* С. Абдулла, Ҳасан билан Кимсан. Қўлимда ўқ-ёй бўлганда ҳам, отмас эдим бу гўзал жониворни. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

2 шв. Камалак. Ёмғирдан сўнг осмонда ўқ-ёй кўринди.

ЎҚИГАН 1 Ўқимоқ фл. сфдш. Бундаги фарқни Юсуф-Зулайҳо қиссаларини ўқиган киши биладир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ўқимишли. Ўқиган қиз. — Ўқиган бўлса ҳам, ўқмаган ўйгитга ўхшайди, ўйқса, Насибанинг ўқишини ора ўйлда қолдириб,

мактабидан юлиб олмоқчи бўлмас эди. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

ЎҚИЛОН Сувилонлар оиласига мансуб, гавдаси ингичка, узунлиги тўқсон см. гача бўлган, танасининг орқа томонида тўртта бўйлама қорамтири йўли бор илон.

ЎҚИМАГАН 1 Ўқимоқ фл. бўлишсиз сфдш. шакли. *Газета ўқимаган одам ҳаётдан орқада қолади.* — *Биз ўқимаган, оми одам бўлсан ҳам, сиздан аҳмокроқ эмасдирмиз.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 с. т. Арзимас (оддий) нарсанинг фахмига етмайдиган одам ҳақида, шундай шахсга нисбатан қўлланади. *Шуни ҳам билмайсанми, ўқимаган.*

ЎҚИМИШЛИ 1 Ўқиб, маълум маълумотга эга бўлган, онг, саводи яхши. Авваллари эрини «ўқимишли одам, ёрдам берар, ўнинчини битирганимча қолиб кетмасман», деб юрган ҳаёллари ҳам охири пучга чиқди. Мирмуҳсин, Топилган ҳусн. Үнга хатсавод ўргатишга, жамоанинг ҳисоб-китоб ишларини олиб боришга сиздай ўқимишли кишилар керак. Ҳ. Ғулом, Машъъал.

2 кам қўлл. Яхши савод билан ёзилган; ўқишли. *Бой ҳаёт тажрибасига эга бўлган муаллиф бу китобида энг гўзал инсоний фазилатларни ҳаёттӣ лавҳаларда ўқимишли баён қилган.* Газетадан.

ЎҚИМОҚ 1 Сўз, жумла, гап, матн ва ш.к. нинг ёзма шаклини ичда ёки оғзаки ифодаламоқ. *Мақолани ўқимоқ. Қадимий ёзувни ўқимоқ. Товуш чиқариб ўқимоқ.* Ўқиб эшиштироқ. *Рўйхатни ўқимоқ. Нотўғри ўқимоқ. Қийналиб ўқимоқ.* Биринчи савонни ўқиди. — *Кўн ўтмай, у дурустгина ўқийдиган ва унча-мунча ёзадиган бўлиб қолди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Шеърий ёки насрый матнни ёддан айтмоқ. *Йигит форсча бир байт ўқиди.* -Бобо Урёний бу, биламан! — деди Аваз. — Бошига ўқи! С. Сиёев, Ёруелик. Чойхонада.. узун қулоқли қаландар кўзларини юмби, янгроқ овозини баланд қўйиб, *Машрабдан газаллар ўқийди.* Ойбек, Танланган асарлар. Бувижон, дуоларингизни ўзимизнинг тилимизда ўқийверсангиз, худо тушунмасмикин-а? «Гулдаста».

3 Диққат билан, таҳлил қилиб назардан ўтказмоқ; мутолаа қилмоқ. Диққат билан қайта-қайта ўқимоқ. — *Кўн ўқигансан, лекин кам биласиз, синглим!* Ў. Ҳошимов,

Қалбиннга қулоқ сол. *Фузулийни яхшилаб ўқиши керак!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Ўзи бирикиб келган сўзни ёки унга хос маънони (мазмунни) билдирувчи сўзларни, ибораларни айтмоқ. *Лабнат ўқимоқ. Тасаннолар ўқимоқ.* — *Бу ерда ишлабётган экскурсоводлар ҳамда қайиқчилар маҳорати ва матонатига оғаринлар ўқидик.* Газетадан. ..буғун Эрбўта билан йўлда келаетиб, болани эсдан чиқариб қўйгандга ҳам, Ҳаёти дилрозини ўқиётганда ҳам шу ўй миссида, тилининг учидаги эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

5 Диний тушунчаларни ифодаловчи бъязи сўзлар билан қўлланиб, шу сўз иштирокидаги жумла, гап ва ш.к. ни айтмоқ, унга оид ҳолат, маросимни ўтамоқ маъносини билдиради. *Никоҳ ўқимоқ. Фотиҳа ўқимоқ. Дуо ўқимоқ. Намоз ўқимоқ.* — *Шариат бўйича никоҳ хутбаси ўқилган, деди шайх..* К. Яшин, Ҳамза. ..*Мансур онасининг қабри тенасида узоқ ўтириди. Қоровул чол қуръон ўқиганидан кейин ҳувуллаб қолган ҳовлига қайтди.* Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол.

6 кўчма «Ўз тилида сўзламоқ» (шахсдан бошқа нарсаларга нисбатан). *Тонг ёришгани, дунёга нур тўлгани учун қувонаётгандек, осмонда тўрғайлар ҳамду сано ўқийдилар..* М. Исмоилий, Фарғона т. о. Бир неча қалдирғоч Салор оқими бўйлаб учар ва учган кўйи «валфажри» ўқирилди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

7 Шахс ёки нарсанинг қиёфа, ҳолатидан бирор маънони англамоқ, билмоқ, тушунмоқ, уқмоқ. *Гўё бу сеҳргар чол ҳамма сирни бетдан ўқиб олар* эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Унинг кўзларида, сени суйганимдан жўрттага ноз қиляпман, дегандай бир маъно ўқиби Комила.* Ойбек, Танланган асарлар. *Табиат ўз тилида роз айтиб шувуллар экан, йигит бундан ўз қувончининг мадҳини ўқириди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

8 Ўқув юртларида таҳсил олмоқ. *Мактабда ўқимоқ. Лицейда ўқимоқ. Мадрасада ўқимоқ. Бешинчи курсда ўқимоқ.* — *Қунт билан ўқиби. Олий маълумоти бўлди.* Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. *Бўлди! Театр-рассомчилик институтида ўқиидиган қиз. Худди ўшанинг ўзи!* Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол.

9 кўчма Бирор мақсадга кўндирувчи, оғдирувчи гапларни қилмоқ, миёсига қўймоқ. *Биз ҳам анои эмасмиз, ахир. Мухбирни ўртага олиб, роса ўқиймиз..* «Муштум». *Кейин аста устидан сув сочдим, тушунган.. хотинлар тугун кўтариб юрмайди, бир кило-икки кило ширинлик ёки бирор кийимлик олади-қўяди, деб роса ўқидим.* Т. Алимов, Дашибу.

ЎҚИТМОҚ 1 *Ўқимоқ* фл. орт. н. Чиқиб, почтальон бериб кетган мактубни қўшининг ўғли Азимхонга ўқитди. Ҳ. Шамс, Оқнадар. Сиз бир неча кишини ёрдам учун юборсангиз, улар ўз қўшиларини ўқитиб ўргатадилар, қандай қилиб қуриш зарурлигини амалда кўрсатиб қайтадилар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. [Отабекка] *Бу савол берилиб, Ҳомид билан бояги учрашишини унга хотирлатган ва энди ҳам қулиб қарамаган баҳтига лаънат ўқитган* эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Сотиболди касални ўқитди* — бўлмади.. А. Қаҳҳор, Бемор.

2 с. т. *Ўргатмоқ.* Менга ўқитасанини бу ишларни, ўзим сендан яхши биламан. *Ўқитма менга, ёшлиқ қиласан.*

ЎҚИТУВЧИ 1 *Ўқитмоқ* фл. сфш. Қадимий ёзувларни ўқитувчи киши.

2 Фан, тарбия асосларидан бирини ўқитадиган, дарс берадиган киши; муаллим. *Адабиёт ўқитувчиси. География ўқитувчиси. Университет ўқитувчиси.* — *Оқкўлга ўхшаган узоқ қишлоқларга ўқитувчи етишмас* эди. П. Қодиров, Қора кўзлар. *Жисмоний тарбия ўқитувчиси* унга «сендан яхши спортчи чиқади», деган. Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол.

ЎҚИТУВЧИЛИК ўқитувчи иши, касби; ўқитувчи эканлик. *Ўқитувчилик* — шаррафли касб. *Ўқитувчилик қилмоқ.* — *Жаҳз устида акасининг ўқитувчилигини унутиб, шу ишни қилган Аваз энди.. ҳеч кимнинг кўзига кўрингиси келмас* эди. П. Қодиров, Қора кўзлар.

ЎҚИШ 1 *Ўқимоқ* фл. ҳар. н. Буларнинг ёшида биз ўқишни билардик. Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол. *Куръон ўқишига ҳеч кимда мажол ўйқ эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ҳамкасабасига таҳсин ўқишидан ўзини сақлаф қололмади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Ой ёргуғида киши чеҳрасини ўқиши қийин.* Шухрат, Шинелли йиллар.

2 Ўқув машғулотлари; дарс. Ўқишилар ўзбек ва рус тилларида олиб борилади. — Олдинги ҳафтада бир-икки кун ўқишига бормай юрдим. С. Сиёев, Ёргулик. Ҳар куни маълум соатларда ўқиши бўларди, турли машғулот ўтказиларди. А. Қаҳҳор. Олтин юлдуз.

3 Маълум бир ўқув юртида таҳсил олиш; таҳсил жараёни, муддати. Энди мактаб бор, бемалол ўқишиларнинг мумкин.. П. Турсун, Ўқитувчи. Ўқишини битирганимдан сўнг тақсимот бўйича юборишганди. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. Ўғлимининг ўқишига халақит берманглар, ўғли дадасининг, менинг орзумни руёбга чиқарishi керак. «Гулдаста». Ўқишининг охирги куни ҳам келди. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

ЎҚИШ-ЁЗИШ Ўқиши ва ёзиш; савод. [Гуломжонни] Катта ёшдагиларга хос усул билан ўқитиб, икки-уч ой ичидаги русча ўқиши-ёзишига ўргатиб қўйди. М. Исмоилий, Фарона т. о.

ЎҚЛАМОҚ Ўқлонга ўқ жойламоқ, отиш учун ҳозирламоқ. Тўппончани ўқламоқ. — Аваз миљтиқ ўқлаётган эди: айиқ қўшни сурувга ҳужум қилганини у ҳам эшишган эди. П. Қодиров, Қора кўзлар.

ЎҚЛИ I Ўқи бор; ўқ жойланадиган; ўқланган. Ўқли миљтиқ. Етти ўқли тўппончани.

ЎҚЛИ II Ўққа ўрнатилган; ўқи бўлган. Тўрт ўқли вагон.

ЎҚЛОВ I Ўқламоқ фл. ҳар. н.

ЎҚЛОВ II Ўқлогои. -Ойим қўлидаги ҳамир ёйиб ўтирган ўқлов билан бошимга астагина урди, — деди Шум бола. Ф. Гулом, Шум бола.

ЎҚЛОҚ айн. ўқлогои. ..овози ҳасталанган, ориқлаб, қўл томирлари ўқлоқдай иргиган эди. Ҳ. Назир, Сув гадоси — оқпадар..

ЎҚЛОФИ Ошҳамир ёйиш учун ишлатиладиган узун силлиқ таёқча. Мен бу боққа фақат бир кинначи сифатида кирган эдимики, бузоқ ўйқотган эгачим ўқлого кўтариб қаршилади. А. Қодирий, Кичик асарлар.

ЎҚРА айн. ўқалоқ. -[Сигирнинг] Ўқраси ҳам бор экан, — деди сутчи бобо. А. Мираҳмедов, Кулган чечаклар.

ЎҚРАЙМОҚ Жаҳл, газаб билан қарамоқ, чақчаймоқ; хўмраймоқ. Низомжон шердек бўкириб, ўрнидан туриб кетди. У қалтқалт титрар, кўзлари қинидан чиқай деб, онасига ўқрайиб қарар эди. С. Аҳмад, Ҳукм.

[Фозилжон] Хотинига ўқрайиб бир қарамада, эшикни қарсиллатиб ёниб, ичкари уйга кириб кетди. С. Зуннунова, Узилган ип.

ҚЎЗЛАРИ ЎҚРАЙДИ I) хўмрайиб қарамади; 2) озиб, кўзлари ич-ичига тушиб кетди. Беш ой ичидаги унинг қизил юзи сўлишиб, кўзлари ўқрайиб қолган эди. М. Осим, Элчилар.

ЎҚРАНМОҚ Томоғидан гулдураганга ўхшаш бўғиқ товуш чиқармоқ (от, сигир ҳақида). Соқибулбул бориб вақтин хушлади, Ғиркўл бедов бир ўқранниб кишинади. «Ҳассанхон». [Отхонада] Ҳўқизлар пишқирап, отлар одам товушини эшишиб ўқранар эди. Н. Фозилов, Оқим. У бузоққа яқин келиши билан говмиши қизганиб ўқранарди. Н. Қобил, Буғдой пишиғига етмаганлар.

ЎҚСОЧАР с.т. эск. Автомат, пулемёт. Лавнами, ўқсочари билан баримизни тутдай тўқиб ташлайди. М. Исмоилий, Фарона т. о.

ЎҚТАЛМОҚ Мушт, таёқ, миљтиқ ва ш.к. ни уриш, отиш таҳдиди билан кўтармоқ, тўғриламоқ. Калтак ўқталганга чўқмор кўтар. — Ердан думалоқ тош олиб, менга ўқталди. Ш. Ҳолмирзаев, Йўллар, йўлдошлар. Қорабоев тўппонча ўқталиб, оқсоқолга ханжарни узатди. Т. Рустамов, Мангу жасорат. Ҳалфа ўрнидан иргиб туриб, менга мушт ўқталди. П. Турсун, Ўқитувчи. Полюон қўрбошига орқасини ўгириб, ўигитларга — миљтиқ ўқталиб турганларга қарамади. А. Қаҳҳор, Кўр кўзнинг очилиши.

ЎҚТАМОҚ Бирор томонга йўналтиримоқ, ниқтамоқ, қадамоқ. Афанди эса, бунинг аксини қилди ва бармоқларини ерга ўқтади. «Латифалар».

ЎҚТИН-ЎҚТИН рвш. Бирмунча вақт оралатиб; баъзан-баъзан, гоҳо-гоҳо. Зиёбек ўқтин-ўқтин орқага қарамайди. Н. Фозилов, Оқим. Олисадаги тракторнинг овози ўқтин-ўқтин эшишилиб қўярди. Т. Расулов, Шонли авлод. Ўқтин-ўқтин тўхтаб, айрим туплардаги шоналарни эринмай санарди. С. Нуров, Нарвон.

ЎҚУВ 1 ЎҚИМОҚ фл. ҳар. н.; ўқиши.

2 Ўқиши ва ўқитиши билан боғлиқ бўлган, ўқиши ва ўқитишига тааллуқли. Ўқув соати. Ўқув ўши. Ўқув режаси. — Илк кўклам ёғдулари ўқув корпусининг узун коридорларини равшанлаштириб юборган. П. Қодиров, Уч илдиз. Куз келиб, янги ўқув ўши бошланди. П. Турсун, Ўқитувчи.

Ўқув юрти қ. юрг 2.

ЎҚУВЧИ 1 Ўқимоқ 1 фл. сфдш. Китоб ўқувчи бола. Бир оздан кеійин ёнідаги журнал ўқувчи йигиттега мурожаат қилди.

2 Бирор ўқув юртида (ассосан, мактабда) таълим олаётган шахс. *Етти йиллик мактаб ўқувчилари.* — *Мактабнинг очилганига иккى ҳафта бўлмай, ўқувчиларнинг сони ўттиздан ошиб кетди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ёш-ёш қизлар, ўқувчи болалар сафдаги йигитларга гулдасталар узатмоқ-далар. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 Вақтли матбуот ёки адабиётнинг мальум бир турини мунтазам ўқиб турадиган шахс. «Муштум» ўқувчилари. — *Газета ўз хатосини очиқ айттиб, ўқувчиларидан узр сўраса, обрўйи тушар эмишими?* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Ўқувчининг қўмматли вақтини аяганимдек, қаламни ҳам бу гиди-бидидан озод қилишини мувофиқ кўрдим. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЎҚЧИ 1 тар. Ёй ўқи тайёрлаш билан шуғулланувчи ҳунарманд, косиб.

2 Пиёда қўшинларнинг милтиқ, пулемёт, автомат билан қуролланган жангчиси, солдати. Ўқчилар ротаси. — *Ўнг қанотда турган автоматчилар, ўқчилар бирдан кўтарилиб, олдинга ташландилар.* А. Убайдуллаев, Қонли издан.

ЎҚЧИМОҚ айн. ўҳчимоқ.

ЎҒИЛ 1 Эр жинсидаги бола. Бола ўғилими, қизми? — *Бу қиздан бир бало чиқади. Ўнта ўғилнинг ўрнини босади.* С. Аҳмад, Уфқ.

ЎҒИЛ бола 1 айн. **ЎҒИЛ 1.** Ҳовли эшигидан ёш-ёш ўғил ва қиз болалар чувуллашиб чиқиши. Ойбек, Танланган асарлар; 2) кўчма с. т. саҳий, танти, мард, олийжаноб киши. Тўрабой ака, гапимизни ерда қолдирмай келибсиз, бўлди! Ўғил бола экансиз, бошқа гап ўйқ! С. Анорбоев, Гўзаллик излаб. **ЎҒИЛ ТЎЙИ** этн. Ўғил болани тантана ва зиёфат билан суннат қилиш маросими. Тўламат ўғил тўйи қилганда, у ҳам бел боғлаб, хизматини аямаган. С. Анорбоев, Оқсой.

2 Эр жинсидаги фарзанд (ўз ота-оналарига нисбатан). Ўқиган ўғил — отадан улуф. Мақол. Ўғли борнинг ўрни бор, қизи борнинг қадри бор. Мақол. — *Комилнинг ўғли ота-онасини Тошкентга кўчириб кетибди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Мехмонни юқори ўтқазиб, дарҳол ўғлига дастурхон ёшини буюорди. Мирмуҳсин, Меъмор.

3 (факат 1-ш. эзалик қўшимчаси билан)

Фарзанди тенги шахсга нисбатан мурожаат шакли. Чол бу бегона йигитнинг вазиятида тараддулани сезиб, қайтадан сўради: -Хўш, ўғим, нима арзинг бор? Ойбек, Танланган асарлар.

4 ЎГИЛ (хотин-қизлар исми).

Гапнинг ўғил боласи ёки ўғил бола гап Энг маъқул тушган, энг тўғри, ҳаққоний гап. Гапнинг ўғил боласини айтдингиз, оқсоқол. Мавлон ака сигирнинг сутини ичмайдиган одам, бузоқнинг ҳақи бор деб. Ҳ. Гулом, Машъал.

ЎҒИЛЛИ Ўғли бор, ўғли бўлган. Икки ўғилли ота. — *Маҳалламда уч ўғиллар, беш ўғиллар бор.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЎҒИЛЛИК Ўғилга хос хислат, хусусият. Қалин қор билан қопланган қабрга бошини қўйиб, Йўлчи товушсиз, лекин бутун ўғиллик муҳаббати билан узоқ йиғлаган эди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЎҒИЛЛИК қўлмоқ 1) ўғилга хос бурчни ўтамоқ, фарзандлик бурчини адо этмоқ; 2) бирорга ўғил ўрнида хизмат қўлмоқ, ўғил ўрнини босмоқ.

ЎҒИЛСИЗ Ўғли ўйқ. Ўғилсиз киши.

ЎҒИЛСИЗЛИК Ўғил туғмаганлик ёки кўрмаганлик, ўғли ўйқлик. *Мадамин факат ўғилсизликдан нолир, бўлмаса, ғам нима, ҳасрат нима — билмас эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЎҒИЛ-ҚИЗ 1 Фарзандлар, болалар. [Ўзбек ойим] Ҳатто ўғил-қиз ўстиришини билмагувчи Юсуфбек ҳожидан аллақанча юқориларда юрар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ёш авлод, ёшлар. *Физиллашиб ўтишар, Ўғил-қизлар қувнашиб.* И. Муслим. *Баҳодир ўғил-қизлар отланибди сафарга..* Ё. Мирзо.

ЎҒИР Ўртасида қўл билан тутадиган тешиги бор даста ҳамда донни уриб туйиш, эзиз майдалаш учун ишлатиладиган ичи ўйиқ ғўладан иборат рўзгор буюми; кели. *Ўғир даста.* Ўғирда буғдој янчмоқ. — *Баҳри ҳовли этагида, ўз ҳужраси олдида ўғир янчайтган эди.* Ҳ. Гулом, Машъал.

ЎҒИРЛАМОҚ 1 Ўзганинг нарсасини хуфёна олмоқ, олиб кетмоқ; қонунга хиллоф равишда ўзлаштироқ. Ўғли.. рўзгорни яхшилаб, овқатларни мўл-кўл қила бошлабди. *Отасининг пулини ўғирлаб, харажат қилаверибди-да.* Ойбек, Танланган асарлар.

Зуҳур амаким складдан таҳта ўғирлаб, қа-
малиб кетганлар. «Муштум».

2 Кимсани бошқаларга билдириласдан, зўрлаб олиб қочмоқ. Ҳасаналини болалик вақтида Эрондан киши ўғирлаб келувчи бир одам қўлидан Отабекнинг бобоси ўн беш ти-
ла баробарига сотиб олган эди. А. Қодирий,
Ўтган кунлар.

З кўчма Ўзи бирикиб келган сўз бил-
дириган нарсани «хуфиёна олмоқ», ундан айирмоқ, уни йўқ қилмоқ. Жаҳолат ёмон нарса, айланай, одамнинг ақлини ўғирлаб,
фожиага етаклайди. «Муштум». Алифдек қоматини сен буқдинг, юзларига ажинлар-
ни сен солдинг, кўзларидан ажинларни сен ўғирладинг.. С. Аҳмад, Уфқ. Домлага қўл уриши билан маҳалланинг файзини ўғирлаган.. бу аёлни кўрган ҳам, кўрмаган ҳам.. бир газаб билан ёмон кўярар эди. А. Қаҳхор, Тўйда аза.

Гап ўғирламоқ Бошқаларнинг гапини тинглаб, билиб олмоқ, эслаб қолмоқ. Ҳо-о,
қочондан буён инсоф тарозисининг посан-
гисига қараб тош босадиган бўла қолдингиз?
Ёқмаса, бу ерда туриб гап ўғирлаб нима қиласиз? С. Кароматов, Ҳижрон. Жой ўғир-
ламоқ Керакли жойни банд қилмоқ, меъ-
ёрдан ортиқ жой эгалламоқ. Фикр ўғирла-
моқ 1) бироннинг мулоҳазасини ўзиники қилиб олмоқ; 2) бироннинг мулоҳаза юри-
тишига халал бермоқ. Анвар Раънога ўнгланиб ўтириди: -Фойдаси йўқ, энди фикрни ўғирладинг. [Раъно:] Мен фикр ўғриси эмас-
ман. А. Қодирий, Мехробдан чайн.

ЎҒИРЛИҚ 1 Ўғирлаб қўлга киритилган, жиноий йўл билан ўзлаштирилган. Ўғирлиқ мол. Ўғирлиқ ош баданга юқмас. Мақол. ■ [Тўраҳон] Ўғирлиқ пулларини бир неча йил машшатга, бузуқчиликка сарфлаган. М. Му-
ҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

2 айн. ўғрилик. [Ёрмат:] Ўғирлиқдан бош-
қа ишни – жамики ҳунарни қилиб кўрдим.
Ойбек, Танланган асарлар. Нега айб менда бўлади, хола, мен ўғирлиқ қилибманми? Одам ўлдирибманми? И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЎҒИРЛИҚЧА айн. ўғринча. У[Салимхон] қачон бўлса ҳам, ўғирлиқча кўришга жазм қилди. А. Қаҳхор, Сароб. Норматнинг дада-
си Соҳиб қорига ёзган хатини чўнтағидан топиб, ўғирлиқча ўқиган ва яна ўз жойига қўйган эди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЎҒИТ Ернинг кучини, ҳосилдорлигини ортириш учун солинадиган, таркибида

ўсимликлар учун зарур озик элементлар бўлган моддалар. Минерал ўғит. ■ Дехқонлар бўрондан сўнг гўзаларни дикқат билан кўздан кечирдилар-у, дарҳол ўғит солиб, культивация қилиб, сугориш лозим, деган қарорга келдилар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Пахта учун ҳаммаси ҳам зарур.. ўғит ҳам зарур. Ўйфун, Навбаҳор.

Маҳаллий ўғит Гўнг ва чиқиндилардан иборат ўғит. ..чолларнинг кучи билан кечалари маҳаллий ўғит тўплатиб, далаға ташиб турдилар. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

Юрагида ўғити бор кам қўйл. Файратшижоатли, ишчан одам ҳақида. Юрагида ўғити бор ўигит. ■ Юрагингда Ўринбой отанинг ўғити бор-да! Ойбек, Кўёш қораймас.

ЎҒИТЛАГИЧ қ. х. Ўғит сочувчи мослама. Экиш вақти келганда эса тракторга культиватор-ўғитлагич агрегати билан сеялкани тиркадим. Ш. Фуломов, Ташаббус.

ЎҒИТЛАМОҚ Ери ўғит билан таъминламоқ, ўғит солмоқ. Карталарни кетма-кет ўғитлаб, культивация қиласверинг, изма-из сугоринг. Ҳ. Фулом, Сенга интиламан.

ЎҒЛОН кт. 1 Эр бола, ўғил; фарзанд. -Ўғлоним, ўс, яйра! – дер. К. Муҳаммадий. Беэга қилибди Булғор элини, Энди кесар икки ўғлон сарини. «Эрали ва Шерали».

2 Ёш ва жасур ўигит; қўрқмас, ботир. Душман чиқса мендай ўғлон ўйлига, Аямасдан бошин боғдай чаларман. «Ёдгор». Ҳалқимиз ўзининг фидойи ўғлонларини ҳеч қачон унумтмайди. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

3 тар. Атоқли отлар билан келиб, шахснинг шоҳ, султон авлодидан эканлигини билдиради.

ЎҒОН эк. Худо, тангри. ..ўғоним гувоҳ, тилимни қимирлатмадим. Ойбек, Навоий.

ЎҒРИ Ўғирловчи, ўғрилик билан шуғулланувчи шахс. Ўғрини қароқчи урди. Мақол. ■ Бир кечада.. қўрага иккита ўғри тушиб, қоровулнинг оёқ-қўлини боғлаб, оғзига тўпни тиқиб, учта сигир, иккита от, тўртта қўйни ҳайдаб кетди. А. Қаҳхор, Кўшчинор чироқлари. Ўғриларни ўлдириганда, Отабекнинг ёнида неча кишиси бўлган? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Гап ўғриси Фаразли ниятда бошқаларнинг нима деяётганини билиб олишга, эс-

лаб қолишга тиришадиган шахс. -Даюс, гап ўгриси! - деди Мели полон. — Чап кўзинг ўнг кўзингга дўст бўлмайди-ю, кўпчиликка эл бўлармидинг? П. Турсун, Ўқитувчи. **Ўғри тутмоқ** Ўғри деб билмоқ, ўғри ҳисобламоқ. Ўзингга эҳтиёт бўл, қўшинингни ўғри тутма. Мақол. **Ўғри қараш** Сездирмай, пинҳона қараш, ўғрилар каби назар ташлаш. Атрофга ўғри қараш қилгандан кейин, бошқа эшикларни маҳкамлаб, секин ўрта эшикка кўл чўзди. У. Исмоилов, Сайланмана.

ЎҒРИБОШИ Ўғрилар тўдасининг бошлиги. -Асл зоти ўғри, ўғрибоши дегин, — деб илова қилди Олахўжа. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЎҒРИВАЧЧА сўк. Ўрининг боласи, ўғри авлоди.

ЎҒРИЛИК 1 Ўғри иши, ўғирлаш. **Ўғрилик қилмоқ**. — Ўғрилик қилган учун қўл кесиладир ва ё дорга осиладир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ўғирлаш иши билан шуғулланиш. [Ҳайдар:] Бу ўғриликина эмас, қароқчилик — кундузлай халқинг кўзи олдида йўлбосралик. С. Айний, Куллар. Ўғриликка ўрганган бўлманг тагин, яйловда юриб. А. Мухтор, Чинор.

ЎҒРИНЧА рвш. Ҳеч кимга сездирмасдан, яширичча. Шербек йўғон, ичи ковак толни паналаб тўхтади. Атрофга ўғринча назар ташлади. С. Анорбоев, Оқсой. Мурзин эса ҳамон ўша тепалик орқасидан ўғринча қараб турарди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Муллавачча чистонларни ўғринча ёзib олганига Авазнинг гумони қолмади. С. Сиёев, Аваз. Чодир ичиди бўлаётган гапларни ўғринча тинглаётган Маждиддин.. ўзини четга олади. Ф. Жўраев, Обид Жалилов. Умуман,

Абўлбарака ичкиликни ёмон кўрмас эди. То Парижга ўқишига кетгунча отасининг таъқибида бўлиб, ичса ҳам ўгринча ишиб юрди. Шуҳрат, Жаннат қидирганлар.

ЎГРИНЧАСИГА кам қўлл. айн. ўғринча. Баъзи расво овчилар ўғринчасига иши тутмоқдалар. «Муштум».

ЎГРИНЧИ айн. ўғринча. Тавба, ўз устахонамиз бўлсин-у, кўчама-кўча тиланчилик қилиб, ўғринчи материал қидирайлик.. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси. Йигитлар бўлса, қизлар билан юзма-юз гаплашиш у ёқда турсин, ўғринчи туйнукдан, девор тирқишидан мўралаб қарашдан ҳам қўрқишарди. Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

ЎГРИХОНА Ўғрилар яшайдиган, тўпланидиган, кўп оралайдиган жой. Ахир, деворсиз ҳовли ўғрихона бўлиб кетди-ю. Ўйғун.

ЎҒУЗ Ўзбек халқининг генетик таркибига кирган қабилалардан бирининг номи; шу қабила аҳолисига мансуб. Ўзбек тилининг ўғуз шеваси.

ЎҲ унд. с. Кўрқув, оғриқ, ачиниш, нафратланиш каби ҳисларни ифодалаш учун кўлланади. Ўҳ, биқиним ёмон санҷди-ку!

ЎҲӮ I унд. с. Таажжуб, ҳайрат каби ҳисларни ифодалайди. -ЎҳӮ.. Культивацияни қойил қилиб юборибсиз-ку, Собиржон ака, — деди Сабохон. А. Муҳиддин, Ҳадя. -ЎҳӮ, — деди Сидиқжон, — жуда ўтириб ташлабсизку! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ЎҲӮ II тақл. с. Йўтгал товушини ифодалайди. [Ўрзоз:] Шошманг, бу дарди ҳарина оз-моз тутақсин. Пуф-пуф... ЎҳӮ, ўҳӮ, аҳ. Тутун жигаримни ҳам титиб юборди! Ойбек, Таинланган асарлар.

ЎҲҲӮ айн. ўҳӮ I.